

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖÇ VE MİLLİYETÇİLİK: 1930'LU YILLARDA
BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ

Emine KUKUK

2501210778

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Nurcan ÖZGÜR BAKLACIOĞLU

İSTANBUL – 2024

ÖZ

GÖÇ VE MİLLİYETÇİLİK: 1930’LU YILLARDA

BULGARİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE GÖÇ

EMİNE KUKUK

Bulgaristan Türklerinin 1930’lu yıllardaki göçlerinin milliyetçilik odaklı bir teorik çerçeveye incelendiği bu tezde esas olarak 2 soruya yanıt aranmaktadır. Çalışmada öncelikle 1930’lu yıllarda Bulgaristan Türklerinin yoğun bir şekilde Türkiye’ye göç etmelerinin nedenleri değerlendirilmektedir. Buna göre, Almanya ve İtalya gibi faşizmin hâkim olduğu ülkelerden etkilenen Bulgaristan’da yükselen milliyetçilik, ülkedeki Türk azınlığa yönelik politikaları şekillendirmiş ve hem milliyetçi Bulgar komitelerin hem de Bulgar hükümetlerinin faaliyetlerinde somutlaşmıştır. Türk azınlık türlü baskılara maruz bırakılarak göç etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Öte yandan yaşanan büyük savaşlar nedeniyle nüfusu büyük ölçüde azalmış ve söz konusu dönemde ulus inşası sürecini yaşayan Türkiye, başta Bulgaristan olmak üzere birçok ülkeden Müslüman-Türk göçmenleri kabul etmiştir. İkinci olarak Türk milliyetçiliğinin devlet politikalarının şekillendirilmesinde etkili olduğu Türkiye’nin göç politikası, Bulgaristan Türklerinin ülkeye göçü özelinde incelenmektedir. Türkiye’nin göç politikasında bir dönüm noktası olan 1934 tarihli İskân Kanunu bu açıdan önemlidir. Bulgaristan Türkleri “Türk soyundan gelen ve Türk kültürüne bağlı kişiler” tanımına uyduğundan göçmen olarak kabul edilmişler, Türkiye’ye geldiklerinde kendilerine yardımlar yapılmış ve iskân meselelerine önem verilmiştir. Başta Trakya’ya olmak üzere Doğu Anadolu ve İç Anadolu’ya da iskân edilmeleriyle göçmenler, Anadolu’daki Türk nüfusun artırılması ve Türk kültürünün yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Türkiye, azınlık, göçmen, iskân

ABSTRACT

MIGRATION AND NATIONALISM: MIGRATION FROM BULGARIA TO TURKEY IN THE 1930S

EMİNE KUKUK

This thesis, which analyzes the migration of Bulgarian Turks in the 1930s with a theoretical framework centered on nationalism, mainly seeks answers to 2 questions. Firstly, the reasons for the intensive migration of Bulgarian Turks to Turkey in the 1930s are evaluated. Accordingly, the rising nationalism in Bulgaria, which was influenced by fascist countries such as Germany and Italy, shaped the policies towards the Turkish minority in the country and was embodied in the activities of both Bulgarian nationalist committees and Bulgarian governments. The Turkish minority was subjected to various kinds of pressures and efforts were made to ensure their emigration. On the other hand, Turkey, whose population was greatly reduced due to the major wars and which was going through a nation-building process during the period in question, accepted Muslim-Turkish immigrants from many countries, especially Bulgaria. Secondly, Turkey's immigration policy, in which Turkish nationalism was influential in shaping state policies, is analyzed with a special focus on the migration of Bulgarian Turks to the country. The Settlement Law of 1934, a milestone in Turkey's migration policy, is important in this respect. Since Bulgarian Turks fit the definition of “People of Turkish descent and connected to Turkish culture”, they were accepted as immigrants, they were provided with aid when they arrived in Turkey and settlement issues were given importance. With their settlement in Thrace, Eastern Anatolia and Central Anatolia, immigrants played an important role in increasing the Turkish population in Anatolia and spreading Turkish culture.

Keywords: Bulgaria, Turkey, minority, immigrant, resettlement

ÖNSÖZ

Tezimin konusunu söylediğim birçok kişi “Bulgaristan göçmeni misin?” diye sordu önce. “Sayılmam” cevabını verdim, çünkü dedemin 1800’lü yılların sonunda göç eden ninesi ve dedesi haricinde Bulgaristan ile hiçbir bağı yok. Benim nedenim başkaydı; yüksek lisansa başladığım dönemde tek isteğim, doğup büyüdüğü topraklardan koparılıp zorla göç ettirilen, türlü baskılara ve işkencelere maruz kalan, kundaktaki bebeklerinden yaşlı dedelerine kadar katledilen Balkan Türklerinin hikayelerini anlatmaktır. Bu çalışmada bunu biraz olsun başarabildiysem amacıma ulaşmışımdır.

Tezim için hazırlık yaptığım ve yazdığım 2 yıl hayatımın en büyük dönüşümlerini yaşadığım yıllar oldu. Bu yüzden bir akademik çalışma olmanın ötesinde bir tanık, bir hatıradır da aynı zamanda.

Öncelikle öğrencilik dönemimde bana burs sağlayarak eğitim sürecime destek olan Serdar Tuna’ya çok teşekkür ederim. Önerdiği bir kitapla akademisyen olmaya karar vermemde etkili olan tez danışmanım Nurcan Özgür Baklacioğlu’na, bu konuyu çalışmamda bana ilham veren ve kilometrelerce uzakta olsa bile desteğini esirgemeyen hocam Mehmet Hacısalıhoğlu’na, yalnızca akademik çalışmalarına değil insani yönlerine de çok saygı duyduğum hocam Ateş Uslu’ya, tezimi milliyetçilikle birlikte ele almaya karar vermemin ardından derslerinin arasındaki kısacık vakitlerde bile beni dinleyip bana yol gösteren hocam Giray Gerim’e çok teşekkür ederim.

Bu tezi tarih dersini çok seven ancak okuldan alınarak evlendirilen anneannem ve sınav giriş parasını denkleştiremediği için üniversite sınavına giremeyince eğitim hayatına devam edemeyen teyzeme ithaf ediyorum. Onlara şükran borçluyum, üzerimdeki emekleri için teşekkürlerimi sunuyorum, sizin için de okudum ve okumaya devam edeceğim.

Ve ben kendime inanmadığımda bile bana inanan, akademik hayallerimden vazgeçmeyi düşündüğümde devam etmemi sağlayan, sevgisi ve şefkatiyle hayatımın diğer parçalarına dokunduğu gibi tez yazım sürecime de dokunan canım sevgilim Rıfat Fırat’a çok teşekkür ederim, bu zorlu süreçten geçerken başıma gelen en güzel şey ona rastlamak oldu.

Emine Kukuk

İstanbul, Temmuz 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN GÖÇ TARİHİ

1.1. 93 Harbi Sonrasında Türk Nüfusun Azınlık Statüsü	5
1.2. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık.....	8
1.3. Türk Azınlığının Bulgaristan'dan Göçleri (1877-1930).....	10

İKİNCİ BÖLÜM

1930'LU YILLARDA BULGARİSTAN'IN AZINLIK POLİTİKALARI

2.1. Bulgaristan'ın Kimlik Politikaları ve Milliyetçilik	19
2.2. Türk Azınlığının Sorunları ve Gördükleri Baskılar.....	26
2.3. Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN İSKÂNI

3.1. Türkiye'nin 1930'lardaki Göç Politikası: İskân Kanunu'nun Etkisi.....	48
3.2. Türkiye'nin Göç Politikasında Türklük ve Müslümanlık	53
3.3. Bulgaristan Türklerinin İskânı: Esaslar, Sorunlar	56
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA	75
EKLER.....	81

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.e.** : aynı eser
a.g.e. : adı geçen eser
BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
c. : cilt
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
Çev : çeviren
s. : sayfa
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Bulgaristan Türklerinin Anadolu'ya göçü 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında başlamış ve en son büyük göç dalgası 1989 yılında yaşanmıştır. Yaklaşık 90 yıllık süreçte yaşanan göçlerin arka planında çoğunlukla “Bulgaristan Bulgarlarıdır” düşüncesiyle Bulgar yöneticiler ve bazen de Bulgar komiteciler tarafından Türk azınlığa yönelik uygulanan baskılar, şiddet eylemleri ve asimilasyon politikaları vardır.

Çalışmanın konusu olan 1930'lu yıllar Avrupa'da milliyetçiliğin yükseldiği hatta Almanya ve İtalya gibi ülkelerde faşizme vardığı yıllardır. Bulgaristan ve Türkiye de bu milliyetçilik dalgasının dışında kalmamış ve iki ülkenin yönetiminde de milliyetçilik büyük rol oynamıştır. Bulgar milliyetçiliğinin yükselişi bir yandan Bulgaristan'da azınlıklara özellikle de Türk azınlığa yönelik devlet politikalarının biçimlenmesinde etkili olurken bir yandan da milliyetçi Bulgar komitecilerinin Türk azınlığa yönelik faaliyetlerinde kendini göstermiştir. Türk milliyetçiliği de yeni kurulan Cumhuriyet'te ulus devlet inşasının gerçekleştirilmesinde ve diğer birçok politikada olduğu gibi devletin göç politikası üzerinde etkili olmuştur.

Çalışmanın yanıt aradığı temel sorular şunlardır:

1. 1930'lu yıllarda Bulgaristan Türklerinin yoğun bir şekilde Türkiye'ye göç etmelerinin nedenleri nelerdir?
2. Türkiye söz konusu göçmenlere karşı nasıl bir göç politikası izlemiştir?

“Bulgaristan Türklerinin Göç Tarihi” adlı ilk bölümde çalışmanın tarihsel arka planına yer verilecektir. Bunun için öncelikle “93 Harbi Sonrasında Türk Nüfusun Azınlık Statüsü” adlı ilk alt bölümde Türk azınlığın statüsünün Osmanlı tebaasıyken Bulgaristan'ın azınlığı haline gelmesi incelenecek ve Türk azınlığın hakları konusunda Bulgaristan'ın imzaladığı ikili ve çok taraflı anlaşmalara kısaca değinilecektir. Sonrasında Bulgaristan'daki Türk azınlığın göç tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında ilişkilerin durumu önemli bir role sahip olduğundan “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık” adlı ikinci alt bölümde bu rolden bahsedilecektir. “Türk Azınlığın Bulgaristan'dan Göçleri (1877-1930)” üçüncü ve son alt bölümde ise 93 Harbi'nin başlangıcı olan 1877 yılından, çalışmada ele alınacak tarihsel dönemin başlangıç tarihi olan 1930 yılına kadar gerçekleştirdikleri göçler anlatılacaktır.

“1930’lu Yıllarda Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler” adlı ikinci bölümünde 1930-1939 yılları arasında gerçekleşen Türk azınlığın Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç sürecinin Bulgaristan tarafında yaşananlar incelenecektir. Söz konusu bölümün “Bulgaristan’da Kimlik Politikaları ve Milliyetçilik” adlı ilk alt bölümünde Bulgaristan’da 1930’lu yıllarda yükselen milliyetçiliğe ve devletin Türk azınlığa yönelik uyguladığı politikalara yer verilerek, göçün arka planındaki ideolojik sebepler irdelenecektir. “Türk Azınlığın Sorunları ve Gördükleri Baskılar” adlı ikinci alt bölümde Türk azınlığın 1930’lu yıllarda Bulgaristan’da yaşadığı sıkıntılara ve bir yandan devletin diğer yandan da Bulgar milliyetçiliği düşüncesiyle eylemler gerçekleştiren Bulgar komitecilerin Türk azınlığa uyguladığı zulümler anlatılacaktır. “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci” adlı son alt bölümde ise Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç ederken Türk azınlığın karşı karşıya kaldığı durumlara yer verilecektir. Çalışmanın “Türkiye’de Bulgaristan Türklerinin İskânı” adlı son bölümünde 1930-1939 yılları arasında Bulgaristan’daki Türk azınlığın Türkiye’ye göç sürecinin Türkiye tarafında yaşananlar ele alınacaktır. Öncelikle “Türkiye’nin 1930’lardaki Göç Politikası: İskân Kanunu’nun Etkisi” adlı ilk alt bölümde Türkiye’nin göç politikası açısından dönüm noktası olan İskân Kanunu ışığında devletin göçmenlere yönelik politikası değerlendirilecektir. “Türkiye’nin Göç Politikasında Türklük ve Müslümanlık” adlı bir sonraki alt bölümde devletin göç politikasını oluştururken Türk kimliğine mi yoksa Müslüman kimliğine mi daha fazla önem verdiği ve bu kimliklerin göç politikasının şekillenmesinde nasıl bir rol oynadığı incelenecektir. “Bulgaristan Türklerinin İskânı: Esaslar, Sorunlar” adlı son alt bölümde ise Türkiye’ye gelen göçmenlerin iskân süreçlerindeki meselelere, devletin göçmenlere gösterdiği muamelelere ve yaptığı yardımlara yer verilecektir.

Çalışmanın amacı 1930-1939 yılları arasında özellikle 1934-1939 yılları arasına yoğunlaşarak Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen göçler üzerinden Bulgaristan ve Türkiye’nin göç olgusuna yönelik politikalarının analiz edilmesidir. Bu amaçla göç meselesine kimlik ve milliyetçilik odaklı bir teorik çerçeveye yaklaşılabacaktır. Önce söz konusu dönemde Bulgaristan’da Bulgar milliyetçiliği çerçevesinde şekillenen Türk azınlığa yönelik politikalar ele alınırken, sonrasında Türkiye’de ulus devlet inşası sürecinde devletin resmî ideolojisine dönüşen Türk milliyetçiliğinin etkisiyle

oluşturulan göç politikası söz konusu dönemde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçü özelinde incelenecektir.

Çalışmada özellikle 1930-1939 yılları arasında Türkiye'de çıkarılan gazetelere dayanılarak analiz yapılacaktır. Bu süreçte dönemin farklı ideolojik eğilimlere sahip gazeteleri incelenerek daha objektif bir analizin ortaya çıkması sağlanacaktır. Bununla birlikte arşiv belgeleri birincil kaynaklar kategorisinde yer aldığından çalışmanın özgünlüğü açısından önem taşımaktadır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinden çalışmada sıkça yararlanılacaktır.

1930-1939 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler konusunu ele alan özel bir çalışma literatürde yer almamaktadır. Ancak dönemin bir kısmını içeren ve Bülent Yıldırım'a ait olan "Bulgaristan'da Müslüman Türk Azınlığa Baskılar ve Göç (1934-1939)" bir makale bulunmaktadır. Bununla birlikte Mehmet Hacısalihoglu'nun söz konusu dönemi de içeren ancak daha geniş bir tarihsel kapsama sahip olup iki savaş arası dönemde Türkiye'nin Balkan ülkelerine yönelik göç politikasını Bulgaristan özelinde inceleyen "Blurring Borders Between Religion and Ethnicity: Turkey's Migration Policies towards the Balkans in the Interwar Period (with Special Reference to Bulgaria)" adlı makalesinden burada bahsetmek önemlidir. Yıldırım Ağanoğlu'nun "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç" adlı eseri de çalışmada ele alınan dönemi içeren ancak bir başka eserdir. Bu çalışma sadece göçleri değil aynı zamanda dönemin Türkiye'sinin göç politikasını da incelediğinden Fikret Babuş'un "Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları" adlı çalışması, Sema Erder'in "Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye: Türkiye'de Değışen İskan Politikaları" adlı eseri, Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya'nın Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Ötesi Dönüşümlere" adlı çalışmaları ve Ahmet İçduygu ve Damla B. Aksel'in "Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective" adlı makaleleri bu çalışma için önem arz etmektedirler. Ayrıca Ramazan Hakkı Öztan'ın "Settlement Law of 1934: Turkish Nationalism in the Age of Revisionisms" makalesi Türk milliyetçiliğinin Türkiye'nin göç politikasını nasıl etkilediğini ortaya koyması açısından önemli görölmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN GÖÇ TARİHİ

Yaklaşık 500 yıllık Osmanlı hakimiyeti boyunca güven içerisinde yaşayan Bulgaristan Türkleri için 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı bir dönüm noktası olmuştur. Savaş boyunca Türkler, açlık, hastalık ve sert kış şartlarının yanı sıra, Rus askerlerinin ve Bulgar çetelerinin saldırılarına ve katliamlarına maruz kalmış ve yurtlarını terk etmeye zorlanmıştır. Savaşın ardından 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan özerklik kazanarak Prenslik olmuş ve bölgede yaşayan Müslüman-Türk nüfus da Bulgaristan'ın azınlığına dönüşmüştür. Aynı antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'na ait özerk bir bölge olan ve imparatorluk tarafından atanan Hristiyan bir yönetici tarafından yönetilmeye başlanan Doğu Rumeli ise 1885 yılında Bulgar Prensiği tarafından ilhak edilmiş ve burada yaşayan Müslüman-Türk nüfus da Bulgaristan'ın azınlığı durumuna gelmiştir.¹

1908 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden yararlanan Bulgaristan bağımsızlığını kazanarak bir krallığa dönüşürken bölgedeki Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. Müslüman-Türk topluluğu için Osmanlı İmparatorluğu *anavatan devlete* dönüşmüştü² ve gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerekse imparatorluğun ardılı olarak 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde Müslüman-Türk azınlık ile *anavatan devlet* arasındaki bağlar hiçbir zaman kopmamıştır.

Azınlık durumuna düşmesinin ardından Bulgar yönetimlerinin baskılarına maruz kalan Müslüman-Türk azınlık bu baskıların dayanılmaz geldiği vakitlerde anavatana göç etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları ardından yaşanan göçler bu göçlerin en büyükleridir. Bununla birlikte Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç devam etmiş, ilk yıllardaki göçler gönüllü bir şekilde gerçekleştirilirken, 1934 yılında Bulgaristan'da faşist yönetimin iktidara gelmesi sonucunda Türklere uygulanan baskıların dozunun artması göçlerin artmasına yol açmıştır.

¹ Yonca Köksal, "Transnational networks and kin states: the Turkish minority in Bulgaria, 1878-1940" *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, C:38:2, (2010) s. 193.

² A.e., s. 191.

1.1. 93 Harbi Sonrasında Türk Nüfusun Azınlık Statüsü

Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası iken Bulgaristan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ancak Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ın azınlığına dönüşen Müslüman-Türk nüfusun statüsü ve hakları Bulgaristan'ın imzaladığı ikili ve çok taraflı anlaşmalarla tanınmıştır. Bu anlaşmalar Berlin Antlaşması'ndan itibaren sırasıyla; 1909 yılında kabul edilen İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi, 1913 tarihli İstanbul Barış Antlaşması ve Müftülüklerle İlgili Sözleşme, 1919 Neuilly Barış Antlaşması, 1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve aynı tarihli İkamet Sözleşmesi ile kabul edilmiş ve Bulgaristan devleti tarafından güvence altına alınmıştır. Her ne kadar söz konusu anlaşmalar ve protokollerle hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış olsa da Müslüman-Türk nüfus azınlık durumuna gelmesinden itibaren ülkede yönetime gelen Bulgar hükümetlerinin asimilasyona varan baskı politikalarına maruz kalmış ve bu baskı politikalarından dolayı belli başlı dönemlerde kitlesel şekilde göç etmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığın statüsü ve hakları açısından önemli bir yere sahip olmaları nedeniyle 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın bazı maddelerine burada değinmek gerekli görülmektedir. Antlaşmanın 4. maddesinin 2. fıkrasında hem Bulgaristan Prensi seçilirken hem de Bulgaristan Anayasası hazırlanırken ülkedeki tüm azınlıkların haklarının göz önünde bulundurulacağı ifade edilmiştir. 5. maddede ise Bulgaristan'da din ve mezhep farkı gözetmeksizin herkesin kişisel ve siyasal haklardan eşit bir şekilde yararlanabileceği ve istediği mesleği seçebileceği belirtilmiştir. Söz konusu maddenin 2. fıkrasında da Bulgaristan'da yaşayan herkesin din, mezhep ve ibadet etme özgürlüğünün devletin güvencesi altında olacağı ve dini cemaatlerin örgütlenmelerine müdahale edilmeyeceği vurgulanmıştır. 5. madde ile hem azınlığın örgütlenmesine hem de azınlığın dini lideri olan İstanbul'daki Şeyhülislam ile olan ilişkilerine karışılmayacağı Bulgaristan yönetimi tarafından güvence altına alınırken azınlığın taşınmaz malları ile ilgili olan 12. madde ile Bulgaristan toprakları dışında yaşayacak olan azınlık üyelerinin taşınmaz mallarının başkaları tarafından idare edilebileceği, böylelikle üyelerin mülkiyet haklarının korunacağı belirtilmiştir. Bulgaristan topraklarında kalan Osmanlı Devleti'ne ait mallarla ilgili meselelerin çözülmesi için ise hem Türk hem de Bulgarlardan

oluşan bir komisyonun iki yıl içerisinde kurulması söz konusu maddenin 2. fıkrasında öngörülmüştür.³

Osmanlı İmparatorluğu'nda İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden yararlanan Bulgaristan, 1908 yılında bağımsızlığını kazanırken, Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan'ın bağımsızlığını Bulgar Krallığı ile 19 Nisan 1909 tarihinde imzaladıkları İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi ile resmen kabul etmiştir. Berlin Antlaşması ile hukuki statüsü güvence altına alınan Müslüman-Türk azınlığın durumuna iki devlet arasında Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlıkla ilgili imzalanan ilk iki taraflı antlaşma olan İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi ile yeniden açıklık getirilmiş ve Müslüman-Türk azınlık Bulgarlarla eşit siyasî haklara kavuşmuştur.⁴ Protokol'ün 2. maddesinde azınlıkla ilgili düzenlemelere yer verilirken, azınlığın din, mezhep ve ibadet özgürlükleri güvence altına alınmıştır. Sözleşmede ise Bulgaristan'daki müftülük kurumu ve vakıflar hakkında düzenlemeler yer almıştır. Öte yandan Balkan Savaşları ile İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi geçerliliğini kaybetmiştir.⁵

Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığın yönetiminin tanımlanması ancak Balkan Savaşları'nın ardından 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile gerçekleşmiştir.⁶ İstanbul Antlaşması'nda Müslüman-Türk azınlığın 1909 tarihli İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi'ndeki hakları tekrarlanırken azınlığa yeni haklar da tanınmıştır. Balkan Savaşları'nın sonucunda Bulgaristan'a dahil olan topraklardaki Müslüman-Türk topluluğun hakları 7. maddede belirtilirken, azınlığın hak ve özgürlüklerinden bahsedilen 8. maddede Bulgaristan vatandaşı olan Müslümanların Bulgarlarla aynı haklardan yararlanacakları, aynı din, vicdan ve ibadet özgürlüklerine sahip olacakları, ayrıca Müslümanların gelenek ve göreneklerine saygı duyulacağı ifade edilmiş, azınlığın mülkiyet haklarıyla ilgili düzenlemeler ise 10. ve 11. maddeler ile düzenlenmiştir.⁷

Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'nda mağlup olmasından dolayı imzalamak zorunda kaldığı 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması'nda azınlıkların korunması

³ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 89-90.

⁴ Hamza Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992, s. 29.

⁵ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 91-93.

⁶ Köksal, **a.g.e.** s. 194.

⁷ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 94-95.

ile ilgili hükümlere de yer verildiğinden söz konusu antlaşma Müslüman-Türk azınlık için önem arz etmektedir. Antlaşmanın 54. maddesi ile Bulgarca resmi dil olarak kabul edilmiş, bununla birlikte azınlıklara mahkemelerde ana dillerini kullanma hakkı tanınırken, 55. maddesi ile Bulgaristan, Milletler Cemiyeti'nin kabul ettiği azınlık haklarının koruması ile ilgili esaslara ve antlaşmanın hükümlerine uymayı taahhüt etmiştir. Dini ve sosyal kurumlar kurma hakkına sahip olan azınlıklar, kendi ana dillerini okullarda öğrenme hakkına da sahip olmuşlar ve bu hakkın sağlanması Bulgar devletinin sorumluluğuna girmiştir.⁸ Antlaşmada özel olarak Türk, Müslüman veya başka bir etnik ya da dini tanımlama bulunmaması da önemli bir noktadır. Öte yandan antlaşmanın azınlıklarla ilgili hükümlerinin Bulgaristan Türk azınlığı için geçerli olacağı Bulgar yönetimin daha önce kabul ettiği antlaşmalardan anlaşılmaktadır.⁹ Azınlıkların korunması ile ilgili hükümlerin anayasal değerde olduğunun belirtildiği antlaşmanın 49. maddesine göre azınlıkların korunması hakkındaki hükümlerin temel yasalar olarak tanınacağı ve başka bir yasa ya da düzenlemenin bu hükümlerle karşıt olamayacağı Bulgaristan tarafından taahhüt edilirken 50. maddede ise Bulgaristan'da yaşayan herkesin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı ifade edilmiştir. 1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması, Neuilly Antlaşması'nda azınlıkların korunması hakkındaki hükümleri geçerli kıldığı için söz konusu hükümler halen uygulanmaya devam etmektedir.¹⁰

Türkleri Müslüman azınlıktan ayıran ilk iki taraflı anlaşma olan ve 1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında dostluk ilişkileri kurmak amacıyla imzalanan, kritik öneme sahip dostluk antlaşması ile hem Türk azınlığın Türkiye ile bağlantıları hem de azınlığın bir tüzel kişilik olarak varlığı kabul edilmiştir.¹¹ Cumhuriyet döneminde Türk azınlığın hakları ve Türkiye'ye göçleriyle ilgili imzalanan ilk antlaşma özelliğini taşıyan bu antlaşmayla birlikte kabul edilen Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi de Türklerin Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçleri ilk kez bu sözleşmeyle düzene girdiği

⁸ Köksal, **a.g.e.** s.195.

⁹ Kader Özlem, "1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması'nın Bulgaristan Türklerinin Azınlık Hakları Bağlamında Analizi", **Prof. Dr. Mehmet Genç'e Armağan**, Ed. Kamuran Reçber, Barış Özdal, Zeynep Özgenç, Bursa, Dora, 2016, s.16-17.

¹⁰ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s.106.

¹¹ Köksal, **a.g.e.** s.196.

için Bulgaristan'daki Türk azınlık açısından bir dönüm noktası niteliğindedir.¹² Dostluk Antlaşması'nın ayrılmaz parçası olan ek Protokol de Müslüman-Türk azınlığın haklarıyla ilgili hükümler içermesi açısından önemli bir yere sahiptir. Protokol'de Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın Neuilly Antlaşması'ndaki hükümlerin tamamından, Türkiye'deki Bulgar azınlığın ise Lozan Antlaşması'ndaki hükümlerin tamamından yararlanacağı karşılıklılık ilkesiyle kabul edilmiştir. Antlaşmanın ayrılmaz bir parçası olan ekli Protokol'de Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarının Neuilly Barış Antlaşması ile güvence altına alınacağı belirtilmiştir. Ancak oluşturulan bu denge Neuilly Antlaşması'nın geçerliliğini kaybetmesiyle bozulmuştur.¹³ Öte yandan Dayıoğlu'nun belirttiği üzere Protokol'de Müslüman azınlık ifadesi kullanıldığı için daha sonraki dönemlerde Bulgar hükümetleri Türk varlığını görmezden gelme çabası içerisine girmişler, Müslüman azınlığın Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduklarını öne sürerek Türk varlığını yok saymalarının yanı sıra Türkiye'nin azınlığın meseleleriyle ilgilenmelerine de bu iddialarıyla karşı çıkmışlardır.¹⁴

1.2. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık

Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumu açısından Türkiye-Bulgaristan ilişkileri önemli bir yere sahiptir. Azınlığın durumu ve Bulgar devletinin Türk azınlığa yönelik politikaları, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin etkisiyle, ilişkilerin iyi ya da kötü gitmesine göre dönem dönem değişiklikler göstermiştir. Bulgaristan, iki ülke arasındaki ilişkiler iyi olduğunda azınlığa karşı daha toleranslı politikalar izlerken, *akraba devlet* Türkiye, azınlıkla ilgili meselelere daha az müdahil olmuştur. İlişkilerin kötüye gitmesi ise Bulgaristan'ın azınlığa yönelik politikalarının asimilasyona varacak derecede değişerek sertleşmesine ve Türkiye'nin azınlığın meselelerine daha fazla müdahale etmesine yol açmıştır. İki ülkenin politikalarında yaşanan bu değişiklikler, Türk azınlığın kimlik politikaları ve siyasî kurumları üzerinde de etkili olmuştur. Örneğin bölgedeki Türk dernekler, özellikle Bulgar hükümetleri Türklere yönelik baskı politikaları uyguladıklarında siyasî baskı grupları olarak etkin olmuşlardır.¹⁵ Öte

¹² Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018, s. 59.

¹³ Özlem, **a.g.e.**, s.7.

¹⁴ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s.111.

¹⁵ Köksal, **a.g.e.** s.192.

yandan Bıçaklı'ya göre Bulgaristan'daki Türk azınlık, iki ülke arasındaki ilişkilerde “her zaman bir ağırlık noktası teşkil etmiş olmasına rağmen” hiçbir zaman Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini “tehlikeye düşüren bir anlaşmazlık sebebi” olmamıştır.¹⁶

Balkan Savaşları esnasında karşı saflarda yer alan iki ülkenin, iki yıl sonra çıkan Birinci Dünya Savaşı'nda aynı safta yer alması ilginç bir noktadır. Bu açıdan savaş, Türk-Bulgar ilişkileri için bir dönüm noktası olmuş, iki ülkenin müttefik olması nedeniyle ilişkiler olumlu bir seyre girmeye başlamıştır. Bu olumlu seyir Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumunda da etkili olmuş ve Bulgar hükümeti, Türk azınlığa yönelik politikasında daha ılımlı bir tutum sergilemeye başlayarak daha önce uyguladığı baskı politikalarından vazgeçmiştir. Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta da müttefiki Almanya'ya tarım mahsulleri gönderen Bulgaristan'ın, tarım faaliyetlerinde Türk azınlık daha çok yer aldığından, Türklere karşı daha ılımlı bir tavır sergilemek zorunda kalmasıdır.¹⁷ Bu durum göz önüne alındığında Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı döneminde Türk azınlığa karşı ılımlı tutumunu pragmatist bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına baktığımızda Bulgar hükümetinin İtilaf Devletleri'nin kabul ettirdiği Sevr Antlaşması'na ve sınırlara karşı Anadolu'da ortaya çıkan Kemalist hareketi desteklediği görülmektedir. Köksal'ın aktardığı gibi Bulgaristan'ın bu desteği vermesinin nedeni, Kemalist hareket başarılı olduğu takdirde Neuilly Antlaşması'nın şartlarını değiştirmek için bir şansı olduğuna inanmasıdır.¹⁸ Kurtuluş Savaşı döneminde Ankara Hükümeti, hem Bulgar hükümetinin maddi ve manevi desteğini kazanmaya çalışmış hem de Bulgar hükümetini yanına alarak Trakya sınırında güvenliğin sağlanmasını amaçlamıştır. Bıçaklı'nın aktardığına göre Kemalist hareketin lideri Mustafa Kemal'in 1913-1915 yıllarında Sofya Askerî Ataşeliği görevi esnasındaki kurduğu ilişkiler ve gerçekleştirdiği faaliyetler, Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Bulgaristan ile ilişkilerinde de etkili olmuştur. Mustafa Kemal Sofya'da kaldığı dönemde bir yandan iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileşmesi için çalışıp bölgedeki Türk azınlığın

¹⁶ Hüseyin Avni Bıçaklı, **Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)**, Ankara, İmge Kitabevi, s.46.

¹⁷ Bıçaklı, **a.g.e.**, s.99

¹⁸ Köksal, **a.g.e.**, s.195.

örgütlenmesi için eylemlerde bulunurken diğer yandan önde gelen Bulgarlarla yakınlık kurmuştur.¹⁹

Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler iyi seyrederken, bu durum 1923 yılında değişmiştir. Bulgaristan'da Haziran 1923'te Stamboliyski Hükümeti'ne karşı gerçekleştirilen darbe, Bulgaristan'da bir anarşi ortamı oluşmasına neden olmuş, bununla birlikte Stamboliyski'nin ardından Tsankov'un yönetime getirilmesi Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine darbe vurmuş ve Türk azınlığa yeniden sert davranılmaya başlanmıştır.²⁰ Bu durum Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı temkinli yaklaşmasına neden olmuştur. Öte yandan Tsankov hükümetinin gösterdiği çabalar sonucunda ilişkiler yeniden normale dönmüş olmasına rağmen Aleksandır Stamboliyski dönemindeki kadar iyi olmamıştır.²¹

Türkiye ile Bulgaristan arasında 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanan ve tam adı Türkiye ile Bulgaristan Arasında Mün'akid Muhadenet Muahedenamesi olan Dostluk Antlaşması, iki ülke arasındaki ilişkiler ve Bulgaristan'daki Türk azınlık açısından önemli bir yere sahiptir. Antlaşmanın ikinci maddesiyle devletler, diplomatik ilişkileri uluslararası hukuk çerçevesinde kurmayı ve karşılıklı bir şekilde diplomatik temsilcilerini birbirlerinin ülkelerine göndermeyi taahhüt etmişlerdir. Öte yandan bu karar ancak 1927 yılında uygulanabilmiştir. Türkiye Lozan Antlaşması'nı imzalamasının ardından Bulgaristan'daki Türk azınlığı meselesini Dostluk Antlaşması ve eki Protokol ve İkamet Antlaşması ile çözüme kavuşturmak istemiştir. Örneğin Protokol'de iki ülkede ikamet eden Türk ve Bulgar azınlıklar tanımlanarak Türkiye ve hakları tespit edilmiş ve azınlıklar için uygulanacak hukuk kuralları belirlenmiştir. Böylelikle iki ülkede de azınlıklara karşı uygulanacak kurallar sınırlandırılmıştır. Bıçaklı'nın belirttiği üzere Dostluk Antlaşması Bulgaristan'daki muhalif basın tarafından tepkiyle karşılanmıştır.²²

1.3. Türk Azınlığın Bulgaristan'dan Göçleri (1877-1930)

¹⁹ Bıçaklı, a.g.e., s.105-107.

²⁰ İbrahim Kamil, **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1949-1989)**, Cilt I, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2018, s. 74.

²¹ Bıçaklı, a.g.e., s.125.

²² Bıçaklı, a.g.e., s.129-131.

Milliyetçilik düşüncesinin gelişmesi, Tekeli'nin de ifade ettiği gibi etnik temizliğin arzu edilen bir şey olmasına yol açmaktadır. Bunun en bilinen örneklerinden biri 93 Harbi sonrasında Osmanlı'nın kaybettiği topraklarda yaşayan Müslümanların kısa bir süre içerisinde yurtlarını terk etmeye zorlanmalarıdır. Göç eden Müslümanların mallarına ve mülklerine Bulgarlar tarafından el konulmuş, göç yolunda binlercesi hayatını kaybetmiştir. Tekeli, milliyetçiliğin ortaya çıkardığı öteki duygusunun mezalimin görmezden gelinmesini kolaylaştırdığını vurgulamaktadır. Göç aracılığıyla demografik denge değiştirilirken, yaşanan ilk göç dalgası Müslüman nüfusun tamamının gitmesiyle sonuçlanmamış, bir ulus devlet olarak ortaya Bulgaristan'da Müslüman nüfusun bir kısmı kalmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki sadece Müslümanlar değil, Yahudiler de göç edenler arasında yer almıştır. İmparatorluğun kaybedilen topraklarından elinde kalan topraklarına gerçekleşen bu göç hareketleri toplum üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.²³

Burada bahsedilmesi gerekli görülen bir nokta da göç edenler için kullanılan kavramlardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu'na kadar göç eden insanlar muhacir olarak adlandırılmış ancak göçmen kelimesinin kullanıldığı da olmuştur. Erdem'in de belirttiği üzere Osmanlı İmparatorluğu döneminde göçmen ve mülteci kavramlarının kesin bir ayrımı yapılmamıştır. Örneğin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda göç edenler, "savaş göçmenleri" olarak değerlendirilirken, Birinci Dünya Savaşı'ndan kaçan insanlar mülteci olarak tanımlanmış, imparatorluğun elinde kalan topraklara gelen Müslümanlar ise çoğunlukla muhacir olarak adlandırılmıştır. Savaşlar nedeniyle göçün arttığı dönemlerde muhacir, mülteci ve göçmen ifadeleri birbirlerinin yerine kullanılmış ve bir kavram karmaşası ortaya çıkmıştır.²⁴ Bu çalışmada 1934 yılına kadar olan dönemde göç edenler için muhacir kavramı kullanılmıştır.

Osmanlı toplumunu derinden etkileyen ilk büyük göç dalgası 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle yaşanan göç dalgasıdır. Yaklaşık 500 yıllık Osmanlı hakimiyeti boyunca bölgede varlığını sürdüren Bulgaristan'daki Müslüman-Türk nüfus için Osmanlı-Rus Savaşı büyük bir bozgun olmuştur. Ruslar

²³ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s.46.

²⁴ Erdem, **a.g.e.**, s.6-8.

karşısında yenilgiye uğrayan Osmanlı İmparatorluğu savaşta mağlup olurken savaştan sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlık ve Bulgaristan özerklik kazanmıştır. Karpat'a göre "1878 yılında Bulgaristan, sözcüğün çağdaş, kültürel, etnik, siyasal anlamlarının hiçbirisi açısından bir millet değildi". Bu yüzden Bulgaristan "mutlak bir etnik-millî bir örneklik düşüncesini millet oluşturma sürecinin temel ilkesi olarak benimsedi". Bu ilkedен hareketle Bulgar hükümeti etnik-millî bir örneklığe karşı tehlike olarak gördüğü azınlıkları ya asimile etme ya da yok etme yolunu seçmiş ve Bulgaristan'da yaşayan herkesin Bulgar olduğunu öne sürerek eylemlerine meşruluk kazandırmaya çalışmıştır. Bulgar hükümetinin asimilasyon ve yok etme politikaları 1878 yılından itibaren Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye göç etmesine neden olmuş ancak bölgedeki Türk varlığı azalsa da yok olmamıştır.²⁵

Bölgedeki nüfus dengesinin Türklerin aleyhine bozulmasına yol açan Osmanlı-Rus Savaşı'nda yaklaşık bir milyon Türk yerlerinden edilerek göçe zorlanırken, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna ve Edirne vilâyetlerinde yaşayan 500 bin Türk de savaş esnasında yaşanan açlık, hastalık, kış şartları ve Rus askerleri ile Bulgarların gerçekleştirdiği katliamlar nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Yerlerinden koparılan Türkler savaşın ardından yaşadıkları topraklara dönmek istemişler ancak Rus askerler ve Bulgar çeteciler Türklerin geri dönmelerine engel olmuşlar, çeşitli şiddet eylemlerine girişmişlerdir.²⁶ Osmanlı-Rus Savaşı'nın öncesinde Bulgaristan'da yaşayan yaklaşık bir buçuk milyon Müslüman, Bulgar nüfusunun %37'sini oluştururken²⁷ savaş ve göçler nedeniyle 1878 yılında bu oran %22,5'e düşmüştür.²⁸ Bulgarlar 1877-79 yılları arasında Ruslar ile birlikte bir yandan Rus ordusu tarafından işgal edilen bölgelerden Türk nüfusu toplu halde göç ettirerek ve göç etmeyenleri de katlederek Tuna vilayetine demografisini değiştirirken diğer yandan da Türklerin mallarına, mülklerine, hayvanlarına ve tarlalarına el koymuşlardır. Şimşir'in ifadesiyle bölgede "*Tarihte eşine rastlanmayan devasa bir gasp eylemi*" yaşanmıştır.²⁹

²⁵ Kemal Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, s. 264-266.

²⁶ Bıçaklı, **a.g.e.** s. 45, İpek, **a.g.e.**, s. 40.

²⁷ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2022, s. 70-108.

²⁸ Köksal, **a.g.e.**, s. 193.

²⁹ Bilal N. Şimşir, **Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2017, s. 69.

Daha önceleri sadece ilmiye sınıfı üyelerinin ve memurların şehirlere yerleşmelerine izin verilirken 1878 yılından itibaren muhacirler şehirlere de yerleştirilmeye başlanmış ve muhacirler için mahalleler inşa edilmeye başlanmıştır. Tekeli'nin de vurguladığı gibi muhacirler toplumu derinden etkilemiş, bu etkilerden biri de muhacirler sayesinde tarımda yeni teknolojilerin ve ürünlerin kullanılmaya başlanması olmuştur. Pulluk ve yaylı arabaların Anadolu'da gerçekleştirilen tarım faaliyetlerine dahil olması ve Müslüman girişimcilerin sayılarının artması da Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı göç eden muhacirler sayesinde olmuştur.³⁰ Muhacirlerin gelişiyle birlikte Anadolu'da araba kullanılmaya ve patates üretilmeye başlanmıştır. Bulgaristan'dan Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından gelen muhacirlerin çoğu mal ve mülklerini geride bırakmak zorunda kaldığından uyum sağlamakta zorlanırken, küçük bir kesim olan zengin muhacirler bırakmak zorunda kaldıkları yurtlarından kapital getirmişlerdir. Kısacası muhacirler, Anadolu'nun ekonomik olarak canlanmasını sağlamışlardır.³¹

Savaşların getirdiği ekonomik sıkıntılarla boğuşan Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı-Rus Savaşı'nun yol açtığı büyük göç dalgası nedeniyle yüz binlerce muhaciri iskân etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak sorumluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu muhacir akını, muhacir işleriyle ilgilenilmesi için yeni kurumların gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır.³² Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu, 1877-1878 Savaşı'ndan önce de göç dalgasıyla karşılaşmıştı. 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı topraklarına dışarıdan göçlerin artması nedeniyle muhacir işleriyle ilgilenmek üzere 5 Ocak 1860 tarihinde Sultan Abdülmecit'in onayı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk muhacir komisyonu kurulmuş ve dönemin Trabzon Valisi Hafız Paşa tarafından faaliyete sokulmuştu. Söz konusu komisyon kurulmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun muhacir meseleleriyle belediyeler ve şehremaneti ilgilenmişti.³³ Yeni kurulan komisyon ise muhacirlerin nihai olarak iskân edilmesi görevini üstlenmiş ve muhacirlerin masraflarının devlet tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır.³⁴

³⁰ Tekeli, **a.g.e.**, s. 46-47.

³¹ Tekeli, **a.g.e.**, s. 153.

³² Ufuk Erdem, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 101.

³³ Erdem, **a.g.e.**, s. 77, Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1994, s. 69.

³⁴ Tekeli, **a.g.e.**, s. 151.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın neden olduğu göç akını karşısında ise muhacir meseleleriyle ilgilenmek üzere Sultan'ın yönetiminde olan Umum Muhacirin Komisyonu ve Muhacirin-i Encümen-i Âli, Sultan tarafından görevlendirilen paşaların yönetiminde olan İdare-i Umûmiye-i Muhacirin Komisyonu isimleriyle üç ayrı komisyon kurulmuştur. Erdem üç ayrı komisyonun kurulmasının nedeni olarak muhacir akınının yol açtığı korku hâlini ve herhangi bir sistem olmamasını işaret etmektedir. Kurumlar benzer işler yaptığından ve maliyeye yük olduğundan daha sonra birleşmişlerdir.³⁵ Karpat'a göre Osmanlı, Muhacirin-i İslamiye Komisyonunun kuruluşuna kadarki göç politikasını İslamî açıdan inşa etmiş, ideolojik bir içeriğe dayandırmamıştır. Ancak 1880 yılından sonra değişime giden yönetim, göç politikasını Müslümanlara öncelik tanıyarak yeniden şekillendirmiştir. Dönemin Şeyhülislam'ının II. Abdülhamid'e Müslüman bir devlette yaşamak isteyen Müslümanların tamamının göç etmesine müsaade edilmesi tavsiyesi bu politika değişikliğinde etkili olmuştur. Bu durum Müslüman muhacirler için yeni bir kurum oluşturulmasına yol açmış,³⁶ İmparatorluk topraklarına gelen Müslüman muhacirlerin iskân edilmesi meseleleriyle ilgilenmek üzere Sultan'ın yöneticiliğinde bir muhacir komisyonu kurulmasına karar verilmiş, böylelikle İskân-ı Muhacirin-i İslamiye Komisyonu olarak da adlandırılan Muhacirin-i İslâmiye Komisyonu 1899 yılında kurulmuştur.³⁷

1877-1879 yılları arasında McCarthy'nin aktardığına göre 1.253.500 kişi, İpek'in belirttiğine göre ise 1.230.00 kişi muhacir durumuna düşmüştür.³⁸ Savaş esnasında yurtlarını terk etmek zorunda kalan Türklerin bir kısmı savaşın ardından gerçekleştirilen Berlin Kongresi'nde "can, mâl ve ırz güvenliğinin temin edilmesi" nedeniyle geri dönmüşler ancak geri dönen Türklerin sayısı net olarak tespit edilememiştir. 1877 yılından önce Tuna Vilayeti'ndeki Türk ve Bulgar nüfusun sayısı yaklaşık olarak aynıyken, vilayetin merkezinde ve batısında yaşayan Türklerin göçe zorlanması nedeniyle savaşın ardından bölgenin demografik dengesi Bulgarların lehine değişmiştir. Öte yandan vilayetin doğusunda yer alan Eskicuma, Pravadi,

³⁵ Erdem, **a.g.e.**, s. 101-102.

³⁶ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 337-338.

³⁷ Erdem, **a.g.e.**, s. 138.

³⁸ McCarthy, **a.g.e.**, s. 105, İpek, **a.g.e.**, s. 174.

Razgrad, Rusçuk, Silistre, Şumnu ve Varna’da Türk nüfus çoğunluk olarak kalmıştır.³⁹ Balkanlar’daki varlığını devam ettirmek isteyen Osmanlı yönetimi, 1879 yılından 1885 yılında Doğu Rumeli’nin Bulgaristan tarafından ilhâk edilmesine kadar Bulgar Prensiği ve Doğu Rumeli’deki Türk nüfusun sayısını korumak amacıyla Türklere yönelik baskıları engellemeye çalışmıştır.⁴⁰

Ruslar 93 Harbi’nde Bulgaristan’a girdiklerinde önce Müslümanları Rusya’ya göç ettirmek istemişler ancak daha sonra bu karardan vazgeçerek yok etme amacı gütmüşlerdir. Müslümanları yok etmek isteyen Rus askerleri önce Müslümanları silahsızlandırıp Bulgarları silahlandırmışlar böylece Bulgarlarla birlikte Müslümanları katletmişlerdir. Bununla birlikte Ruslar bu yok etme hareketine katılmayan Bulgarların köylerini ateşe vererek cezalandırmışlardır.⁴¹

1893 yılından 1902 yılına kadar Bulgaristan’dan Osmanlı topraklarına 72.500 kişi göç ederken, göç edenlerin hepsinin Müslüman olmaması ve Yahudilerin de göç edenler arasında bulunması önemli bir noktadır. Söz konusu muhacirler şehirlere de yerleştirilmeye başlanmış -daha önceki göçlerde muhacirler şehirlere yerleştirilmemekteydi- ve Bursa, Balıkesir, Bandırma ve Trakya bölgelerine iskân edilmişlerdir. Bir kısmı ise Anadolu’nun orta ve doğudaki şehirlerine yerleştirilmişlerdir. Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından yaşanan bir diğer büyük göç dalgası 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında meydana gelmiştir. Yaklaşık 640 bin Müslüman bu dönemde muhacir durumuna düşerek Osmanlı topraklarına gelmiştir.⁴² Bu muhacirler başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarına akın halinde göç etmişler, göç esnasında muhacirlerin bazıları yürüyerek bazıları ise arabalarla belli başlı limanlara ulaşmışlar, daha sonra Anadolu’nun iç bölgelerine geçmişlerdir.⁴³ Balkan Savaşı esnasında Bulgarlar, önlerine gelen bütün Müslümanları yok etme çabasına girişmiş, önce Bulgar topraklarında yaşayanları, daha sonra ele geçirdikleri bölgelerde yaşayan Müslümanları ve katliam ve savaştan kaçan muhacirleri sistematik bir şekilde

³⁹ İpek, **a.g.e.**, s. 129-132.

⁴⁰ **A.e.**, s. 150.

⁴¹ Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi: Göç**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2017, s. 75-80.

⁴² Tekeli, **a.g.e.**, s. 151.

⁴³ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1994, s. 45.

katletmişlerdir. Bu yüzden muhacirler bırakmak zorunda kaldıkları yurtlarına geri dönmeyi çoğunlukla istememişlerdir.⁴⁴ Bulgarların şiddet eylemleri karşısında Müslümanların göç etmekten başka çarelerinin kalmadığı görülmektedir. Öte yandan mezalim karşısında çaresiz kalan Osmanlı yönetimi, savaş nedeniyle bölgedeki Müslümanlara yeterince destek gösterememiş ve onları koruyamamıştır. Çareyi Almanya gibi ülkelerden destek istemekte bulan Osmanlı, bu ülkelerin konsoloslukları vasıtasıyla Müslümanlara destek olmayı denemek zorunda kalmıştır. Müslümanlara uygulanan zulümler öyle bir hâl almıştır ki Osmanlı ile Bulgaristan arasında İstanbul Antlaşması imzalandığında dahi devam etmiştir.⁴⁵

1912-1913 yılları arasında ve savaşların bitmesinden sonra yüz binlerce muhacir Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Tıpkı 1877-1878 Savaşı'nda olduğu gibi 1912-1913 Balkan Savaşları'nda da katliamlara maruz kalan Türkler, yaşadıkları toprakları terk ederek imparatorluğun elinde kalan topraklara göç etmeye mecbur bırakılmış, Şimşir'e göre Bulgar yönetimi altındaki yaklaşık 200 bin Türk, savaş döneminde yaşadıkları toprakları bırakmak zorunda kalarak Batı Trakya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiştir.⁴⁶ Muhacirlerin varış noktaları İstanbul olurken, göçmenlerin meseleleri burada tam olarak çözülememiş ve muhacirler açlık, barınma ve nakil sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu yüzden Osmanlı yönetimi muhacir sayısına sınırlama getirmeye çalışmış ancak başarılı olamamış ve muhacir akını devam etmiştir. Muhacirlerin iskân, iâşe ve nakil meseleleri için bir yandan Meclis-i Vükelâ çalışmalarına başlamış diğer yandan da Dâhiliye Nezareti, 13 Mayıs 1913 tarihli İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi'nin uygulanması için görevlendirilmiştir.⁴⁷ 8 Eylül 1916 tarihinde de muhacirlere yapılacak yardım ve arazi dağıtımıyla ilgili geçici bir kanun çıkarılmıştır. İlk nüfus mübadelesi anlaşmaları ise söz konusu savaşlardan sonra yapılmıştır. Osmanlı ile Bulgaristan arasında 1913 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile iki devletin sınırından 15'er km mesafedeki Müslüman ve Bulgar nüfusun gönüllü olarak mübadelesi planlanmış ve mübadele savaş devam ederken

⁴⁴ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 83-84.

⁴⁵ **A.e.**, s. 88.

⁴⁶ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 207.

⁴⁷ Erdem, **a.g.e.**, s.165-166.

gerçekleşmiştir. Bulgaristan'dan 48.570 muhacir gelirken, Bulgaristan'a giden Bulgarların sayısı 46.764 olmuştur.⁴⁸

Balkan Savaşlarının ardından yaşanan göç akını nedeniyle muhacirlerin iskân meseleleriyle ilgilenmek üzere 1914 yılında Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumisi kurulmuştur. Tekeli'nin aktardığına göre bir yandan muhacirlerin alışkın olduğu iklim diğer yandan da askeri endişeler nedeniyle muhacirler önce Trakya'daki boş arazilere iskân edilmişlerdir. Öte yandan muhacirler iskân edilirken yeni muhacirler ile eski muhacirler arasında hakimiyet kurma çabası olmaması için daha önce yerleştirilen muhacirler ile yeni yerleştirilecek muhacirlerin eşit sayıda olmalarına dikkat edilmiştir.⁴⁹ Tekeli, Selanik'ten İstanbul'a gelen muhacirlerin İstanbul'da dokuma sanayisinin kurulmasında oynadıkları role de dikkat çekmiştir. Bunun gibi ekonomik faydaları nedeniyle söz konusu göç, Osmanlı'nın toprak kaybını bir nebze olsun telafi etmiştir. Bununla birlikte göç, imparatorluğun elde kalan topraklarında Müslüman nüfusun yoğunlaşmasına yol açmış, bu durum bazı tarihçiler tarafından II. Abdülhamid'in İslamcılık politikası gütmemesinin nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir.⁵⁰

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması sonucunda gerçekleştirilen Türk-Yunan nüfus mübadelesinin sonrasında da süren Balkanlar'dan Türkiye'ye göç, yeni kurulan cumhuriyetin ilk iskân meselesi olmuştur. İmparatorluğu'n topraklarını kaybetmesinin ardından Balkanlar'da kalan Türk nüfus, 1923 yılından itibaren daha önce yaşanan zorunlu göçlerin uzantısı olarak gönüllü bir şekilde anavatan olarak gördükleri Türkiye'ye göç gerçekleştirmiştir. 1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan ve muhacirlerin mallarını da getirebilmeleri öngörülen gönüllü göç anlaşmasının sonucu olarak Cumhuriyet'in ilk on yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 101 bin 507 kişi gelmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1930 yılına kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye yılda 10 binin üzerinde kişi göç ederken, 1930 ile 1934 yılları arasında bu sayı 1000 civarında olmuştur. 1934 yılında Bulgaristan'da faşist bir askeri darbenin gerçekleşmesi sonucunda göç eden kişi sayısı yeniden yükselmiş, 1935

⁴⁸ Tekeli, **a.g.e.**, s. 156.

⁴⁹ **A.e.**, s. 152.

⁵⁰ **A.e.**, s. 47.

yılında bu sayı 25 bine yükselince göçe kota getirilmiş ve Türk hükümeti tarafından senelik muhacir sayısı 10 bin kişi olarak kısıtlanmıştır.⁵¹

Çalışmanın “Bulgaristan Türklerinin Göç Tarihi” adlı bu bölümünde, çalışmanın asıl odak noktaları olan “1930’lu Yıllarda Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler” adlı üçüncü bölüm ve “Türkiye’de Bulgaristan Türklerinin İskânı ve Entegrasyonu” adlı dördüncü bölüm için bir tarihsel arka plan sunmak amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için bu bölüm “93 Harbi Sonrasında Türk Nüfusun Azınlık Statüsü”, “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık” ve “Türk Azınlığının Bulgaristan’dan Göçleri (1877-1930)” adlı alt bölümlere ayrılmıştır. Öncelikle 93 Harbi’nin ardından Bulgaristan’ın azınlığına dönüşen Bulgaristan Türklerinin statüsü ve haklarıyla ilgili Bulgaristan’ın imzaladığı ikili ve çok taraflı anlaşmalardan bahsedilmiştir. Ardından Türk azınlığının Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkilerdeki rolüne kısaca değinilmiştir. Son olarak da çalışmanın temel odak noktası olan 1930’lu yıllarda yaşanan Bulgaristan Türklerinin göçünün öncülü olan göçler, bu bölümün son alt bölümünde anlatılmıştır. Bir sonraki bölümde Bulgaristan tarafında gerçekleştirilen azınlık politikaları üzerinde durularak Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye yoğun bir şekilde göç etmelerine neden olan sebepler incelenecektir.

⁵¹ A.e., s. 159-160.

İKİNCİ BÖLÜM

1930'LU YILLARDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER

1927 yılından 1940 yılına kadar her yıl yaklaşık 10 bin Türk Bulgaristan'ı terk ederken göçmen sayısındaki en büyük artışlar 1925 yılında imzalanan anlaşmadan sonra göçe izin verilen ilk yıl olan 1927 yılında ve 1935 yılında yaşanmıştır. Crampton'a göre 1935 yılında yaşanan artış kısmen dönemin Türk hükümetinin “Bulgaristan Türkleri arasında Türklük bilincini artırma ve Türkiye'ye göç etmelerini teşvik etme çabalarının bir sonucu” olmuş, dönemin Bulgar hükümeti ise Türklerin göç ederken bıraktığı arazileri toprağa ihtiyacı olan Bulgar köylülere verme ve böylelikle bu köylerdeki Bulgar nüfusunu artırma imkânı ortaya çıktığından Türk hükümetinin çabalarını oldukça olumlu karşılamıştır.⁵² 1930'lu yıllarda yaşanan göçlerde bir yandan Bulgaristan'da milliyetçiliğin yükselmesi hatta faşizme varması sonucu ülkedeki azınlıklara özellikle de Türk azınlığa yönelik artan baskılar diğer yandan da Türkiye'de ulus devlet inşası sürecinin hızlanması sonucu ülkedeki Türk nüfusun artırılması amacı etkili olmuştur. Bulgaristan Türkleri bu dönemde hem Bulgar hükümetlerinin hem de milliyetçi Bulgar komitecilerin hedefi olmuş; şiddet görmüş, tutuklanmış, hapse atılmış hatta önde gelen isimleri suikasta uğramıştır. Söz konusu hükümetler ve komiteler Türklerin ülkeyi terk etmesi böylelikle Bulgaristan'ın sadece Bulgarlara ait olması için ellerinden geleni yapmışlardır. Öte yandan bu yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç yoğun bir şekilde gerçekleşmesine rağmen ülkedeki Türk nüfus doğum oranları nedeniyle büyük bir azalış göstermemiş, bu yüzden Bulgar milliyetçileri amaçlarına ulaşamamışlar ve ülkedeki Türk nüfusu yok edememişlerdir.

2.1. Bulgaristan'da Kimlik Politikaları ve Milliyetçilik

Milliyetçilik merkezine ulus kavramını alan bir ideolojidir. Milletler ve milliyetçiliğin modern süreçlerle birlikte ortaya çıktığını savunan modernistlerden⁵³ olan ve milliyetçilik çalışmalarının önde gelen isimlerinden Anderson'a göre ulus, egemen olarak hayal edilmiş ve yapısı gereği sınırlı bir siyasal topluluktur: “Hayal edilmiştir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyelerin çoğunu tanımayacak, onlarla

⁵² Crampton, **Bulgaria**, s. 432.

⁵³ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017, s. 102.

tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir; yine de her birinin zihninde birlik ve beraberlik hayali yaşamaya devam eder”. Diğer yandan, ulus sonlu bir topluluktur, zira “Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümüyle örtüşüyor olarak hayal etmez”.⁵⁴ Milliyetçiliğin başat gayelerinden biri, bu hayal edilmiş ve sonlu toplumsal grup ile siyasal yapı arasında bir örtüşmeyi sağlamaktır.⁵⁵

Bulgar milliyetçiliği de erken safhasında bağımsızlığını elde etmeyi ve ulus devletini kurmayı amaçlamış bir harekettir. Bulgar milliyetçiliğinin bağımsız Bulgar devleti kurulmadan önceki aşamasını, milletleri modernite öncesi dönemin etnik toplulukların devamı olarak gördüğünden modernist görüşe tepki olarak ortaya çıkan etno-sembolcülerden⁵⁶ olan Smith’in bağımsızlık öncesi hareketler olarak adlandırdığı kategoride değerlendirmek isabetli olur. Bulgarlar Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılmak ve bir “etno-millet” kurmayı amaçlamışlardır. Bu açıdan Bulgar milliyetçiliği ayrılıkçı milliyetçilik niteliği taşır. Öte yandan Bulgar devleti kurulduktan sonra da milliyetçilik Bulgaristan’daki etkisini sürdürmüştür. 1930’lu yılların özellikle ortasından itibaren Bulgar hükümetleri revizyonist bir politika izlemişler, örneğin çalışmada daha sonra bahsedileceği üzere Trakya’yı Bulgar toprağı olarak gördüklerini ileri sürmüşlerdir. Bu yönüyle söz konusu dönemdeki Bulgar milliyetçiliği irredentist bir özellik de taşır.⁵⁷

Bulgar milliyetçiliğinin doğuş sürecinde ön plana çıkan Bulgar aydınlarının öncelikli amacı Bulgarların kendi dilleriyle kendilerine ait bağımsız bir kilisede ibadet etmeleri olmuştur.⁵⁸ Smith, bu aydınlar içerisinde değerlendirebileceğimiz entelektüellerin milliyetçilik açısından önemine dikkat çeker. Ona göre, entelektüeller “Millet ve milliyetçiliğe ilişkin kavram ve dil geliştirip öneren, düşünceleri ve araştırmaları ile, uygun imge, mit ve sembollerle, naklettikleri daha geniş emellere ifade kazandıranlardır.”⁵⁹ Fener Rum Patrikhanesi’ne tepki olarak doğan Bulgar

⁵⁴ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis, s. 23-25.

⁵⁵ Ernest Gellner, **Nations and Nationalism**, New York, Cornell University Press, 1983, s. 1.

⁵⁶ Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 202-204.

⁵⁷ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim, s. 134.

⁵⁸ Fatma Rodoplu Yıldırım, “Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri,” **Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi**, C.II, No: 1, 2020, s. 91.

⁵⁹ Smith, **a.g.e.**, s. 150.

milliyetçiliği, süreç içerisinde gelişerek Vızrajane (Yeniden Doğuş) olarak adlandırılan bir milli dava hâline gelmiştir.⁶⁰

Bulgarların ulusal bilincinin ilk temsilcisi ise Hillander Manastırı keşişi olan Paissiy Hilendarski'dir. "Ey Bulgar, dilini ve tarihini tanı! Çarlarını ve şanlı tarihini öğren"⁶¹ sözleriyle Hilendarski, bir yandan "500 yıllık Osmanlı boyunduruğuna karşı" diğer yandan da Rum kilisesine karşı Bulgarları mücadeleye davet etmiş ve milliyetçi Bulgar ayaklanmalarının öncüsü olmuştur.⁶² Bulgar milliyetçilerinin ilk amacı bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulması olmasına rağmen Bulgar kilisesinin önemi bağımsız Bulgar devletinin kurulmasının ardından kısa sürede azalmıştır. Bu durumda Bulgar aydınları etkili olmuştur. Öte yandan 1934-1944 yılları arasında Bulgaristan'da iktidarda olan milliyetçi-faşist yönetim, kendi siyasî amaçları uğrunda kiliseyi kullanmış ancak söz konusu dönemde dini arka plana atarak milliyetçi-materyalist görüşleri hâkim kılmıştır.⁶³

Osmanlı idaresinden ayrılıp bağımsız bir devlet olarak Büyük Bulgaristan'ı kurmayı amaçlayan Bulgar milliyetçiliği için 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı bir dönüm noktasıdır.⁶⁴ Savaşın sonucunda imzalanan ve büyük bir Bulgar devleti kurulmasını öngören Ayastefanos Antlaşması'nın büyük devletlerin müdahalesiyle uygulanmaması ve yerine Berlin Antlaşması'nın imzalanarak daha küçük bir Bulgar devletinin kurulması, Balkan tarihçisi Jelavich'in deyimiyle "Bulgar milliyetçileri için acı bir darbe olmuştu". Berlin Antlaşması'nı içselleştiremeyen Bulgar milliyetçileri, Ayastefanos Antlaşması'nda öngörülen sınırlara ulaşmayı hedef haline getirmişlerdir.⁶⁵

Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından 1878 yılında Osmanlı idaresinden özerkliğini kazanan, 1908 yılında da bağımsız bir devlete dönüşen Bulgaristan'da iktidara gelen hükümetler, göçü ülkedeki kültürel çeşitliliği yok etmek için siyasî bir araç olarak kullanmışlar ve ülke topraklarının Bulgarlara ait olduğunu ileri sürerek Bulgar ulus devletini yaratmaya çalışırken azınlıkları asimile etmeye yönelik politikalar

⁶⁰ Bıçaklı, a.g.e., s. 79.

⁶¹ İlber Ortaylı, **Yakın Tarihin Gerçekleri**, İstanbul, Kronik Kitap, 2021, s. 20.

⁶² Nikolay Todorov, **Bulgaristan Tarihi**, Çev. Veysel Atayman, İstanbul, Öncü Kitabevi, 1979, s. 58.

⁶³ Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, s. 273.

⁶⁴ Bıçaklı, a.g.e., s. 74.

⁶⁵ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 1**, Çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Tunalı, İstanbul, Küre Yayınları, 2015, s. 396.

izlemişlerdir. Bununla birlikte 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Bulgar milliyetçileri sadece 500 yıllık Osmanlı idaresinden kurtulmayı değil aynı zamanda Osmanlı idaresi öncesindeki Bulgar devletlerinin sınırlarına en geniş şekilde ulaşmayı da hedeflemişlerdir. Osmanlı idaresi öncesindeki Bulgar devletlerinin etnik ve dini açıdan homojen olduklarını ileri süren Bulgar milliyetçileri -tarihsel kanıtlar aksini göstermesine rağmen- kurmayı hedefledikleri ulus devletin de söz konusu devletler gibi etnik ve dini açıdan homojen olmasını arzulamışlardır. Ortodoks Hristiyan olmayan ve Bulgarca konuşmayanlar, Bulgar devletinin birliği için sorun olarak değerlendirilirken Osmanlı'ya dair her şey de Bulgar milliyetçileri tarafından şeytanlaştırılmıştır. Bulgar milliyetçilerine göre, Osmanlı idaresi dönemi Bulgar kültürünün yok edildiği, Müslüman olmaya zorlanan Bulgarların 500 yıl boyunca boyunduruk altında yaşadığı, Bulgar tarihinin en karanlık dönemidir.⁶⁶ Bu düşünceler Bulgar yöneticiler üzerinde de etkili olmuş ve Bulgaristan'daki Türklere yönelik eylemlerinde somutlaşmıştır.⁶⁷

1919 yılından 1923 yılına kadar süren Stamboliyski Hükümeti dönemi, Bulgar milliyetçiliğinin ülke yönetiminde çok fazla etkili olmadığı ve Türk azınlığın durumunun görece iyi olduğu; baskı politikalarına maruz kalmadığı bir dönem olmuştur. 1922 ve 1923 yıllarında söz konusu hükümet, Türk kurtuluş hareketiyle yarı resmi temaslar kurmuş ancak tam resmi temaslara izin verilmemiştir. 1923 yılında Stamboliyski hükümetinin askeri bir darbeyle devrilmesinin ardından kurulan yeni hükümet ise ülkedeki azınlıklara özellikle de Türk azınlığa karşı baskıcı ve otoriter bir politika izlemiştir. Öte yandan yeni hükümet döneminde Türkiye ile doğrudan diplomatik ilişkiler kurulmuş ve 1925 yılında Bulgaristan ile Türkiye arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Hacısalihioğlu'nun vurguladığı üzere bu antlaşmada Bulgar azınlık, etnik-dinsel temelli tanımlanırken Türk azınlık sadece dinsel temelli tanımlanmıştır. Tanımlamadaki bu farklılık daha sonraki Bulgar yöneticiler tarafından Türk azınlığın aleyhine kullanılmıştır.⁶⁸

⁶⁶ Ali Eminov, **Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria**, New York, Routledge, 1997, s. 5.

⁶⁷ Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, s. 278.

⁶⁸ Mehmet Hacısalihioğlu, "Blurring Borders Between Religion and Ethnicity: Turkey's Migration Policies towards the Balkans in the Interwar Period (with Special Reference to Bulgaria)," **Migration and Population Politics During War(Time) and Peace(Time)**, Ed. by. Andrei Cuşco, Flavius Solomon, Konrad Clewing, Romania, Editura Mega, 2021, s. 280.

1930'lu yıllarda Bulgaristan, Avrupa'yı etkileyen milliyetçilik dalgasının dışında kalamamış, Alman faşizminden özellikle de İtalyan faşizminden oldukça etkilenmiştir. Bu yıllarda Bulgaristan'da milliyetçi-faşist gruplar ve partiler etkin hale gelirken, bu gruplardan biri olan ve aynı adlı bir gazeteye dayanan Zveno adlı siyasi örgütün 1930 yılında kurulması bu açıdan önemli bir olay olmuştur. 1933 yılında Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelmesinin ardından Zveno, daha saldırgan bir politika izlemeye başlamıştır. İtalya'da yükselen faşizm de özellikle Bulgar ordusundaki bir kesim subayların ve kısmen de burjuvazinin içinde zemin bulmuş,⁶⁹ 19 Mayıs 1934'te Zveno yanlısı subaylar darbe gerçekleştirerek Bulgaristan'da yönetimi ele almış ve başbakanlık görevine Albay Kimon Georgiev getirilmiştir. İtalyan faşizminden ve faşist İtalyan politikacı Benito Mussolini'den ilham alan Bulgaristan'ın yeni idarecileri, otoriter bir rejim kurarak bir yandan sivil hakları askıya almışlar, diğer yandan da "ulusal birlik" hedefiyle Türk azınlık başta olmak üzere ülkedeki tüm azınlıklara baskı uygulamışlardır.⁷⁰ Darbenin ardından Türk hükümeti, Lozan Barış Antlaşması ile birlikte askerden arındırılmış olan Trakya'daki topraklarını güvenliğini sağlamak amacıyla askerileştirme kararı almış ve 12 Mart 1935'te ilk Türk askeri birlikleri bölgeye gönderilmiştir. Öte yandan Bulgaristan bu hareketi kendisine karşı bir tehdit olarak algılamış hatta bu algı 1935 yılının kasım ayının sonunda Türkiye, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan karşılıklı askeri anlaşma ile daha da güçlenmiştir. Hacısalıhoğlu'nun aktardığına göre, Atatürk "Müdafaai Vatan" anlamına gelen Rodna Zaştita ve paramiliter diğer gruplar tarafından Bulgaristan'daki Türklere yönelik bir katliam hazırlığı haberini almasının ardından Trakya'da görev yapan Salih Omurtak komutasındaki Türk askerlerine Bulgaristan sınırını geçme emri vermiştir. Ancak Bulgar Çarı ile Atatürk arasında gerçekleştirilen bir telefon görüşmesinin ardından bu geçiş durdurulmuştur.⁷¹

Bulgaristan'da ırkçılığa varan düşünce ve faaliyetler 1930'larda artış gösterirken⁷² izlenen dış politikanın temel özelliği revizyonizm olmuş, bu da ülkenin komşularıyla arasındaki ilişkilerinde olumsuzluklara yol açmıştır.⁷³ Ülkede yükselen ırkçılık, en çok

⁶⁹ Todorov, **a.g.e.**, s.103.

⁷⁰ Hacısalıhoğlu, **a.g.e.**, s. 281.

⁷¹ **A.e.**, s. 283.

⁷² Richard J. Crampton, **Bulgaria**, New York, Oxford University Press, 2007, s. 422.

⁷³ Hacısalıhoğlu, **a.g.e.**, s. 279.

Türk azınlığı etkilemiş, özellikle 1934 yılı sonrasında azınlığa yönelik politikalar sertleşmiş, baskılar ve saldırılar artış göstermiştir. Bu saldırılarda Bulgaristan'daki milliyetçi-faşist komitelerin oynadığı rol dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu komiteler, 1920'lerin sonlarından itibaren "Bulgaristan Bulgarlarıdır" iddiasıyla Türk azınlığa yönelik saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Kuzey Bulgaristan'da faaliyet gösteren Rodna Zaştita ve Güney Bulgaristan'daki Trakya Komitesi, söz konusu milliyetçi-faşist komitelerin önde gelenleridir. Komitelerin saldırıları, Türklerin Türkiye'ye göç etmek istemesine neden olmuş ancak 1930'lu yıllarda Bulgar yetkililer Türklere zorluk çıkararak Türkiye'ye gitmek istediklerinde pasaport taleplerini reddetmişlerdir. Öte yandan bu durum, Türk azınlığın anavatan ile bağlantı kurmasına engel olamamıştır.⁷⁴ Makedonya Komitesi, diğer komitelere göre Bulgaristan siyasetinde uzun bir süre daha etkili olmuş hatta Bulgar hükümetleri bu komitenin etkisiyle revizyonist bir politika gütmüştür. Batı Trakya'da 1918 yılı sonunda kurulan ve Bulgaristan'da eylemler gerçekleştiren Bulgar Trakya Komitesi ise Batı Trakya'daki Bulgarların mücadele etmesi amacıyla kurulmuş, 1930 yılında bir Balkan Paketi oluşturulması için başlatılan görüşmeler sırasında Bulgar devleti tarafından faaliyete geçirilmiştir. Söz konusu görüşmeler devam ederken Bulgar hükümeti, Trakya Komitesi aracılığıyla, gayri resmi bir şekilde azınlık meselelerini ve toprak taleplerini uluslararası camia ile paylaşmıştır.⁷⁵ Bu durum Bulgar hükümetlerinin milliyetçi Bulgar komitelerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasına bir örnek teşkil etmektedir.

Rodna Zaştita adlı örgütün 1930 yılının sonlarında başına geçen ve emekli bir general olan Markof, Sofya Elçisiyle görüşerek Türklere artık baskı yapılmayacağını söylemiş, örgütün üyeleri tarafından Bulgaristan'daki azınlıklara özellikle de Türklere yapılan eziyetlerin önleneyeğini ifade etmiştir.⁷⁶ Rodna Zaştita, ilk başta Bulgaristan'da komünizme karşı mücadele etmek amacıyla ortaya çıkmış ancak daha sonra ülkedeki en yabancı düşmanı örgüte dönüşmüştür. Rodna Zaştita, "Bulgaristan Bulgarlarıdır, Bulgaristan'daki diğer milletlere hakkı hayat yoktur" ilkesi ile faaliyetlerde

⁷⁴ Köksal, a.g.e., s. 198.

⁷⁵ Mehmet Çanlı, "Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C: XI/2, 2011, s. 277-282.

⁷⁶ **BCA 30.10.0.0/240.625.10** (09.11.1932).

bulunmuştur.⁷⁷ Örgüt ve bütün şubeleri Bulgar Dahiliye Nezareti, devleti koruma kanununa dayanarak 11 Ocak 1935 tarihinde kapatmıştır.⁷⁸ Öte yandan Rodna Zaştita ve onun gibi Bulgar milliyetçiliğini benimseyen Légions Nationales ve Défense de la Partie Cemiyetleri 1935 yılının eylül ayında yeniden faaliyete geçirilmeye çalışılmıştır.⁷⁹

1930'lu yıllar Bulgaristan'da iktidara gelen hükümetlerin Doğu Trakya üzerinde hak talep ettiği ve ülkedeki Türk azınlığı hedef tahtasına koyduğu yıllardır. Devlet eliyle uygulanamayan politikalar, Trakya Komitesi başta olmak üzere milliyetçi-faşist komiteler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. 1930'ların ilk yarısında söz konusu komite, komitecilik faaliyetlerinin yanı sıra bir yandan propaganda eylemlerine girişirken diğer yandan da çetecilik faaliyetlerine devam etmiş ve Bulgaristan'daki siyasî meselelere müdahil olmuştur. Türk azınlık söz konusu eylemlerle baskı altına alınmaya çalışılmış, Bulgar milliyetçilerinin "Bulgaristan Bulgarlarıdır" iddiası bu dönemde Türk azınlığa yönelik baskı uygulamalarında eyleme dökülmüştür. Örneğin Türk azınlığın mallarına çeteler tarafından el konulmuş, Bulgar devleti ise bu hırsızlıklara göz yummuş hatta bazen teşvik etmiştir. Başta Türkiye olmak üzere Bulgaristan'ın komşu ülkelerinden bu eylemlere karşı tepkilerin artması sonucunda 1934 yılının nisan ayında Trakya Komitesi'nin faaliyetlerine yasak getirilmiştir.⁸⁰

Türk azınlığa yönelik baskıların artması nedeniyle 1933 yılının mayıs ayında Türk hükümeti, Bulgaristan'daki Türk azınlığın taleplerine kulak vererek Bulgar büyükelçisine on maddeden oluşan bir memorandum sunmuştur. Bu memorandumda Türk azınlığa uygulanan ayrımcılığa dair örneklerle de yer verilmiştir.⁸¹

Türklere yönelik baskılar bir yandan milliyetçi komiteler tarafından uygulanırken, diğer yandan da devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. 1934 yılının sonbaharında Türk okul derneklerini kapatan Bulgar hükümeti, okulların yetkisini Başmüftüye verirken, aynı yılın sonlarında Türk okullarında Latin alfabesiyle eğitim verilmesi yasaklanarak Arap alfabesine geçilmiştir. Bu durum Türk azınlığın tepkisine yol açmıştır. Türk okullarına yapılan müdahalelerin amacı, Hacısalihoglu'na göre Türkleri göçe zorlamaktır.

⁷⁷ BCA 30.10.0.0/241.630.16 (11.07.1933).

⁷⁸ "Rodna Zaştita Cemiyeti Kapıldı", *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1935.

⁷⁹ BCA 030.10.00.00/242.637.39 (02.09.1935).

⁸⁰ A.e., s. 284-291.

⁸¹ Hacısalihoglu, a.g.e., s. 281.

Bununla birlikte Türkçe gazeteler de Bulgar hükümetinin baskılarından nasibini almıştır. 1934 yılının haziran ayında *Özdilek*, *Yarın* ve *Turan* gazetelerinin yayımlanması, temmuz ayında *Rodop* gazetesi, kasım ayında *Halk Sesi* ve 1935 yılının ocak ayında da *Dostluk* gazetesi yasaklanmıştır. Öte yandan Kemalist reformlara karşıtlığıyla bilinen *Medeniyet* ve Hristiyanlık propagandası yapan *Hakikat Şahidi* gazeteleri yayımlanmaya devam etmiştir. 1906 yılının ardından Bulgaristan'da gerçekleştirilen en büyük isim değişikliği de 1934 yılında gerçekleştirilmiş ve Türkçe yer isimleri Bulgarca'ya dönüştürülmüştür. Türklere yönelik baskıların artması ve saldırıların başlamasının ardından 1934 yılının aralık ve 1935 yılının mayıs aylarında Türk hükümeti, Bulgar hükümetine Bulgaristan'daki Türk nüfusun on yıl içerisinde Türkiye'ye göç etmesini kabul ettiği bir teklifte bulunması önemlidir. Bulgar hükümeti söz konusu teklif ile beş yıl içerisinde 263 bin Türk'ün Türkiye'ye göç etmesini kabul etmiştir. Bu anlaşma Bulgar hükümetinin Türklerin göç etmesini istediğinin bir kanıtıdır. 1936 ve 1937 yıllarında da iki ülke arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yılda 10 bin Türk'ün göç etmesini öngören protokol imzalanırken, göç edenler yalnızca Türkler olmamış özellikle 1927, 1933 ve 1935 yıllarında, Pomaklar da Türkiye'ye göç etmiştir. Hacısalıhoğlu'na göre Türk hükümeti, bir sonraki bölümde de bahsedileceği üzere Balkanlar'dan Türkiye'ye göçü bir araç olarak görmüştür. 1930'lar Türkiye'de ulus-devlet inşası sürecinin gerçekleştirildiği yıllardır. Bu yıllarda Türk hükümeti, demografik açıdan homojen bir ulus devlet kurmayı amaçlamış, Balkan Türklerinin göçlerini de bu amacı gerçekleştirmede bir araç olarak kullanmıştır.⁸² Bu durum bir sonraki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2.2. Türk Azınlığın Sorunları ve Gördükleri Baskılar

1930'lu yıllar Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik baskıların eğitimden basına birçok alanda arttığı yıllardır. Baskılar sadece hükümet tarafından değil, ülkedeki milliyetçi-faşist komiteciler tarafından da uygulanmıştır. Bununla birlikte göz önünde bulundurulması gereken bir husus da Türk azınlığın yaşamında önemli bir etkiye sahip olan Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkilerdir. Geçmişten günümüze Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin iş birliğine dayandığı ve olumlu bir seyir izlediği dönemlerde Türk azınlığın durumu iyi olmuştur. Bu dönemlerde azınlığın siyasî ve

⁸² Hacısalıhoğlu, a.g.e., s. 282-285.

kültürel hakları Bulgar devleti tarafından kabul edilip desteklenmiştir. Ancak 1930'lu yıllarda bu durumun aksi gerçekleşmiş ve Türk azınlığa yönelik baskılar, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi⁸³ ve Bulgaristan'da milliyetçiliğin yükselişi nedeniyle artmıştır. Söz konusu yıllarda Bulgaristan'ın revizyonist politika izlemesi ve 1934 yılından itibaren otoriter bir rejime sahip olması bir yandan başta Türk azınlık olmak üzere ülkedeki tüm azınlıkların durumunu olumsuz yönde etkilerken diğer yandan da Türkiye ile ilişkilerinin bozulmaya başlamasına neden olmuştur. Özellikle kamusal alanda -en çok da okullarda- Türk azınlığa ait simgeler, Bulgar yönetimi tarafından kontrol edilmeye çalışılmıştır. Azınlığın Türkiye ile kurduğu bağlantılar hedef alınmış, Bulgar yöneticiler bu bağlantıları yok etmeye çalışmış ve bu sayede Türkleri asimile etmeyi amaçlamıştır. Ancak Bulgar yöneticilerin çeşitli çabalarına rağmen Türk azınlık, entelektüellerin iki ülke arasında gerçekleştirilen karşılıklı göçler sayesinde gelişen iletişim ağları aracılığıyla Türkiye'deki siyasî düşüncelerden ve yeniliklerden etkilenmiştir.⁸⁴

Bulgaristan'daki Müslüman-Türk dernekler Türk azınlık açısından büyük öneme sahiptir. Bu derneklerin önde gelenlerinden biri olan Öğretmenler Birliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun son Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde Bulgaristan'a gitmiş siyasî sürgünler tarafından kurulmuştur. Çoğunlukla yönetici seçkinlerden oluşan bu siyasî sürgünler Türk azınlığın siyasî hayatında önemli rol oynamışlardır. Bunlardan en bilinenleri Türk hükümetinin Lozan Anlaşması ile çıkardığı genel aftan muaf tutulan ve 150'lilikler olarak bilinen siyasî sürgünlerdir. Bu sürgünlerin bir kısmı Bulgaristan'a göç etmiş ve Nüvvab okullarına katılarak muhafazakâr Türklerin örgütlenmesinde kilit rol üstlenmiştir. Türk azınlık asimile edilmeye çalışılırken Türkiye'deki Kemalist rejime muhalif olan önde gelen bu muhafazakâr kişiler Bulgar devletinin politikalarını destekledikleri için idari alandaki yapılanmalara dahil edilmişlerdir.⁸⁵ Bu kişilerin başında gelen Başmüftü Hüseyin Hüsnü, Bulgar hükümetinin azınlıklara yönelik politikalarını desteklemiş bu yüzden de Bulgar yetkililer tarafından oldukça takdir görmüştür.⁸⁶ Kemalist reformların Bulgaristan

⁸³ Köksal, a.g.e., s. 208.

⁸⁴ A.e., s. 196-197.

⁸⁵ A.e., s. 197-199.

⁸⁶ Ebru Boyar & Kate Fleet, "A Dangerous Axis: The 'Bulgarian Müftü', the Turkish Opposition and the Ankara Government 1928-36," *Middle Eastern Studies*, C:XLIV, No:5, 2008, s. 775.

Türkleri üzerindeki etkilerini yok etmeye çalışan Hüseyin Hüsnü, bu çabası karşılığında Bulgar hükümetinden ekonomik ve siyasî destek de almıştır. Öte yandan Bulgar hükümetinin desteğini alan Başmüftü ve muhafazakâr kesim, anti-Kemalist propaganda yaparken, Türk hükümeti Bulgaristan'daki Kemalist reform yanlılarına finansman sağlamış ve bu durum azınlık içerisinde bölünmelere yol açmıştır. Bu nedenle Hüseyin Hüsnü'nün Başmüftü olduğu süre boyunca Kemalist reform karşıtları ve yanlıları arasında çatışmalar yaşanmıştır.⁸⁷ Bu çatışmalar Türk azınlığın durumunu derinden etkilemiştir.

1930'lu yıllarda çıkarılan Bulgar gazetelerinde Türkiye'yle alakalı olumsuz yazılar yayımlanmış hatta bu yazılar söz konusu gazetelerin Türkiye'ye sokulmamasına neden olmuştur. Örneğin Filibe'de çıkarılan ve Türkiye'ye de gönderilen *Açık Söz* gazetesinde 1931 yılının haziran ayında yapılan böyle bir yayın nedeniyle gazetenin Türkiye'ye girmesi yasaklanmıştır.⁸⁸ Arap harfleriyle yazılan ve sürekli olarak Türkiye aleyhinde yazılara yer verilen Dostluk adlı gazetenin de Türkiye'ye girişine 1933 yılının ocak ayında yasak getirilmiştir.⁸⁹ Kemalist reformlara karşıtlığıyla bilinen Arif Oruç tarafından Paris'te bastırılan “Yarın” başlıklı bir broşürde Türkiye aleyhinde yazılar yer aldığından, “Yarın kurtuluş neşriyatı” adına basılan broşür, gazete ve kitapların da Türkiye'ye sokulması yasaklanmıştır.⁹⁰ Sofya'da çıkarılan Mir gazetesinin 16 Nisan 1934 tarihli sayısında “Bulgaristan'daki Türkçe Gazeteler” başlığı ile yayımlanan yazıda ise yaklaşık 500 bin nüfusa sahip Türk azınlığın çoğunluğunun okuma yazma bilmediği veya yarı okur yazar olduğu belirtilerek Bulgaristan'da 10-12 gazeteye sahip olması eleştirilmiştir. Söz konusu yazıda bu gazetelerin birçoğunun Latin harfleri ile yayın yaptıkları ve Türkiye'deki gazeteler gibi Türk azınlığın baskı gördüğünü yazdıkları belirtilmiştir. Bu durumun yalnızca iki devlet arasındaki ilişkileri değil ayrıca Bulgarlar ve Türkler arasındaki iyi ilişkileri de bozabilecek düşünceleri telkin ettiği ifade edilmiştir.⁹¹ Bulgaristan ve Bulgarların Türkiye hakkındaki amaçları hakkında İstanbul Barosu'nda avukat olan Halil Yaver Bey'in “Bugünkü Bulgaristan'da Türk Düşmanlığı” adlı bir kitap yayımlaması da

⁸⁷ Köksal, a.g.e., s. 206.

⁸⁸ BCA 30.18.1.2/20.37.16 (07.06.1931).

⁸⁹ BCA 30.18.1.2/33.6.3 (18.01.1933).

⁹⁰ BCA 30.18.1.2/37.46.14 (19.06.1933).

⁹¹ BCA 30.10.0.0/242.633.15 (09.05.1934).

Bulgaristan’da yansımalar bulmuş ve *Trakya* gazetesi söz konusu kitaba karşılık birkaç makale, *La Bulgarie* gazetesi de bir makale ve bir fıkra yayımlamıştır. *Trakya* gazetesinde yayımlanan makalelerden birinde, kitap hakkında “az medenî Türklerin kendilerini Avrupa’dan kovanların Bulgarlar olduğunu unutmayacakları” ifadesine yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Bu ifade Türklerin Bulgaristan’da aşağı görüldüğünün de bir kanıtıdır. Bulgar okul müfettişlerinden Naşef adında bir coğrafya hocası tarafından yazılan başka bir makalede ise, Bulgarların Halil Yaver Bey’in tahmin ettiğinden daha fazlasını, Midye-Enez hattını istedikleri belirtilmiştir. *La Bulgarie* gazetesindeki fıkra ise “Her Türk’ten Bulgarları sevmesi istenemeyeceği, memleketin kurtarıcısı olan Gazi Hazretlerinin bile aleyhinde bulunanlar varken bütün Türklerin sevgisini istemenin fazla olacağı” ifade edilmiştir.⁹²

Öte yandan Türk azınlık tarafından çıkarılan gazetelere de Türk hükümeti tarafından yardımlarda bulunulmuştur. 1 Nisan 1930 tarihli bir arşiv belgesine göre, Sofya Elçiliği Bulgaristan’da çıkarılan Türkçe *Rodop* ve *Deliorman* gazeteleri için yeterli sayıda yeni matbaa harfi gönderilmesini talep etmiş ancak ödeme uygun olmadığı için talep edilen harfler gönderilememiştir.⁹³ Aynı yılın haziran ayında ise, Kırcaali’de çıkarılan *Rodop* gazetesine 300, Sofya’da çıkarılan *Halk Sesi* gazetesine 300 ve *Deliorman* gazetesine 600 lira olmak üzere üç aylık toplam 1200 lira yardım İş Bankası aracılığıyla yapılmıştır.⁹⁴ Söz konusu yardımlar uzun süre devam etmiştir. 1932 yılının ağustos ayında Bulgaristan’da Türkçe olarak yayımlanan *Rodop*, *Deliorman*, *Halk Sesi* gibi gazetelere para yardımı yapılmasına kara verilmiş ve eylül, ekim ve kasım ayları olmak üzere üç aylık yardım ödemesi olarak 1200 Türk lirası gönderilmiştir. O vakte kadar ise *Deliorman* gazetesine ayda 200 ve *Rodop* ile *Halk Sesi* gazetelerine ayda 100’er lira gönderilmiştir.⁹⁵ Türkçe gazetelere yapılan yardımlar 1933 ve 1934 yıllarında da ara ara devam etmiştir. Aralık 1933 ile Şubat 1934 arası dönemde de *Turan* gazetesine 12 bin, *İstikbal*’e 6 bin, *Rodop*’a 18 bin, *Özdilek*’e 9 bin, *Karadeniz*’e 9 bin, *Rehber*’e 12 bin, *Halk Sesi*’ne 15 bin 500, *Deliorman*’a 24 bin ve *Filibe*’ye 2 bin leva olmak üzere toplam 113 bin leva yardım

⁹² BCA 30.10.0.0/241.627.2 (30.03.1933).

⁹³ BCA 30.10.0.0/83.548.9 (01.04.1930).

⁹⁴ BCA 30.10.0.0/240.618.10 (10.06.1930).

⁹⁵ BCA 30.10.0.0/240.624.8 (24.08.1932).

yapılmıştır.⁹⁶ Öte yandan söz konusu Türkçe gazeteler Bulgar milliyetçilerinin hedefi olmuştur. *Deliorman* gazetesi sahibi Mahmut Necmettin Bey 24 Ağustos 1933 tarihinde bir saldırıya maruz kalmıştır. Sofya Elçiliğinden alınan yazıya göre, Mahmut Necmettin Bey yazlık evinde bulunduğu sırada, gece vakti kahveden evine giderken yüksek ihtimalle Trakya Komitesi üyesi olan bazı kişiler tarafından öldürülesiye dövülmüş ve çırılçıplak bir şekilde bir hendeğe bırakılmıştır. Mahmut Necmettin Bey, sesini duyan bir bekçi tarafından kurtarılmıştır. Ancak ailesinin başvurduğu Bulgar polisler olayla ilgilenmemiş ve olayın “bir kadın veya bir sarhoşluk meselesi” olduğunu öne sürmüşlerdir. Elçiliğe göre ise o vakte kadar yapılan tahkikat olayın siyasî bir mesele olduğunu göstermiştir.⁹⁷

Türkiye’deki harf devrimiyle birlikte Bulgaristan’da da yeni harflerle eğitime geçilmiştir. Yeni harflere geçilmesi kararı Sofya’da 1929 yılında toplanan Milli Kongre’de alınmış, 1930 yılının eylül ayına gelindiğinde ise Türk azınlık okullarında Arap harfleriyle eğitim verilmesi Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yasaklanmıştır. Ancak 1934 yılında Bulgaristan’da iktidarı ele geçiren yeni hükümet, bir yandan Türk okullarını kapatırken diğer yandan da açık kalan okullarda Arap harfleriyle eğitime dönülmesi konusunda baskı yapmıştır. Türk harfleriyle eğitim verilmesini ve gazete yayımlanmasını savunan Türk aydınları da Bulgar hükümetinin baskılarına maruz kalmıştır. Şimşir’e göre Türk azınlığın eğitiminin en karanlık dönemi 1934-1944 yılları arasındır. 1934 yılından önce ilkokullarda Türkler anadilleriyle eğitim görüp ortaokullarda Bulgarca okutulurken, söz konusu dönemde okul çağındaki Türk çocuklarının yaklaşık yüzde 75’i eğitim hakkından mahrum bırakılmıştır. Yaklaşık 1.250 Türk ilkokulu ve 12 Türk ortaokulu kapatılmış, özellikle köylerde neredeyse hiç Türk okulu kalmamıştır.⁹⁸ Öte yandan Sofya’da çıkarılan Mir gazetesinin 17 Ocak 1934 tarihli sayısında Bulgar hükümetinin Türk azınlığın okullarına yardım ettiği paylaşılmıştır. Söz konusu yazıda tam hukuk sahibi Bulgar vatandaşı olan Türklerin kendi okullarına sahip olmalarının serbest olduğu ancak kendi okullarının eğitiminin sağlanmasına olanak bulunmadığından isteklerine karşılık Bulgar devletinin Türkler için millî okullar açtığı ve bu okullarda eğitimin Türkçe

⁹⁶ BCA 30.10.0.0/242.632.24 (16.03.1934).

⁹⁷ BCA 30.10.0.0/241.630.40 (20.09.1933).

⁹⁸ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 154-168.

gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Yazıya göre Türk azınlık kendi okullarının masraflarını karşılayamamış ve Filibe’de dahi Türk okullarındaki öğretmenler maaşları verilmediği için grev yapmışlardır.⁹⁹ 19 Mayıs 1934 tarihinde gerçekleştirilen darbeye birlikte durum değişmiştir. Önce Türk vakıf komisyonları ve çoğunluğu Türkiye’deki reformları yakından takip eden ve Türk okullarına bu reformları aktaran Kemalist üyelerden oluşan Türk okul encümenleri feshedilerek yönetimleri müftülüklerle bırakılmış, müftülükler ise okul yönetimlerine gönderdikleri genelgelerle yeni Türk harflerinin kaldırılıp eğitimin Arap harfleriyle yapılmasını emretmişlerdir. Türkler bu duruma tepki göstererek eğitim Arap harfleriyle yapıldığı takdirde çocuklarını Türk okullarına değil, Bulgar okullarına göndereceklerini söylemişlerdir.¹⁰⁰ Görüldüğü gibi Kemalizm karşıtlığıyla bilinen Bulgaristan’daki müftülükler, Türk azınlığa karşı Bulgar hükümetinin politikalarını takip etmişlerdir. Gösterilen tepkiler sonucunda 1938 yılından itibaren Türk okullarında eğitim Türk harfleriyle yapılmaya devam etmiş ancak önceye göre bir farklılık oluşturularak Bulgarca dersine de yer verilmiştir.¹⁰¹ Ancak 1939 yılına gelindiğinde, Türk okullarında Türk harfleriyle eğitim verilmesi kararına rağmen bazı okullarda Arap harfleriyle eğitim verilmesi, Bulgaristan Türkleri arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Vidin’deki Türk okullarında Türk harfleriyle eğitim verilmediğini bildiren bir takrir hazırlayan aile reisleri, takriri başbakana, dışişleri ve içişleri bakanlarına ileterek duruma tepki göstermişlerdir.¹⁰²

1932 Kessarevo Faciası ve 1933 Razgrad Hadisesi, Türk azınlığa yönelik 1930’lu yıllarda gerçekleştirilen ve korkuya kapılarak Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmeyi talep etmelerine neden olan iki önemli olaydır. 1932 yılının mayıs ayının ilk günlerinde Bulgaristan’daki Kessarevo köyündeki Türk halkı, aynı köyün Bulgar halkı tarafından saldırıya uğramıştır. Saldırılarda köydeki cami ve okul yıkılmıştır. Erkekler dövülmüş, küçük yaşlardaki kız çocukları ve kadınlar tecavüze uğramışlardır.¹⁰³ Kessarevolular yaşanan facianın ardından Türk hükümetinden medet ummuşlardır.

⁹⁹ BCA 490.1.0.0/607.105.5 (25.01.1934).

¹⁰⁰ “Tazyik Cephe Değiştiriyor”, *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1934, s. 6.

¹⁰¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 181.

¹⁰² “Bulgaristan’daki Türkler Hükûmete Bir Takrir Verdiler”, *Tan*, 1 Nisan 1939, s. 3.

¹⁰³ “Bir Bulgar Köyünde Türk Halka Hücum Edildi!”, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1932.

Kessarevo köylüleri tarafından Sofya Elçiliğine gönderilen mektubun bir kısmında şu ifadeler yer verilmiştir:

“Efendim siz gelmişsiniz bizi aramağa, biz Kessarevoda yoktuk, işittik sizin aradığınızı bizi, biz de geldik evimize amma iki günde bizi dövmeğe başladılar ve hem de çok eziyet ediyorlar; bizim bir çaremize bakınız efendim. Bize bir imdat idesiniz; ana da siz baba da siz, bizim bir çaremize bakasınız rica ederim rica ederiz efendim.”¹⁰⁴

Kessarevo Faciası’ndan yaklaşık 1 yıl sonra, 14 Nisan 1933 tarihinde Bulgaristan Türklerinin göç etmeyi istemelerine yol açan başka bir olay olan Razgrad Hadisesi yaşanmıştır. Hadise hakkında *Anadolu Ajansı* muhabiri şunları anlatmıştır:

“Bu gece Deliorman’ın göbeği olan Razgrad kasabesindeki Türk mezarlığı organize edilmiş iki yüz kişilik bir Bulgar kalabalığı tarafından tahrip edilmiştir. Mezarlık kasabanın kenarındadır. Mütearrızlar evvelâ mezarlık bekçisinin barınmakta olduğu kulübeyi yakmışlar ve Türk halkı heyecan ve korku içinde beklerken tel örgüleri keserek mezarlığa girmişler, bütün taşları yıkmışlar, taze mezarları açmışlar ve yüz elli kadar cenazenin kemiklerini dışarı çıkarmışlardır. Bu pek feci hadise Deliorman Türkleri arasında derin bir heyecan uyandırmıştır.

Türk ahali bugün bütün gece kirlenen ve tanınmaz bir hale gelen mezarlığın kenarına toplanarak ana, baba, kardeş ve evlatlarının harap edilmiş kabirleri önünde ağlamışlardır. Razgrad müftüsü, cemaat reisi ve Türk halkın imzalarıyla Bulgar nazılarına, parlamentodaki grupların şeflerine, Bulgar gazetelerine telgraflar çekilmiştir.”¹⁰⁵

Aynı muhabir ertesi gün, olayın Rodna Zaştita gibi aşırı milliyetçi oluşumların düzenlemesiyle 200 kişilik ve çoğunluğu öğrencilerden oluşan bir grup tarafından gerçekleştirildiğini aktarmıştır. Olay önceden planlanmış, İsa’nın ölüm yıldönümü nedeniyle herkesin kilisede toplanmış olduğu gece özellikle seçilmiştir.¹⁰⁶ Bununla birlikte olayın ertesi günü Sofya’da çıkan *Utro* gazetesinde Kırcaali kasabasında bir Türk’ün gizli teşkilât tarafından boynuna yafta takılarak asıldığı haberi yankı uyandırmıştır.¹⁰⁷ *Cumhuriyet* gazetesinin Bulgar ajansının istihbaratına dayandığı haberinde hadisenin içyüzünü aktarılmıştır. Söz konusu mezarlık eski bir Türk

¹⁰⁴ BCA 30.10.0.0/240.624.7 (21.08.1932).

¹⁰⁵ “Bir Türk Mezarlığı Feci Şekilde Tahrip Edildi”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1933.

¹⁰⁶ “Razgrad Faciası Derin Bir Teessür Uyandırdı”, *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1933.

¹⁰⁷ “Bulgaristan’da Bir Cinayet Daha Oldu”, *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1933.

mezarlığıdır ve kullanılması uygun değildir.¹⁰⁸ Ancak yine de olay Türk azınlığın korkuya kapılmasına neden olmuştur. Olaydan 1 hafta sonra *Cumhuriyet* gazetesine Razgrad'da Türk mezarlığını yıkan "Vatan Muhafız" cemiyeti azasından olduğunu söyleyen bir Bulgar mektup yollamıştır. Mektupta şu ifadeler geçmektedir:

"Siz bizi, yani Bulgarları kendinize dost addediyorsanız çok aldanıyorsunuz.

Neden?

Çünkü 500 sene babalarımız, dedelerimiz Türk boyunduruğu, esareti altında yaşamıştır. Türk esaretine katlanmıştır. Onların çektikleri biz bütün gençlerin kalbinde kızıl kanla yazılıdır. Bizim Hiristo Botef, Karaca Loler, Karavalov gibi en aziz kahramanlarımızı telef ettiniz, astınız, kestiniz.

Leviski'yi Lofça'da, Karaca'yı Kanlıdere'de, Botef'i. Rusçuk'ta ve ilâh... astınız, öldürdünüz. Şimdiki Bulgar hükûmet ricali Türklere dostmuş. Kaç para eder!

Bulgar milleti, Bulgar gençliği Türk'ün düşmanıdır. Mekteplerimizde, tiyatrolarımızda, içtimalarımızda bunu okuduk, bunu dinledik, bunu biliriz. Türklerin Bulgaristan'da yeri yoktur, başlarını alıp gitsinler.

Mezarlıklarını park yapacağız! Mallarını kurtaracağız, gene onları kovacağız!...

Bulgar hükûmeti Türklere yaldızlı dosttur, bunu daha anlayamadınız mı? Bizim ne yaptığımızı hükûmet bilir!

Rodnazaştita azalarından İstanbul'da Petrov"¹⁰⁹

Bu ifadeler Bulgar milliyetçilerinin düşüncelerini yansıtmaktadır. Bulgar milliyetçilerine göre Bulgarlar 500 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun *esareti* ve *Türk boyunduruğu* altında yaşamışlardır. Bulgarların kahramanları Türkler tarafından öldürmüştür. Bu yüzden Bulgarlar ve Türklerin dost olmaları mümkün değildir. Türkler Bulgaristan'ı terk etmelidir. Bulgarlar Türkleri kovmak için ellerinden geleni yapacaklardır.

Dönemin Hariciye Vekâleti Vekili gönderdiği mektupta Varna Konsolosluğundan aldığı rapora dayanarak Razgrad Hâdisesi'ni anlatmış ve şu şekilde konuşmuştur:

"Faşistlerin, Yugoslavların, Hitlercilerin bu ülkedeki faaliyetler ile hep Bulgar millî ruhunu besliyor. Kışkırtılan genç Bulgarlar mutlak surette hedef olarak kendilerine pek kolaylıkla masum Türk yurttaşlarımızı ve onların mukaddesatını görmektedir. Bu gibi hareket ve tecavüzler herhalde tevali edecektir. Her ne pahasına olursa olsun bu

¹⁰⁸ "Bulgar Hükûmeti Ciddî Tahkikata Başladı", *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1933.

¹⁰⁹ "İşte Bulgar Dostluğu!", *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1933.

milyona yakın yurttaşlarımızın bir an evvel Bulgaristan'dan Trakya'ya veya Anadolu'ya nakledilmesinin gün geçtikçe bir zaruret halini aldığı mütalaasında bulunduğumu arz eylerim.”¹¹⁰

Razgrad Hâdisesi'nden birkaç ay sonra, Makedonya ihtilâlinin yıldönümü olan 2 Ağustos 1933 tarihinde Razgrad'da bulunan Demir Baba Tekkesinin avlusunda çadır kuran Bulgar gençleri türbenin duvarlarına saldırmışlardır. Sofya Elçiliğinden alınan yazıya göre; türbenin “zaman zaman uğradığı tecavüzler ve içi kazılarak yapılan iskelet taharriyatı” daha önce de belirtilmiştir. Söz konusu yazıda “Deliorman muhitinde 50 senelik bir Bulgar rejiminden sonra hala kendilerini yabancı hisseden Bulgarlar, öçlerini Türk hakimiyet ve ekseriyetinin bıraktığı izleri yok ederek almaya çalışmaktadırlar Efendim.” ifadeleri kullanılmıştır.¹¹¹ Bulgarlar aynı yılın sonbaharında “500 yıllık Türk idaresinde gördükleri zulmü” konu alan “Esirlerin İsyanı” adlı bir film hazırlamışlar ve söz konusu film 1933 yılının kasım ayının son haftasında Varna şehrindeki Gloria Palace sinemasında gösterilmeye başlanmıştır. Türkler aleyhinde çekilen ilk millî Bulgar filmi olan “Esirlerin İsyanı”nda meşhur Bulgar komitacısı Vasil Levakinin eylemleri canlandırılmıştır.¹¹² Böyle bir filmin hazırlanarak yayımlanması Bulgar milliyetçiliğinin yükseldiğinin göstergelerinden biridir.

Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik baskıların şiddeti 1934 yılının ağustos ayında artmaya başlamıştır. Türkleri tehcir etmek amacıyla bir yandan hükümet, bir yandan da Trakya Komitesi Bulgaristan Türklerine eziyet etmiştir. Örneğin Türkler için önemli olan Turan Cemiyeti'nin üyeleri silah aramak gibi bahanelerle polis müdürlüklerine çağırılmış ve buralarda dövülmüşlerdir. 1934 yılının temmuz ayının sonunda 30 kişilik Filibeli gençlerden oluşan bir grup, Bulgar hükümet kuvvetleri tarafından baskı gördükleri ve tehdit aldıkları için Edirne'ye iltica etmiştir. Köylerindeki Bulgarlar tarafından dövülen ve kovulan 18 erkek, 10 kadından oluşan 28 kişilik bir grup da parasız bir şekilde Kırklareli'ne iltica etmiştir.¹¹³ Bulgar hükümetinin Trakya Komitesi'nin Türklere yönelik eylemlerine müsamaha gösterdiği arşiv belgelerinden de anlaşılmaktadır. Söz konusu eylemler Türklerin korkuya

¹¹⁰ BCA 30.10.0.0/241.627.26 (07.05.1933).

¹¹¹ BCA 30.10.0.0/241.630.35 (09.09.1933).

¹¹² BCA 30.10.0.0/241.631.13 (25.10.1933).

¹¹³ “Bulgarya Türkleri Ana Vatana İltica Ediyorlar!”, *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1934.

kapılmalarına neden olup hatta gece evlerinden çıkmaya cesaret edememelerine yol açarken, yaşanan olayların hiçbirinin takip edilmemesi Bulgar hükümetinin de eylemleri desteklediğini göstermektedir.¹¹⁴ Yaşanan olaylardan Türklerin Bulgaristan'dan gitmeleri için saldırılarla karşı karşıya kaldıkları açıkça anlaşılmaktadır.

1930'lu yıllar Bulgar komitecilerin Türklere yönelik şiddet eylemlerini artırdığı yıllar olurken bu eylemler cinayete kadar varmıştır. Örneğin 1930 yılının şubat ayında Kırcaali'nin ileri gelenlerinden Feyzi Hasan Hacı Efendi, üç Bulgar tarafından öldürülmüştür. Feyzi Hasan Hacı Efendi'nin öldürülmesi kısa bir süre içerisinde bölgede Türklere yapılan cinayetlerden ikincisi olurken katillerin yine Trakya Komitesi üyesi olduğu rivayet edilmiştir. Olay nedeniyle bölgedeki Türkler korkuya kapılmış hatta artık "Buralarda yaşamayacağız" demeye başlamışlardır. Koşukavak Türklerinden biri bu konu hakkında Filibe Konsolosluğu'na bir mektup göndermiştir. Mektupta yer alan bazı ifadeler şöyledir:

"Öldürenlerin Trakyalılar olduğunda katiyen şüphe yoktur. Feyzi efendi ise gayet mert tabiatlı ve müdürü bulunduğu nahiye halkınca çok sevilen bir adamdır. Kendisinin öldürülmesiyle bütün sancak halkı pek fazla korkuya düşmüştür. Herkesin konuştuğu artık buralarda yaşamayacağız sözleridir. Kasaba içerisinde de geceleri bazı kimselerin önüne çıkılmakta kendilerine hakaret yapılmaktadır. Birkaç gece evvel Hafız Emin adındaki ihtiyarın önüne çıkarak sakallarını çekmişlerdir."¹¹⁵

Koşukavak Milletvekili Hüseyin'in öldürülmesinin ardından katillerinin bulunamaması ve Bulgar hükümetinin katili Türkler arasında araması nedeniyle Sofya Elçiliğinden 1 Ağustos 1933 tarihinde gönderilen yazıda "Artık mebuslarına hayat hakkını temin edemeyen hükümet ataleti ve aczi karşısında buradaki ırkdaşların can emniyeti noktasından fazla bir şey yapmak kabil değilse cenubi Bulgaristan Türklerinin hicretlerinin kabul edilmesi ehemmiyetle arzu teklif eylerim" ifadeleri kullanılarak Türk hükümetinden yardım istenmiştir.¹¹⁶ Yine Sofya Elçiliğinden 7 Ağustos 1933 tarihinde gönderilen başka bir yazıda, Bulgarlar tarafından Türk evlerine

¹¹⁴ BCA 490.1.0.0/607.105.11 (13.06.1934).

¹¹⁵ BCA 30.10.0.0/241.628.17 (23.05.1933).

¹¹⁶ BCA 30.10.0.0/241.630.25 (01.08.1933).

tecavüz edildiği, bazı Türklerin şiddete maruz kaldığı ve bazı Türklerden de Trakya Komitesi tarafından para istendiği belirtilmiştir.¹¹⁷

Trakya Komitesi üyeleri 1933 yılının sonbaharında, bir başka milliyetçi komite olan Makedonya Komitesi'ne öykünüp eylem yaparak varlık göstermeye ve Trakya'nın Bulgaristan'a ilhâk edilmesi için çalışırken harcanması için Bulgar Trakyası'nda yaşayan halktan, özellikle de Türklerden zorla para istemeye başlamış ve para vermeyen Türkleri dövmüştür. Bu nedenle Kırcaali'de yaşayan bazı Türkler, korkarak istenilen parayı vermek zorunda kalmışlardır. Bulgar yöneticilere bu duruma dair şikayetler iletilmiş ancak bir sonuç alınamamıştır.¹¹⁸ Trakya Komitesi'nin eylemleri bunlarla da sınırlı kalmamıştır. 1934 yılının nisan ayında Darıdere Kazası'nın Maden köyünde yaşayan Reşit Ağa'nın evine Trakya Komitesi tarafından bomba atılmıştır. Reşit Ağa'nın karısı ve çocukları olay nedeniyle yaralanmıştır. Bununla birlikte resmen ortadan kaldırılmasına rağmen komite üyeleri gümrükçü, korucu, köy bekçisi gibi sınıra yakın hizmetlerde görevlendirilmişlerdir.¹¹⁹

Bulgar milliyetçilerinin Türkler üzerindeki baskıları 1934 yılının yazında şiddetini artırmaya başlamıştır. Bulgaristan Türklerini tehcir etmek amacıyla bir yandan hükümet, bir yandan da Bulgar komiteciler adeta zulmetmiştir. Örneğin Türk azınlık için önemli olan Turan Cemiyeti'nin üyeleri silah aramak gibi bahanelerle polis müdürlüklerine çağırılmış ve buralarda dövülmüşlerdir. Temmuz ayının sonunda 30 kişilik Filibeli gençlerden oluşan bir grup, Bulgar hükümet güçleri tarafından baskı gördükleri ve tehdit aldıkları için Edirne'ye, köylerindeki Bulgarlar tarafından dövülen ve kovulan 18 erkek, 10 kadından oluşan 28 kişilik başka bir grup da parasız bir şekilde Kırklareli'ne iltica etmiştir.¹²⁰ Birçok kasabada Türkler karakollara götürülerek dövülürken Bulgar gazetelerinde çıkan yazılar ile Bulgarlar Türklere karşı tahrik edilmiştir.¹²¹ Yıldırım'a göre Türklere yönelik baskı yöntemlerinden biri de Türk azınlığın önde gelenlerine ve aydınlarına yönelik gerçekleştirilen suikastlar olmuştur. Bu yöntem azınlığın korkuya kapılmasına neden olmuş ve Türkler, Türkiye'ye göçün

¹¹⁷ BCA 30.10.0.0/241.630.27 (07.08.1933).

¹¹⁸ BCA 30.10.0.0/241.631.22 (14.11.1933).

¹¹⁹ BCA 30.10.0.0/242.633.10 (30.04.1934).

¹²⁰ "Bulgarya Türkleri Ana Vatana İltica Ediyorlar!", *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1934.

¹²¹ "Bulgaristandaki Türkler Çok Elim ve Istaraplı Günler Geçiriyorlar", *Yeni Asır*, 8 Ağustos 1934, s. 3.

tek çare olduğuna inanmışlardır. Suikast yöntemine özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde başvurulmuştur. Bulgarlar bu yöntem ile Türk azınlığın eğitilmiş ve aydın olan ve liderlik edebilecek kişilerden mahrum bırakmayı amaçlamıştır. Böylelikle aydınsız kalan Türk azınlığın Bulgar yöneticilerin asimilasyon politikalarına karşı güçsüz kalacaklarına inanmışlardır.¹²²

19 Mayıs 1934 tarihinde gerçekleştirilen darbenin ardından birçok Türk okulu kapatılmış, açık bırakılanların bazıları Bulgarlaştırılmış, bazılarına ise Arap harfleriyle eğitime dönmeleri için baskı yapılmıştır. Bununla birlikte Türkiye’deki eğitim sistemi ile olan bağlantılar da Bulgar hükümeti tarafından koparılmak istenmiş ve bu amaçla Türk öğretmenler hapse atılmış ve Türkiye’ye göçe zorlanmıştır. Türk aydınlar tutuklanmış, dövülmüş, hatta içlerinden bazıları suikasta kurban gitmiştir. Yaşanan bu olaylar Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçlerin artmasına yol açmıştır. Şimşir’e göre Türk azınlık önce göçe zorlanmış, göç etmeyenler ise cahil ve fakir bırakılmak istenmiştir.¹²³ Bulgarların provakatif eylemleri de darbenin ardından artış göstermiştir. Ağustos ayında Paşmaklı (Smolyan) şehri civarındaki Alaydere köyünde Balkan Harbi’nde o yörenin Türklerden zorla alınması için ölen 21’inci piyade alayının subayları için dikilmiş bir heykelin resmi açılışı yapılmış ve açılıшта “Trakya Bulgarlarıdır” sözü tekrarlanarak Türkler aleyhinde söylevlerde bulunulmuştur. 16 metre yüksekliğindeki abidenin yanında bir de ufak bir kilise inşa edilmiştir. Açılış merasimine dönemin dışişleri bakanı, Filibe Valisi ve civar bölgelerin kaymakamları, Trakya Komitesi’nin başkanları, Filibe, İstanimaka (Asenovgrad) ve Paşmaklı garnizonları ve yakınlarıdaki halk da katılmıştır. Harbiye nazırı açılıшта yaptığı konuşmasında abidenin gelecek nesil için bir ilham ve güç kaynağı olacağını ve “Bulgarlığın yirminci yüzyılda yürümek istediğı yolu göstereceğini” söylemiştir. Harbiye nazırının ardından konuşma yapan Trakya Komitesi lideri de Türklük aleyhinde sözler sarfetmiş ve Bulgarların kesinlikle Trakya ve Akdeniz’den vazgeçmeyeceklerini belirtmiştir. Konuşmaların ardından Balkan Harbi’nde o civarda yaşanan muharebeleri temsilen birkaç harp sahnesi de canlandırılmıştır.¹²⁴

¹²² Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri (1878-1938)**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2020, s. 108.

¹²³ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 21.

¹²⁴ “Bulgaristanda Balkan Harbi İçin Dikilen Abide”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1934.

Yunus Nadi'nin 6 Kasım 1938 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan “Bulgar ekalliyetleri ve Bulgaristan'daki ekalliyetler” adlı köşe yazısından burada bahsetmek önemlidir. Yazıda Bulgaristan Başbakanı Gospodin Muşanof'un Bulgaristan'ın 1. Dünya Savaşı'nın sonunda kaybettiği toprakların geri alınması gerekliliğinden bahsetmesi ele alınmıştır. Muşanof, vakit ve imkân uygun olduğunda Bulgaristan'ın savaş sonrası komşularına geçen topraklarının bir kısmının alınmasını isteyeceğini ifade etmiştir.¹²⁵ Muşanof'un söylemleri, Bulgaristan'ın revizyonist politikasını yansıtmaları açısından dikkate değerdir. Daha önce de bahsedildiği üzere Bulgaristan 1930'lu yıllarda revizyonist bir politika izlemiştir. Bu politika ülkeyi yönetenleri söylemleriyle de açıkça ifade edilmiştir.

2.3. Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci

Karpat'a göre bir ülkede siyasi güce sahip olan bir etnik grubun o ülkede yaşayan etnik kökeni farklı insanlara yaşam hakkı tanımaması göçe neden olmaktadır.¹²⁶ Bulgaristan Türklerinin göçünü de bu şekilde tarif etmek mümkündür. Çalışmanın konusu olan 1930'lu yıllar özellikle de 1934-1939 yılları arası Bulgaristan Türklerinin yoğun bir şekilde Türkiye'ye göç ettiği yıllardır. Öte yandan Şimşir'in de belirttiği gibi söz konusu yıllarda göçlere rağmen Türklerin doğum oranlarının yüksekliği sayesinde nüfus azalmamıştır.¹²⁷ Çalışmanın bu kısmında özellikle 1934-1939 yılları arasında gerçekleşen göçler üzerinde durulacak, söz konusu göçler dönemin Türk basınında çıkan haberler ve arşiv belgeleri ışığında değerlendirilecektir.

Türlere yönelik baskılar 1934 yılının yazı boyunca şiddetle devam ederken, Bulgaristan'dan Türkiye'ye 50 bin muhacirin geleceği ve muhacirlerin iskânı için hükümetin önlem alması gerektiği *Yeni Asır* gazetesinin 8 Ağustos tarihli sayısında duyurulmuştur. Bulgaristan Türkleri akın halinde Türkiye'ye göç ettiklerinden sadece 1934 yılı içerisinde 50 bin muhacirin Türkiye'ye gelmesi o günlerde tahmin edilmiş¹²⁸ ancak bu sayıya ulaşılmamıştır. Bulgaristan hükümetinin artan baskı ve zulmüne maruz kaldıkları için tüm tehlikeleri göze alarak komşu sınırlara özellikle de Romanya sınırına sığınan Türklerin sayısı 1934 yılının ağustos ayının ortalarında oldukça

¹²⁵ *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1938.

¹²⁶ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 78.

¹²⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 27.

¹²⁸ “Bu Sene Bulgaristandan Elli Bin Muhacir Geliyor”, *Yeni Asır*, 12 Ağustos 1934.

artmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin aktardığına göre, o dönemde Romanya'nın bir şehri olan Silistre'de çıkan *Haksöz* gazetesinde “Bulgar mezalimi, Bulgar vahşeti” başlığını taşıyan bir makale yayımlanmış, bu makalede Bulgaristan'daki askeri idarenin Türklere eziyet ettiği belirtilerek, “Bulgarların amansız zulümlerine” dayanamayan ve sınırdaki Türk köylerinde yaşayan Türklerin Romanya topraklarına iltica etmeye başladığı ifade edilmiştir. Türklerin dayak ve işkencelere maruz kalmasına hatta öldürülmesine, yaşanan örnekler anlatılarak makalede yer verilmiştir. Makalede Bulgaristan'daki askeri yönetimin başa gelmesi ile Türklerin yeniden sıkıntı çekmeye başladığı vurgulanmıştır. Romanya sınırına yakın olan Yunuslar köyünde, Türk köylüler toplanarak dayak ve işkenceden geçirilmiş, Salih adlı bir kişi ve Kalava köyü muhtarı Romanya'daki Türklere silah verdiği suçlaması ile Bulgarlar tarafından öldürülmüştür. Eski Balabanlar Camisi'nin levhaları Bulgarlar tarafından kırılmış ve caminin içerisine pislik atılmıştır.¹²⁹ Bulgarların Türklere yönelik şiddet ve baskı politikaları şiddetle devam ederken, zulümden kaçan Türkler, kabileler halinde Romanya sınırına yığılmışlardır.¹³⁰ Türklerin hedefi, ana vatan olarak gördükleri Türkiye'ye gelmek olmuştur.¹³¹ Eylül ayının ortasında baskılara dayanamayan yaklaşık 150 Bulgaristan Türkü Dobruca'ya iltica etmiş, paraları olmayan muhacirlere Silistre Valisi erzak yardımı yaparken, masrafları Türk hükümeti tarafından karşılanarak Türkiye'ye getirilmeleri kararlaştırılmıştır.¹³² O dönemde Romanya topraklarına dahil olan Pazarcık şehrinde çıkan *Yıldırım* gazetesinin haberine göre Bulgaristan Türkleri çırılçıplak bir vaziyette Romanya'ya iltica etmiştir. Haberde “Bulgaristan Türkleri her gün hayat ve memmat arasında çırpınmaktadırlar. Halk son derece dehşet ve tehlike içindedir. İmkân buldukları takdirde, bütün hudut boyu Bulgaristan Türkleri memleketimize iltica etmeye hazır olduklarını beyan etmişlerdir” ifadeleri kullanılmıştır. “Yakında kasabamıza getirilecek olan bu çırılçıplak millettaş ve soydaş kfilesine halkımızı elinden gelen her türlü muavenette bulunmaya davet ederiz” denilerek Pazarcık sakinleri göçmenlere yardım etmeye teşvik edilmiştir.¹³³

¹²⁹ “İrktaşlarımız Şimdi de Romanyaya Sığınıyorlar”, *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1934, s. 1-5.

¹³⁰ “Bulgaristan Türklerinin Vaziyeti Çok Fecidir”, *Yeni Asır*, 21 Ağustos 1934, s. 3.

¹³¹ “Bulgaristandan Romanyaya Kaçan Türkler Türkiye'ye Gelmek İstiyorlar”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1934, s. 2.

¹³² “Bulgaristan Türklerine Yapılan Tazyikler”, *Milliyet*, 15 Eylül 1934, s. 2.

¹³³ “Bulgaristan Türkleri Feci Vaziyette”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1934, s. 3.

Varna civarındaki bir köyde ise, köyde yaşayanların aktardığına göre 12 Eylül'de bir Türk'e ait ev ve değirmen ateşe verilmiş, olaydan sonraki gün Şumnu valisi olay yerine giderek failleri tutuklattırıştır.¹³⁴ Razgrad'ın Kemaller kasabası ve köylerinden ve Eskicuma'nın Kediören köyünden 120 ev halkı eylül ayında Edirne'ye göç etmiştir. Göç ederken mallarını ve mülklerini, pasaportları ve üstlerindeki kıyafetler hariç bırakarak gelen muhacirlerin anlattıklarına göre, Kediören köyündeki Türk evlerine yerleştirilen Dobrucalı Bulgarlar, başka köylerdeki Bulgarlar ile bir araya gelerek köydeki Türklerin hepsini dövmüşlerdir. Köy halkına uygulanan eziyetlere tanıklık eden Fehim Ağa, 6 bin leva tazminat ve 10 bin leva kefalet vererek, köylülerin kurtulmasını istemiş ancak kendisi hapse atılmıştır.¹³⁵ Romanya'da çıkan *Yıldırım* gazetesinde Bulgaristan'dan Romanya'ya kaçan Türkler hakkında bilgiler paylaşılmış ve "Silistre, Pazarcık ve Köstence'ye iltica eden din kardeşlerimizin pejmürde halleri her gün gözümüzün önünde vicdanları sızlatmaktadır" denilerek, o güne kadar sınırdan geçerek iltica eden göçmenlerin sayısının 400'ü geçtiği belirtilmiştir. Ekmek alacak kadar bile parası olmayan göçmenlerin ulaştıkları yerlerde üzerine oturacakları bir minderleri bile olmamıştır. Öte yandan Türklerle ilgilenmek için Bükreş elçisi Hamdullah Suphi Bey Silistre'yi ziyaret etmiştir.¹³⁶ Bu ziyaretten de anlaşılacağı üzere Türk hükümeti, Türklerin çektikleri eziyetlere kayıtsız kalmamış ve durumlarıyla yakından ilgilenmiştir.

1934 yılının ekim ayının başında Romanya'dan Adnan adlı vapur ile 495 Bulgaristan Türkü gelmiştir. Aslen Deliorman'da yaşayan muhacirler, önce Romanya'ya, oradan da Türkiye'ye geçmişler ve iskân edilmek üzere Trakya'nın çeşitli bölgelerine gönderilmişlerdir.¹³⁷ Havaalar soğumasına rağmen göç kasım ayında da devam etmiştir. Çoğu bütün mal ve mülkünü Bulgaristan'da bırakan muhacirler, Trakya'ya akın etmeye devam etmiştir. Bulgaristan'ın Eski Cuma şehrinin Umaç köyünden, Kemallar şehrinin Balabanlar ve Tursun köylerinden yaklaşık 200 muhacir Edirne'ye gelmiştir. Mallarını Edirne'ye ulaşmak için yol parası karşılığında veren muhacirler, Karaağaç'taki konuk evinde kalmışlardır. *Cumhuriyet* gazetesinin bölgeden aktardığı

¹³⁴ "Bulgaristanda Yeni Bir Tecavüz", *Milliyet*, 19 Eylül 1934, s.2.

¹³⁵ "Bulgaristandan Gelen Muhacirler", *Vakit*, 24 Eylül 1934, s. 4.

¹³⁶ "Bulgaristanda Zulüm Devam Etmektedir", *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1934, s. 6.

¹³⁷ "Bulgaristandan 495 Muhacir Daha Geldi", *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1934, s. 3.

habere göre, muhacirlerin arasında öğretmenler de vardı. Haberde şu ifadelere yer verilmiştir:

“Eski Cuma’dan Hüseyin efendi Eski Cuma Türk mektebinin eski muallimlerinden olduğunu, bundan bir ay evvel ‘Turan’ cemiyetine mensup olduğu için azledildiğini söyledi ve şöyle devam etti: Son zamanlarda bhusus 1934-1935 ders senesi başlangıcında Türk mekteplerine karşı maarif siyasetinin kapkara bir şekil aldığını anlattı.”¹³⁸

Hükümet özellikle kış mevsiminde muhacirlerin Türkiye’ye gelmesini doğru bulmamıştır. Öte yandan Köstence şehrinde yaklaşık 700 aile aralık ayının başında Türkiye’ye göç etmek için toplanmıştır. Türk hükümeti bu durum karşısında ailelerin bir kısmının Gelibolu’ya bir kısmının da Saray ilçesine yerleştirilmesine karar vermiştir. Aynı hafta Tekirdağ’a yaklaşık 2 bin muhacir gelmiş, arabaları ve hayvanları ile gelen muhacirler hemen iskân bölgelerine yerleştirilmişlerdir.¹³⁹ Aralık ayının sonuna gelindiğinde Edirne’ye muhacirler gelmeye devam etmiş, Kemaller, Kızanlık, Razgrad ve Şumnu’dan bir kısmı trenle bir kısmı Kapıkule yoluyla gelen aileler Karaağaç’taki konukevine götürülmüşlerdir. Muhacirlerin anlattıklarına göre, Bulgar memurlar Türkler sınırı geçerken gümrük parası talebinde bulunmuşlardır.¹⁴⁰ *Cumhuriyet* gazetesinin Sofya özel muhabirinin aktardığına göre, Bulgarlar özellikle Bulgaristan’daki Türk zenginlerini ve münevverlerini hedef alarak sürmüştür. Örneğin deri fabrikacısı olan Mustafa Tokalıoğlu, avukatlar Besim Hilmi Çakaloğlu ve Osman Raşidi, Şumnu’dan Bulgaristan’ın çeşitli yerlerine sürülmüşlerdir. Bulgar hükümeti sürgünlerin sebebi olarak söz konusu kişilerin Türkleri Türkiye’ye göç etmeye teşvik ettiği iddiasını öne sürmüş ayrıca Rusçuk’taki varlıklı Türkleri de Bükreş elçisi Hamdullah Suphi ile temas ettiklerini öne sürerek sürgünle tehdit etmiştir.¹⁴¹ Sofya muhabiri Memduh Talat Tezel’in, 17 Ocak 1935 tarihinde *Trakya* gazetesinde yayımlanan Trakya Cemiyeti başkanı Ormancıyef’in nutkunu tercümesi “*Türk, bu Bulgar narasını iyi dinle!*” başlığıyla *Cumhuriyet* gazetesinde aktarılmıştır. Söz konusu nutuk, Sofya’da Bulgar Muallimler Cemiyeti’nin birleştiği özel bir kongrede söylenmiş olup bir kısmı şöyledir:

¹³⁸ “Trakyaya Muhacir Akını Devam Ediyor”, *Akşam*, 27 Kasım 1934, s. 7.

¹³⁹ “Trakyada Muhacir Yerleşimi Yolunda”, *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1934, s. 7.

¹⁴⁰ *Akşam*, 21 Aralık 1934, s. 7.

¹⁴¹ “Bulgaryadaki Zavallı Soydaşlarımız”, *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1935, s. 1-3.

“Trakya'da bugün Bulgar kilisesi ve mektebi yoktu! Çünkü oralarda yaşayan Bulgar halkı kovulmuştur! Bundan 22 sene evvel muzaffer ordumuzun ta İstanbul surları yanında Marmara ve Akdeniz kıyılarında buldukları Bulgar halkı bugün oralardan kovulmuştur! Cenup komşularımızın, Bulgarları kovmakla neler kastettiklerini çok iyi biliyoruz! Fakat onlar da şunu bilsinler: Bize ait olan bu cenup eyaletlerimizden asırlarca oralarda yaşayan dedelerimizin ve oralarda ölen kahraman Bulgar askerlerimizin kemiklerini kovamayacaklardır. Trakya muhacirlerinin bir gün gene vatanlarına döneceklerine büyük imanları vardır. Trakyalılar Bulgaristan'ın parlak atisine her zaman inanmışlar ve gene de inanacaklardır!”¹⁴²

Bu paragraftan da anlaşılacağı üzere milliyetçi Bulgarlar Trakya'yı kendi toprakları olarak görerek bir gün söz konusu bölgeyi ele geçireceklerine inanmaktaydılar. Trakya Cemiyeti'nin hedefi de zaten bu olmuştur.

Bu dönemde Bulgar yönetiminde de önemli bir değişiklik yaşanmıştır. Bulgaristan Başbakanı Kimon Georgiev, Bulgaristan Kralı III. Boris'in baskısı nedeniyle 22 Ocak 1935 tarihinde kabinesinin istifasını vermiştir. Yeni kabine kralın talimatıyla General Penço Zlatev tarafından kurulmuştur.¹⁴³ Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin gazetecilere anlattıklarına göre, yeni hükümetle birlikte Türk azınlığa yönelik baskılar daha da belirginleşmiştir. Ancak Bulgarlar, Türklere uyguladıkları zulümlerin, Türkler tarafından yapıldığını öne sürmüş ve Türkler tutuklanarak hapse atılmışlardır. Öte yandan Bulgarlar bir Türk köyünü yakmış ve bazı Türk köylüleri katletmişlerdir. 1935 yılının ocak ayından itibaren resmî kurumlarda ve şirketlerde çalışan Türkler, işlerinden kovulmuş, Türklerin işçi olarak çalışmasına da imkân tanınmamaya başlanmıştır.¹⁴⁴ Türklerin Bulgaristan'dan göç edilmesi için her alanda çaba gösterilmiştir.

Havaların ısınmasıyla birlikte Edirne'ye yeniden göçmenler gelmeye başlamıştır. *Akşam* gazetesinin aktardığına göre, Edirne'ye Bulgaristan'ın Tırnova şehrinden gelen bir göçmen, kendisine sorulan soruya şöyle yanıt vermiştir: “Bizler pasaportlarımızı daha güzden tedarik etmiştik. Fakat kış bastığından bugüne kadar gelemedik. İşte nihayet çok arzuladığımız ana vatana kavuştuğumuzdan dolayı duyduğumuz sevince ölçü yoktur” şeklinde yanıt vermiştir. Göçmen, Bulgar memurlarının tutumlarının

¹⁴² “Türk, Bu Bulgar Narasını İyi Dinle!”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1935.

¹⁴³ “Kimon Gorgiyef Kabinesi Dün Sabah İstifa Etti”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1935.

¹⁴⁴ “Bulgaristanda”, *Ulus*, 24 Ocak 1935, s. 3.

değiştiğini ve Türklerin mülklerini satmasının zor olduğunu belirtmiştir. Bulgar millî bankası göç edeceklerin kişi başı 300 leva olarak geçirilmesine izin vermiş öte yandan parası olan aileler için de göç, resmi işlemlerin uzatılmasıyla zorlaştırılmıştır.¹⁴⁵ Türkler bir yandan baskılarla göçe zorlanırken diğer yandan göç etmelerinin zorlaştırılması, Bulgar hükümetinin çelişkili bir siyaset izlediğini göstermektedir.

Bu dönemde bir de Bulgaristan içerisinde mübadele yaşanmıştır. Nisan ayının ortasına gelindiğinde bir Türk ve bir Bulgar köyü mübadele edilmiş, Türk ve Bulgar hükümetlerinin onayı ile 271 Kurfalı Bulgar'ı Kediören'e, 366 Kediören Türk'ü ise Kurfalı'ya geçerek yerlerini değiştirmişlerdir.¹⁴⁶ Mayıs ayının ilk haftasında ise Bulgaristan'ın Tırnova ve Yenipazar illerinin Mollaköy ve Duştubak köylerinden 180 göçmen Edirne'deki Karaağaç konuk evine gelirken, Plevne'den de yirmi göçmen trenle gelmiştir. Göçmenlerin birçoğu yanlarında sadece ev eşyalarını getirebilirken, içlerinden 6 aile arabalarını getirebilmiş, işlemleri yapılan göçmenler Lüleburgaz'a trenle gönderilmişlerdir.¹⁴⁷ 15 Ağustos'ta ise Kızanlık ve Hasköy'den tenle 3 vagon göçmen, 16 Ağustos gecesi ise kara yoluyla Razgrad, Eski Cuma, Nebul ve Yenipazar'dan 40 araba göçmen gelmiştir. Göçmenler Türkiye'ye gelirken yanlarında 67 öküz, 30 manda, 7 buzağı, 19 inek, 2 malak, 10 kuzu, 15 köpek ve 55 tavuk getirmişlerdir. Karaağaç'taki konuk evinde misafir edilen göçmenler işlemlerinin yapılmasının ardından iskân edilmişlerdir.¹⁴⁸

Olan biten karşısında Bulgaristan Türkleri tarafından seçilen 8 kişilik bir heyet, başbakan, dışişleri bakanı, kültür bakanı ve adalet bakanına birer yazı sunarak mevcut durumlarını ve hükümetten isteklerini aktarmışlardır. Yazıda 19 Mayıs 1934 tarihli darbenin ardından hükümet tarafından Türklere uygulanan saldırılara vurgu yapılmıştır. Türk köylüsünün özgürce tarlasında çalışmadığı ifade edilen yazıda Türkiye'den Bulgaristan'a kaçan birkaç kişi ve Başmüftü Hüseyin Hüsnü'nün Türklere attığı iftiraların Bulgar hükümeti tarafından benimsenerek Türklere baskı yapılmasına artık son verilmesi talep edilmiştir. Başmüftünün adamları arasından seçilen bazı vakıf ve okul encümenlerinin okullarda Türk harflerinin okutulmasına izin

¹⁴⁵ "Edirneye Yeniden Muhacir Gelmeğe Başladı", **Akşam**, 13 Mart 1935, s. 5.

¹⁴⁶ "İki Türk ve Bulgar Köyü Mübadele Edildi", **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1935, s. 3.

¹⁴⁷ "Göçmen Geliyor", **Akşam**, 10 Mayıs 1935, s. 5.

¹⁴⁸ "Bulgaristandan Hergün Göçmen Geliyor", **Akşam**, 17 Temmuz 1935.

vermedikleri belirtilerek bu duruma son verilmesi ve başmüftü ve müftülerin, vakıf ve okul encümenlerinin Türkler tarafından seçilmesi istenmiştir. Kanunsuz bir şekilde kapatılan Türk okullarının açılması, kontrol altına alınan Türk okul tarlalarının sahiplerine geri verilmesi, okullardaki öğretmenlerin okul encümenleri tarafından seçilmelerine müdahale edilmemesi, Türk okullarına hükümet tarafından yardım edilmesi diğer talepler olurken, bu talepler zaten dönemin kanunlarında da açıkça yer almaktaydı.¹⁴⁹ Öte yandan artan baskılara karşı Türkler arasında başlayan hoşnutsuzlukları engellemek amacıyla Bulgarlar Türk nüfusu olan illerde beşer hocadan meydana gelen tavsiye ve propaganda heyeti oluşturmuşlardır. Sofya'daki başmüftüden talimat alan bu heyetler, Türk köylerine giderek Türk köylülerine Türkiye gazetelerini ve Türk harfleriyle çıkan diğer gazeteleri okumamalarını, başmüftünün yayımladığı *Medeniyet* gazetesini okumalarını söylemişler, aksi takdirde Türkiye gazetelerini okuyanların hükümet tarafından takip edileceği konusunda uyarıda bulunmuşlardır.¹⁵⁰ Bu olaylar olup biterken *Son Posta* gazetesinin aktardığına göre, Sofya'da Fransızca olarak yayımlanan *La Bulgarie* gazetesinde "*Bulgaristan Türkleri*" başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Bu makalede Bulgaristan Türklerinin çok rahat yaşadıkları, 25 yıl içerisinde Türk nüfusunun yaklaşık 200 bin arttığı ifade edilmiştir. Öte yandan makalede Türklere yönelik baskı ve işkencelere yer verilmemiştir.¹⁵¹

1935 yılının ağustos ayı sonu itibarıyla Türkiye'ye gelen göçmen sayısında artış yaşanmıştır. Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen göçmen sayısındaki artışın nedeni olarak harman sonu olması gösterilirken, *Akşam* gazetesinin Edirne'den 28 Ağustos'ta aktardığına göre, son 3 gün içerisinde Bulgaristan ve Yugoslavya'dan 473 göçmen tren ve araba aracılığıyla gelmiştir. Eski Cuma'nın Saltıklar köyünden 96 çift hayvanı ile 48 arabada 178 göçmen, Eski Cuma, Razgrad, Çikendik ve Sazlı'dan 102 hayvan ile 51 arabada 166 göçmen gelirken, Rusçuk'un Ormanbeşevli köyünden trenle 39 göçmen, Plevne'den ise 25 göçmen gelmiştir. Şehirli göçmenlerin Trakya şehirlerine yerleştirilmesi, Türk hükümetinin iskân politikasının bir özelliğini göstermektedir.¹⁵²

¹⁴⁹ "Bulgaristan Türkleri Haklarını İstiyorlar", *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1935.

¹⁵⁰ "Bulgaristan Türklerine Mürteci Yobazları Musallat Ettiler", *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1935, s. 1-6.

¹⁵¹ "Bulgaristan Türkleri", *Son Posta*, 23 Ağustos 1935.

¹⁵² "Göçmen Akını", *Akşam*, 30 Ağustos 1935, s. 6.

Eylül ayına gelindiğinde Bulgar hükümeti göçmen gidişine izin vererek göçmenlere pasaport vermeye başlamıştır. Bulgaristan ve Romanya’dan Türkiye’ye göçmen akını devam ederken, temmuz ve ağustos aylarında sadece Romanya’dan 10 bin göçmen geldiği öğrenilmiş, haziran ayından önce gelenlerle birlikte göçmen sayısı 32 bini geçmiştir. Köstence’ye gönderilen vapurlarla alınarak ülkeye getirilen göçmenler, önce İstanbul’daki göçmen evinde misafir edilmiş, iskân edilecekleri vakte kadar bütün masrafları hükümet tarafından karşılanmıştır. Göçmenler, iskân edilecekleri mahallelere gönderilmek üzere kayıt işlemlerinin yapılmasının ardından göçmen kağıtlarını almışlardır. İstanbul’un Galata semtinde bulunan göçmen evi, günde yaklaşık kırk elli aileyi iskân mahallelerine sevk etmiştir.¹⁵³ Eylül ayının 20’sine kadar gelen ve yanlarında 294 araba, yaklaşık 300 öküz, inek ve manda ile yaklaşık 1000 koyun getiren 1900 göçmen, Şumnu, Rusçuk, Razgrad, Eski Cuma, Osmanpazar, Harmanlı, Eskizağra ve Kızanlık’tan gelmiştir.¹⁵⁴ Kasım ayının ortasında Bulgar hükümetinin Türklere yönelik baskıları yeni bir boyut kazanmış, Sofya’daki gazetelerin bildirdiğine göre, Bulgaristan İçişleri Bakanı, Burgaz, Cuma-i Bâlâ, Filibe, Kırcaali, Sofya, Şumnu, Tırnova ve Vrace’deki birçoğunun ismi Türkçe olan köylerin isimlerini değiştirme kararı almıştır.¹⁵⁵ Yer isimlerinin değiştirilmesi Bulgaristan’da Türklere yönelik baskıların arttığı dönemlerde, bu olaydan önce de sonra da uygulanmıştır.

Bulgaristan ile Türkiye arasında 15 Nisan 1936 tarihinden itibaren gerçekleşecek muhacir sevkiyatı için daha önceki yıllarda olduğu gibi Sofya ve Bükreş’e ikişer memur gönderilmiştir. Aynı yıl Bulgaristan’dan Türkiye’ye 10 bin göçmenin göç etmesi hakkında bir sözleşme imzalanmış olması önemli bir noktadır. Böylelikle göçler, iki ülke arasında resmiyete dökülmüştür. Sözleşmenin imzalanmasının ardından göçler yoğun bir şekilde devam etmiştir. Aynı yılın ağustos ayının sonunda Bulgaristan ve Romanya’dan vapurlar ile gelecek ve yanlarında 4 bin hayvan getirecek 900 göçmen ailesinin İzmir’in belli bölgelerine yerleştirilmesine karar verilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵³ “32 Bin Göçmen Geldi”, **Son Posta**, 6 Eylül 1935, s. 1-11.

¹⁵⁴ “10 Günde Gelen Göçmenler”, **Akşam**, 20 Eylül 1935, s. 6.

¹⁵⁵ “Türkçe İsimler Kalkıyor”, **Son Posta**, 17 Kasım 1935, s. 3.

¹⁵⁶ “Göçmenler”, **Akşam**, 31 Ağustos 1936, s. 2.

1937 yılında gelecek ilk göçmen kafilesinin haberi *Akşam* gazetesinde paylaşılmıştır. Habere göre söz konusu kafilenin 10 nisanda limanda olması beklenirken, sene boyunca gelecek göçmenlerin sayısının yaklaşık 50 bin olacağı tahmin edilmiş ve kısmen Trakya'ya kısmen de Anadolu'nun uygun yerlerine iskân edilecekleri belirtilmiştir.¹⁵⁷ 1937 yılında Dobruca Türklerinin Türkiye'ye gelmesi için de Türkiye ve Romanya arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Romanya'dan 15 bin, Bulgaristan'dan ise 10 bin göçmenin getirilmesi ve Köstence'ye gönderilen vapurlar ile Romanya'dan gelecek göçmenlerin Trakya'ya, Bulgaristan'dan gelecek göçmenlerin ise İzmir, Manisa, Aydın, Diyarbakır, Niğde ve Sivas'a yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Sağlık işlemleri ve aşıları Anadolu Kavağı'nda yapılan göçmenler, Marmara Ereğlisi'ne sevk edilirken, burada resmi işlemleri yapılan göçmenler, iskân teşkilatı tarafından Çorlu'ya gönderilerek Çorlu'dan yerleştirilecekleri il ve ilçelere sevk edilmişlerdir. Bulgaristan göçmenlerinin kara yoluyla gelenleri Edirne sınırından Türkiye'ye giriş yapmakta, buradaki göçmen misafirhanesinde işlemlerinin yapılmalarının ardından trenle önce Sirkeci'ye, Sirkeci'den Tuzla'ya, oradan da iskân edilecekleri yerlere sevk edilmişlerdir. Varna'ya gönderilen vapurlarla getirilen Bulgaristan göçmenleri ise, iskân edilecekleri yerlere göre Urla ve Tuzla'ya sevk edilmişlerdir. 16 Ağustos 1937 tarihine kadar üç vapur ile Romanya'dan 3867, kara yoluyla Bulgaristan'dan 4675 ve deniz yoluyla Varna'dan 3815 göçmen gelmiştir. Göçmenler beraberlerinde 14 at, 14 eşek, 520 öküz, 650 inek, 314 manda, 2975 keçi ve koyun, 13 ekim makinesi ve 47 pulluk ve 1 motorlu yapağı makinesi ve 356,783 kilo eşya getirmişlerdir. Göçmenlerin Edirne, Marmara Ereğlisi, Tuzla ve Urla'da kaldığı kamplarda ihtiyaçları Kızılay tarafından giderilmiştir. Söz konusu tarihe kadar göçmenler için 3004 evin inşasına başlanmıştır.¹⁵⁸ Ayrıca göçmenleri Türkiye'ye taşıyan Kalkavan adlı vapurun Varna'ya yapacağı seferlerin masraflarını karşılamak amacıyla 16 Eylül 1938 tarihinde acente firmasına 1000 İngiliz lirası dövizin verilmesine karar verilmiştir.¹⁵⁹ Ancak daha sonra 1000 sterlinlik dövizin ihtiyacı karşılamayacağı anlaşıncı söz konusu yardıma 200 sterlinlik dövizin ilave

¹⁵⁷ “İlk Göçmen Kafilesi”, *Akşam*, 21 Mart 1937, s. 3.

¹⁵⁸ “İskân ve Göçmen İşleri”, *Ulus*, 16 Ağustos 1937, s. 2.

¹⁵⁹ **BCA 30.18.1.2/84.89.18** (10.10.1938).

edilmesine uygun görülmüştür.¹⁶⁰ Söz konusu vapur idaresi 1939 yılında Varna yoluyla Türkiye'ye 12 bin göçmenin naklinin gerçekleştirilmesini de taahhüt etmiştir. Vapur idaresine ait Nazım vapurunun Varna'da ödeyeceği masrafları karşılamak amacıyla 1600 sterlinlik yardım yapılması kararı dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından imzalanmıştır.¹⁶¹

Bu bölümde çalışmanın konusu olan 1930'lu yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçün Bulgaristan tarafı ele alınmıştır. Bu gerçekleştirilirken “Bulgaristan'da Kimlik Politikaları ve Milliyetçilik” adlı ilk alt bölümde Bulgar milliyetçiliği ve Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik kimlik politikalarından bahsedilmiş, “Türk Azınlığın Sorunları ve Gördükleri Baskılar” adlı sonraki alt bölümde ise Türk azınlığın söz konusu dönemdeki sorunlarına ve hem Bulgar devletinin hem de milliyetçi Bulgar komitelerin Türklere yönelik baskı ve şiddet eylemlerine yer verilmiştir. “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci” adlı son alt bölümde de Türk azınlığın Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç süreci anlatılmıştır. İkinci ve üçüncü alt bölümlerde arşiv belgelerinden ve dönemin gazetelerinden yararlanılması çalışmanın özgünlüğü açısından önemlidir. Bir sonraki bölümde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de nasıl iskân edildiği Türkiye'nin göç politikası ışığında değerlendirilecek ve göçmenlerin iskân süreçlerindeki meseleler ele alınacaktır.

¹⁶⁰ BCA 30.18.1.2/85.105.8 (17.12.1938).

¹⁶¹ BCA 30.18.1.2/88.89.17 (13.09.1939).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN İSKÂNİ

1930 yılından 1939 yılına kadar olan süreçte, özellikle de 1934-1939 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden Türklerin Türkiye’de nasıl iskân edildikleri dönemin göç politikasını anlamak açısından önemlidir. Devletin göçmenlere yönelik uyguladığı politikalar hem Türkiye’nin göç politikasında mihenk taşı olan 1934 tarihli İskân Kanunu ışığında hem de o dönemde yaşanan ulus inşası sürecinin etkisiyle şekillenmiştir. Türkiye’nin söz konusu dönemdeki göç politikasında ulus inşasından dolayı Türk kimliği ön plana çıkarken Müslüman kimliği de önemini korumuştur. Türkiye’ye göç eden Bulgaristan Türkleri iskân süreçlerinde bazı sorunlarla karşılaşmış olsalar da devlet tarafından bu göçmenlere yapılan yardımlar göçmenlerin Türkiye’ye geldikleri için memnun olmalarına neden olmuştur.

3.1. Türkiye’nin 1930’lardaki Göç Politikası: İskân Kanunu’nun Etkisi

Bu bölümün konusu olan Türkiye’nin 1930’lu yıllardaki göç politikasını anlamak için önce tarihsel arka planına bakmak gerekmektedir. Kurtuluş Savaşı sonucunda Anadolu nüfusunun yaklaşık yüzde 30’u kaybedilmiş ve Cumhuriyet kurulduğunda nüfus yaklaşık 12 milyona düşmüştü. Bu büyük nüfus kaybı nedeniyle yeni kurulan Cumhuriyet’in yöneticileri, nüfusu bir yandan sayısal olarak artırmayı diğer yandan da nitelik olarak iyileştirmeyi amaçlamışlar ve bu amaçla iskân meselesine öncelikli konular arasında yer vermişlerdi. 1930’lu yıllarda nüfusu artırma politikası güden yöneticilerin bir diğer önemli amacı ise güçlü bir ulus yaratmak olmuş, bu yüzden bir yandan ulus inşasına fayda sağlayacak unsurların başka ülkelerden gelmesi kolaylaştırılırken, diğer yandan da ülkede yaşayan ve ulus inşasına dahil olmakta zorlanacak unsurlar için bazı önemler alınmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1934 yılının aralık ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) yaptığı bir konuşmasında, “Genel nüfus siyasetimizin esaslarından biri, dışarıdaki Türklere kapılarımızı açarak, onların yurda gelmelerini sağlamaktır. Dışarıdaki Türklerin hepsi

az zamanda yurda gelecekler ve mutlu olacaklardır.” ifadelerini kullanarak mevcut hükümetin politikasını ortaya koymuştur.¹⁶²

Tekeli’ye göre iskân kurumu 1930’lu yıllar boyunca ülkedeki düzeni sağlayıp insan ile toprak arasındaki ilişkileri düzenlerken, *şenlendirme* uygulamalarıyla da hem ülke içinde hem de ülkeye dışarıdan göç edenlerin yerleştirilmesini sağlamıştır.¹⁶³ Bununla birlikte söz konusu dönemde nüfusa ihtiyaç olduğu kadar var olan nüfusun da toprağa ihtiyacı olması önemli bir noktadır. Devletin muhacirlere, ülke içinde yeri değiştirilenlere ve askerliğini yapıp vergisini vermiş ancak toprağı olmayan kişilere toprak sağlaması bir zorunluluktur. Babuş bu zorunluluğun nedeni olarak nüfusu hem toprağa hem de devlete bağlamayı işaret etmiştir.¹⁶⁴ Bunlarla birlikte Cumhuriyet’in ilk yıllarında gelen muhacirler arasındaki eski Osmanlı elitlerine özel önem atfedilmiş, bu elitler göç politikasının esaslarının belirlenmesinde ve ulus inşasında oldukça etkili olmuş ve iskân kurumunun oluşturulmasında önemli rol oynamışlardır.¹⁶⁵

İçduygu, Erder ve Gençkaya, Cumhuriyetin ilk yıllarında göçün zorunlu bir şekilde gerçekleştirilip denetime tabi tutulduğunu belirtir. Göç meselesi ve iskân kurumu ile ilgili kararlar verilirken Birinci Dünya Savaşı’ndan Cumhuriyet’in kurulmasına kadar olan süreçte yaşanan savaşlar ve Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında Balkanlar ve Anadolu topraklarında yaşanan sıkıntılar da oldukça etkili olmuştur.¹⁶⁶ Ancak bütün çabalara rağmen 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu’ndan önce çıkarılan iskân kanunları beklentiler karşısında yetersiz kalmışlardır. Söz konusu kanunlar devletin çözülmesini hedeflediği nüfus, toprak ve güvenlik sorunlarında bir sonuç sağlayamamış, ulus inşası sürecinde istenilen hedeflere ulaşılamamış ve bunlardan dolayı etkili bir iskân kanununa olan ihtiyaç giderilememiştir. Öte yandan ihtiyaca rağmen söz konusu iskân kanunun çıkarılması uzun sürmüş, öyle ki kanun hazırlanmasından iki yıl sonra TBMM’nin gündemine alınabilmiştir. Uzun bir sürecin ardından 1934 yılında çıkarılan 2510 Sayılı İskân Kanunu, taşıdığı amaçlar ve içerik

¹⁶² Fikret Babuş, **Osmanlı’dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları**, İstanbul, Ozan, 2006, s. 114-117.

¹⁶³ Tekeli, **a.g.e.**, s. 148-149.

¹⁶⁴ Babuş, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁶⁵ Sema Erder, **Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye: Türkiye’de Değişen İskan Politikaları**, İstanbul, İletişim, 2018, s. 144.

¹⁶⁶ Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya, **Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923- 2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Ötesi Dönüşümlere**, İstanbul, MireKoç, 2014, s. 100-102.

açısından o vakte kadarki iskân kanunlarına göre daha etkili çözümler sunduğu için Türkiye'nin göç politikasında önemli bir dönüm noktasıdır. Günümüzde halen yürürlükte olan bu kanun, içerik genişliği nedeniyle önceki iskân kanunlarına ihtiyaç bırakmamış ve bu kanunları yürürlükten kaldırmıştır. Kanunun bazı maddeleri daha sonra değiştirilmiş, bazı maddeleri kaldırılmış ve bazı maddeler de eklenmiştir. Bilhassa Türkçe kelimeler seçilerek hazırlanmış olması da İskân Kanunu'nun ayırt edici bir özelliğidir.¹⁶⁷

2510 Sayılı İskân Kanunu'nu değerlendirmeden önce dönemin koşullarına değinmek burada önemli görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi yeni kurulan Cumhuriyet'in toprak ve güvenlik sorunları vardı. Yönetici kadro çıkarılacak iskân yasasının bu sorunlara, ülkenin doğu bölgelerinde yaygın olan aşiret hayatının halk üzerindeki etkisine ve o dönemki adıyla Dersim'de yaşanan olaylara çözüm bulacağı ummuştur. Babuş'a göre Dersim'de yaşananlar yeni bir iskân yasası hazırlığının aciliyetini artırmış ve 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu'nun temel hedeflerinden biri doğuda asayiş sağlamaktır.¹⁶⁸

Dönemin İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan İskân Kanunu Tasarısı'nın Meclis'e sunulması Bakanlar Kurulu tarafından 27 Nisan 1932 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda kararlaştırılmış ve kanun lâyihası gerekçeleri ile birlikte sunulmuştur. 1/335 numaralı İskân Kanunu Lâyihasında yer verilen ifadeler kanunun amacını açıkça göstermektedir. Babuş'un sadeleştirerek aktardığı lâyihada geçen bazı ifadeler şöyledir:

“1927 umumî nüfus sayımı izlenecek siyaset için önemli sayısal sonuçlar vermiş, ülkenin neresinde, ne tür bir nüfusa gereksinim olduğunu göstermiştir. Ülkemizde km2 başına 18 nüfus düşmektedir, hem dışarıdan gelenlerle, hem üreme olanaklarını artırarak nüfusu çoğaltmamız gerekir. Dar gelirli vatandaşlarımız arazisi geniş, ırkı güçlendirecek ve ekonomik rahatlığı artacak bölgelere nakledilerek, onlara sağlıklı bir ortam sağlanacak ve doğumlar artacak, ölümler azalacaktır. Topraksız halkın topraklandırılması onları güçlendirecektir. Yörüklerin ve aşiretlerin gezginci halden yerleşik hale getirilmesi, tarımsal üretimi artıracak ve onları rahata kavuşturacaktır.”¹⁶⁹

¹⁶⁷ Babuş, **a.g.e.**, s. 171-172.

¹⁶⁸ **A.e.**, s. 175.

¹⁶⁹ **A.e.**, s. 178.

14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen ve 21 Haziran 1934 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak ilan edilen İskân Kanunu’nun bazı maddelerinden burada bahsetmek çalışma açısından önemlidir. Kanunun 2. maddesinde iskân bölgeleri numaralarla sınıflandırılmış, buna göre Türkiye üç iskân bölgesine ayrılmıştır. 1 numaralı bölgeler “Türk kültürlü” nüfusun toplanması istenilen, 2 numaralı bölgeler Türk kültürüne temsili talep edilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerler ve 3 numaralı bölgeler yer, sağlık, ekonomi, kültür, askerlik gibi nedenlerle boşaltılması talep edilen ve ikamet ve iskânın yasaklandığı yerlerdir. Kanunun 3. maddesinde de muhacir ve mülteci tanımları yapılmıştır. Buna göre Türkiye’ye yerleşmek amacıyla dışarıdan gelmek isteyen, Türk soyundan gelen ve Türk kültürüne bağlı kişilere *muhacir* denir. Türkiye’ye yerleşmek amacıyla gelmeyen ve bir zorunluluk nedeniyle sığınan kimselere ise *mülteci* denir. 4. maddeye göre Türk kültürüne bağlı olmayanlar, göçebe çingeneler, anarşistler, casuslar ve ülkeden sürgün edilmiş olanlar muhacir olarak ülkeye alınamazlar. 13. maddeye göre muhacirler, İçişleri Bakanlığı’nın uygun göreceği bölgelerde iskân edilirler. 15.maddede de “Devlet kara ve deniz nakil vasıtaları muhacirleri, mültecileri, gümrükten muaf bütün eşyalarını ve hayvanlarını, Hükümetçe naklolunanları ve eşya ve hayvanlarını yerleştirecekleri yere, yerleştirecekleri yer yolları üzerinde değilse en yakın istasyon veya limana kadar parasız naklederler.” ifadesi kullanılarak muhacirlerin nakil işlemlerinin nasıl gerçekleşeceği açıklanmıştır. Bu maddenin çalışmanın konusuna dair örneklerine aşağıda yer verilecektir. 12.maddeye göre ise başka ülkelerden gelecek Türk kültürlü muhacirler yerleştirilirken, iklim ve yaşam şartları göz önünde bulundurulacaktır. 16. maddede Türk muhacir ve mültecilerin hısımları ve akrabalarının yaşadıkları yerde iskân edileceği belirtilirken, kanunun 47. maddesinde muhacirlerin ve mültecilerin belirli süre içerisinde iskân ettirilerek yetiştirici hale gelmelerinden Umumî müfettişlik sorumlu tutulmuştur.¹⁷⁰ İskân Kanunu’nda muhacirler, “aile”, “mahalle” ve “köy” halinde kabul edilirken aynı zamanda “çiftçi”, “tüccar” ve “zanaatkar” olarak sınıflandırılmışlar ve bu sınıflandırmalara göre iskân edilmişlerdir. İçduygu, Erder ve Gençkaya’nın çalışmasında bu sınıflandırmaların geleneksel tarım toplumlarında yapıldığına dikkat çekilmiştir. Söz konusu çalışmada kanunun çıkarıldığı dönemde

¹⁷⁰ Resmî Gazete, **21.06.1934**, sayı 2733, s.4003-4008.

Balkanlardan gelen muhacirlerin hükümet tarafından *kurucu unsurlar olarak kabul edildiği ve “ev sahibi” olarak iskân* edilmelerinin uygun görüldüğü de vurgulanmıştır. Bununla birlikte muhacirler iskân edilirken, geldikleri ülkelerde sahip oldukları statülerinin devamlılığı da sağlanmıştır. Öte yandan 1939 yılında kanunda önemli bir değişiklik yapılmış ve göçmenlere toprak, kredi gibi destekler verilmemeye başlanmıştır.¹⁷¹

İskân Kanunu’nun ulusötesi bir bağlama oturtan Öztan’a göre bu kanun, 1930’lu yılları başından itibaren çökmekte olan uluslararası düzenin Doğu Avrupa bağlamından ayrı değerlendirilmemelidir. Söz konusu dönemdeki Bulgar ve İtalyan revizyonizmi nedeniyle devlet yöneticileri Trakya ve Batı Anadolu konusunda kaygılanmaya başlamıştır. Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde de benzer kaygılar ortaya çıktığından, bu ülkeler nüfus politikalarını bu kaygılarla oluşturmuş ve bu nedenle söz konusu ülkelerin özellikle sınır bölgelerinde yaşayan Müslümanlar, onlar için anavatan olan Türkiye’nin onlar için toprak talebinde bulunmasını engellemek amacıyla zulüm görmüş ve göçe zorlanmışlardır. Öztan, İskân Kanunu’nun zamanlamasını Balkan Müslümanlarının Türkiye’ye tahmini gelişinin belirlediğini savunur. Ona göre mevcut yönetimin yukarıda bahsedilen kaygıları nedeniyle muhacirler Doğu Anadolu yerine Trakya ve Batı Anadolu’da iskân edilmiştir.”¹⁷² Ancak aşağıda da örnekleri verileceği üzere, özellikle 1934 yılından sonra gelen muhacirlerin çoğunluğu Trakya ve Batı Anadolu’da iskân edilmiş olsa da Doğu Anadolu’ya yerleştirilen muhacir sayısı azımsanamayacak kadar çoktur.

Tam da İskân Kanunu’nun çıkarıldığı dönemde Türkiye’nin batısında zorunlu bir göçe sebep olacak olaylar yaşanmıştır. Yıldız, 1934 yılında yaşanan ve Trakya olayları adlandırılan bu olayların İskân Kanunu’nun bir sonucu olduğunu söyler. Yukarıda da bahsedildiği üzere kanunun 2. maddesi Türk soyundan ve kültüründen olmayanların ikinci bölgede ikamet etmesini uygun görmüştür. Ayrıca gayrimüslim azınlıkların yoğun olarak bir arada yaşadıkları bölgelerden dağıtılacakları anlamına gelen 11. maddenin A fıkrası da ana dili Türkçe olmayanların “yeniden köy ve mahalle işçi ve sanatçı kümesi” oluşturmalarını yasaklamıştır. İtalya’nın Akdeniz’e yayılmayı

¹⁷¹ İçduygu, Erder ve Gençkaya, **a.g.e.**, s. 143-144.

¹⁷² Ramazan Hakkı Öztan, “Settlement Law of 1934: Turkish Nationalism in the Age of Revisionisms,” **Journal of Migration History**, Vol:6, 2020, s. 85.

amaçladığı revizyonist politikaları nedeniyle mevcut Türk hükümeti Trakya'yı askerileştirmiş ve İskân Kanunu'nun bahsedilen bu maddelerinden yararlanarak bölgedeki Yahudilerin İstanbul'a göç etmesi emrini vermiştir.¹⁷³ Öte yandan dönemin hükümete yakın gazetesi *Cumhuriyet*, Yahudilerin göçünün nedeninin bir zorlama ya da baskıdan değil, ekonomik buhrandan dolayı bekledikleri kazancı kazanamamaları nedeniyle yaşandığını öne sürmüştür.¹⁷⁴ Hükümetten göç emrini alan yerel idarecilerin gizliliği ihlâl etmesi, Yahudilere karşı baskı ve şiddet olaylarının yaşanmasına yol açmıştır. Olaylar 21 Haziran 1934'te Çanakkale'de Yahudi cemaatinin önde gelen isimlerinin tehdit mektupları almalarıyla başlamış, bunun sonucunda 1500 Yahudi şehri terk ederek İstanbul'a göç etmiştir. Yahudi cemaatinin temsilcileri Mişon Ventura ve Gad Franko olaylarla ilgili olarak 3 Temmuz'da dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmüştür.¹⁷⁵ Görüşmenin gerçekleştiği 3 Temmuz'u 4 Temmuz'a bağlayan gece Kırklareli'nde Yahudilerin evlerinin kapıları bazı kişiler tarafından kırılmak istenmiş ancak zabıta olaylara engel olmuştur. Yahudileri korumaya çalışan bir jandarma onbaşı olaylar sırasında bıçaklanmış ve kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetmiş, olaylarla ilgili birkaç kişi tutuklanmıştır. İstanbul'a göç eden Trakyalı Yahudilerden bir kısmı burada çalışmaya; bakkal dükkânı açmaya veya seyyar satıcılık yapmaya başlamışlardır. Öte yandan hükümet önlemler alarak göçü durdurmuştur.¹⁷⁶ Yaşanan bu vahim olayların İskân Kanunu çıkar çıkmaz yaşanması ve kanunun bazı maddelerinin bir sonucu olması dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

3.2. Türkiye'nin Göç Politikasında Türklük ve Müslümanlık

1930'lu yıllar Türkiye'de milliyetçiliğin resmî ideoloji haline geldiği ve ulus inşası sürecinin gerçekleştirildiği yıllardır. Bu yıllarda uygulanan birçok politikada Türk milliyetçiliğinin etkisi açıkça görülmektedir. Göç politikası da bu politikalardan biridir. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren göç hem ulus inşası süreci hem de ulusal bütünlükle ilgili politikaların ayrılmaz bir parçası olagelmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki göç politikası bir yandan Türk nüfusun hareketliliğini ve yerleşmesini kolaylaştırırken bir yandan da ekonomik toparlanmayı sağlamak

¹⁷³ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İstanbul, İletişim, 2019, s. 253-254.

¹⁷⁴ "Musevilerin Hicreti", *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1934.

¹⁷⁵ Yıldız, a.g.e., s. 255.

¹⁷⁶ "Musevilerin Hicreti", *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1934.

amacıyla nüfusun hızla artmasını motive etme amacını da taşımıştır.¹⁷⁷ Bu dönemde Türk milliyetçiliği resmî ideoloji haline gelirken, yeni kurulan Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıştırılmaya çalışılmış ve bu amaçla Müslümanlıktan ziyade daha çok Türklüğe ve Türk diline vurgu yapan politikalar uygulanmıştır.¹⁷⁸

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) iktidarının güçlendiği 1931 yılından Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını kaybettiği 1938 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde Türklerin şanlı bir ulus olduğu düşüncesi ön plana çıkarılmıştır. Bu düşünce devletin göç politikasında da kendisini göstermiştir. Çağaptay'a göre Türk olmayan Müslüman muhacirler Kemalist yönetim tarafından Türk ulusuna asimile edilebilir görülmüştür. Zaten 1920'li yıllarda Türk olmayan Müslüman muhacirlerin çok azı kendi ana dillerini konuşmaktaydı. Ayrıca birçok nedenden dolayı Kemalist yönetim, Balkan Müslümanlarının ve bazı Kafkasya Müslümanlarının Türkiye'ye göçüne izin vermeyi zorunluluk olarak görmüştür.¹⁷⁹

Resmî ideoloji olan Türk milliyetçiliğinin etkisiyle gerçekleştirilen nüfusun Türkleştirilmesine yönelik politikalar arasında yer alan 1934 tarihli İskân Kanunu, birçok akademisyen tarafından ulus inşası sürecinin temel taşlarını belirleyen başlıca metin olarak görülmektedir.¹⁸⁰ Hacısalıhoğlu'nun belirttiği üzere 1934 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen sürede, Türk hükümeti Balkanlar'dan gelen Müslüman göçmenlerin etnik kökenlerini resmi olarak sorgulayarak kayıt altına almış ancak bu zorunluluk çok resmi düzeyde kaldığından büyük bir etki oluşturmamıştır. Bu dönemde Çerkesler, Kürtler ve Pomaklar gibi Müslüman halklar, resmi tarih yazımında etnik Türk olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca İskân Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden itibaren Türkiye'ye gelen göçmenlerin çoğunluğu etnik Türk olarak kaydedilmişlerdir.¹⁸¹

İskân Kanunu'nun maddelerinde yer alan Türk kültürü vurgusu, dönemin göç politikasında Türklüğün önemli olduğunu ve Müslümanlığın arka planda kaldığını

¹⁷⁷ Ahmet İçduygu ve Damla B. Aksel, "Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective," **PERCEPTIONS: Journal of International Affairs**, C. XVIII, No:3, 2013, s. 168-172.

¹⁷⁸ İçduygu, Erder ve Gençkaya, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁷⁹ Soner Çağaptay, "Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s", **Nationalism and Ethnic Politics**, C. VIII, No: 2, 2007, s. 68-72.

¹⁸⁰ Ahmet İçduygu ve Damla B. Aksel, **a.g.e.**, s. 171.

¹⁸¹ Hacısalıhoğlu, **a.g.e.**, s. 287-288.

göstermesi açısından önemlidir. İçeriğindeki Türklük vurgusundan dolayı eleştirilere maruz kalan ve tartışmalara yol açan İskân Kanunu hakkındaki eleştiriler günümüzde de halen devam etmektedir. Örneğin İçduygu, Erder ve Gençkaya ortak çalışmalarında, kanunun 3. maddesinin geleneksel Türk dış göç politikasının temelini attığını belirtirken, bu maddede *Türk soyundan olan ve Türk kültüründen olanlara* Türkiye’de yerleşme hakkı verilmesini “ırkçı ve etnikçi yaklaşım” olarak görmektedir. Onlara göre, uygulanmaya devam eden bu madde Türkiye’nin günümüzdeki göçmen politikasında da varlığını sürdürmektedir.¹⁸² Yıldız ise söz konusu kanunun “Kemalist ulusçuluğun ırk, kan ve soy kavramları etrafında ifadesini bulan ırki/etnisist boyutunu ifşa eden bir metin” olduğunu vurgulamaktadır. Yıldız’a göre İskân Kanunu’nun amacı “*dilde, ekinde (kültür) ve kanda birliği sağlamak*”tır.¹⁸³ Kiriş de Türkiye’nin geleneksel göç politikasının, ulus inşası ve homojen bir ulusal kimlik oluşturma çabalarıyla şekillendiğini söyler. Kiriş’e göre, Türkiye’ye göçü “Türk soyundan ve Türk kültüründen” gelen kişilerle sınırlandıran İskân Kanunu, geleneksel “Türklük” anlayışıyla yakından ilişkilidir. Bu anlayışa göre “Türklük” sadece Türk etnik kökeniyle ilgili değildir. Türkçe’yi benimseme ve Osmanlı yönetimiyle yakından ilişkili olan Müslüman-Sünnilerden olma isteğiyle de alakalıdır.¹⁸⁴

Bazı tarihçiler, Türkiye’nin iskân politikasını "etnik" veya "ırkçı" bir politika olarak tanımlamaktadır. Onlara göre bu politika Jön Türklerin 1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetimini ele almalarıyla başlamıştır. Söz konusu tarihçilerin çalışmalarına göre Jön Türk hükümeti de Kemalist hükümet de etnik Türk milliyetçiliği, hatta ırkçı politikalar gütmüştür. Hacısalihoğlu’na göre bu hükümetler milliyetçi bir gündemin bazı unsurlarına sahip olsalar da kapsam açısından hem dünyada hem de Türkiye’de ırkçılığın yükselişte olduğu 1930’lu yıllarda bile sınırlı kalmıştır.¹⁸⁵

Balkan ülkelerinde yaşayan Müslümanların "Türk" olarak görülmesi Türkiye’nin göç politikasını da etkileyen önemli bir noktadır. Müslüman ve Türk kimliği eşdeğer görüldüğünden etnik Türkler ile diğer Müslüman topluluklar arasında net bir ayırım

¹⁸² İçduygu, Erder ve Gençkaya, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁸³ Yıldız, **a.g.e.**, s. 248.

¹⁸⁴ Kemal Kirişçi, Turkey: A Country of Transition from Emigration to Immigration, **Mediterranean Politics**, C:XII. No:1, 2007, s. 7-8.

¹⁸⁵ Hacısalihoğlu, **a.g.e.**, s. 291.

yapmak zor olmuştur. Balkan ülkelerindeki azınlık karşıtı ve faşist politikalardan kaçan Müslümanlar, Hacısalihioğlu'na göre anavatan Türkiye'ye göç edebilmeleri için Türk hükümetini göçmenlere yönelik milliyetçi ve etnik sınıflandırmasını uygulamamaya motive etmiştir. İskân Kanunu'nda yer alan "Türk soyundan gelen" ifadesi bu göçmenler tarafından bir formalite olarak görülmüştür.¹⁸⁶ Görüldüğü gibi İskân Kanunu'ndaki "Türk soyundan gelme" ve "Türk kültüründen olma" vurguları Türk olmayan Balkan Müslümanları için tam olarak uygulanmamıştır.

3.3. Bulgaristan Türklerinin İskânı: Esaslar, Sorunlar

Tekeli, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sonucunda yeni ulus devletlerin ortaya çıkmasının neden olduğu göçleri *Balkanlaşma göçleri* olarak adlandırmaktadır. *Balkanlaşma göçleri* ona göre bir yandan savaşla bağlantılı olduğundan diğer yandan da bir dış göç olduğundan zorunlu göç kategorisinde değerlendirilmelidir. İmparatorluğun kaybettiği topraklardaki Müslüman nüfusun kitlesel halde gerçekleşen zorunlu göçü hem göç edenlerin hayatlarında hem de Anadolu'nun etnik durumu üzerinde etkili olmuştur. Öte yandan imparatorluğun kaybettiği topraklardan Bulgar mezaliminden dolayı göç etmek zorunda kalanlar, imzalanan barış anlaşmaları neticesinde doğup büyüdükları topraklara geri dönme fırsatı kazanmışlar ancak sadece bir kısmı geri dönmeyi tercih etmiş, çoğunluğu göç ettikleri yerlerde hayatlarına devam etmişlerdir.¹⁸⁷ Bir yandan yaşanan acı ve travmatik olayların diğer yandan da yine aynı şeyleri yaşama korkusunun göçmenlerin geri dönmeyi istememesinde etkili olduğu tahmin edilebilir.

Balkanlar'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçler, konunun araştırmacılarına göre üç nedene dayanmaktadır. İmparatorluğun kaybedilen topraklarında yaşayan Müslümanların Cumhuriyet'in kurucu kadrosu tarafından asli unsur olarak görülmeleri ve bu kadroyla olan ilişkileri ilk nedendir. İkinci neden savaşlar nedeniyle yaşanan nüfus kaybının neden olduğu emek ihtiyacıken, üçüncü neden ise Balkanlar'da yükselen milliyetçilik nedeniyle Müslümanların hayatlarının zorlaşması ve göçe zorlanmalarıdır.¹⁸⁸ Çalışmanın konusu olan 1930'larda yaşanan göçler için bu üç neden de geçerlidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Balkanlar'dan Türkiye'ye göçün

¹⁸⁶ Hacısalihioğlu, a.g.e., s. 290.

¹⁸⁷ Tekeli, a.g.e., s. 44.

¹⁸⁸ Erder, a.g.e., s. 149.

olumlu karşılanmasında hatta arzu edilen bir şey olmasında, Anadolu'daki nüfus azlığının ve tarımsal üretimin azlığı nedeniyle var olan emek ihtiyacının payı büyük olmuştur. Ayrıca Hristiyanlardan kalan tarım arazilerinin ve mülklerin öğrenilmesi de göçü hızlandıran faktörlerden biridir. Bununla birlikte mevcut hükümetin göç teşviklerinin fazlalığı da göçün ne kadar arzu edildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁸⁹

Erder'e göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında gelen muhacirlerin bir kısmının imparatorluk döneminde Anadolu'nun farklı bölgelerinde gelişigüzel yerleştirilmiş olan Balkan muhacirlerinin yanlarına iskân edilmiş olmaları mümkündür. Buna göre muhacirler *etnik kimliklerine yeni deneyimler katarak cemaat olarak yaşamaya* devam etmiş olabilirler. Muhacirler tıpkı İskân Kanunu'nda da belirtildiği gibi söz konusu dönemde “*hane*”, “*aile*”, “*mahalle*” ve “*köy*” gibi *cemaatler* şeklinde kabul edilirken, bir yandan toplumsal statülerine göre bir yandan da cemaat olarak “*çiftçi*”, “*tüccar*” ve “*zanaatkâr*” olarak kategorize edilerek iskân edilmişlerdir. Kentli-köylü ayrımı yerleştirilme sürecinde de devam ettirilip, köyden gelen muhacirler toplu halde iskân edilirken, bazı bölgelerde aşağıda da bahsedileceği üzere yeni köyler inşa edilmiştir.¹⁹⁰ Babuş'a göre muhacirler yeni Cumhuriyet'in modernleşme çabalarına en uyumlu unsurlar olmuşlar, ayrıca daha önce yaşadıkları ülkelerde gerçekleştirdikleri tarım ve sanat faaliyetlerini de Anadolu'ya taşımışlardır. Bu zenginleştirme faaliyeti nedeniyle muhacirlere askerlik, eğitim, gümrük ve vergi gibi alanlarda da ayrıcalıklar tanınmış ve toprak sağlanmıştır.¹⁹¹ Arşiv belgelerine baktığımızda söz konusu ayrıcalıkların kanıtlarına rastlamaktayız. Örneğin 1933 yılının sonunda alınan bir karara göre başka ülkelerden Türkiye'ye pasaportla ya da kaçak olarak göç eden ve Türk ırk ve harsına mensup kişilerin, 2007 Numaralı Kanun ve Köy Kanunu'nun dışına çıkılarak, 885 sayılı İskân Kanunu uyarınca sınırdan kabul edilmelerinden vatandaşlık işlemlerinin gerçekleştirilmesine kadar olan sürede zanaatlarıyla meşgul olmalarına ve köylerde oturup çalışmalarına izin verilmiştir.¹⁹²

¹⁸⁹ Erder, **a.g.e.**, s. 151-152.

¹⁹⁰ Erder, **a.g.e.**, s. 160-161.

¹⁹¹ Babuş, **a.g.e.**, s. 126.

¹⁹² **BCA 30.18.1.2/41.82.14** (13.11.1933).

Özellikle 1934 yılından itibaren Bulgaristan’da baskı gören Türkler, kabileler halinde Türkiye’ye göç etmişlerdir. Göçmenlerin anlattıklarından yaşadıkları zorluklar açıkça anlaşılmaktadır. Örneğin 27 Eylül 1934 tarihinde 40 aileden oluşan bir muhacir kafilesi İstanbul’a gelmiş ve iskân edilmeye kadar Tophane’deki medreselere yerleştirilmiştir. Söz konusu Türklerin Tekirdağ ve çevresine sevk edilerek kendilerine arazi verilmesine karar verilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin bir yazarı, göçmenler ile görüşmüş ve göçmenlerin anlattıklarını aktarmıştır. Göçmenlerden biri yazara “İşte gördüğün gibi başı kabak, yalın ayak ve çıplak ettikten sonra bizi çıkardılar. Buna da şükür! Doğrusu hükümetimize çok şey borçluyuz. Ona ana baba gibi sarıldık. Canımızı kurtardığımıza bin şükür!” şeklinde konuşmuştur. Bir başka Bulgaristan Türk’ü ise şu ifadeleri kullanmıştır:

“Orada çektiklerimizi soruyorsunuz. Size yalnız bir ikisini anlatayım da bakın: Köye kolcu geliyor, kaçak bir şey var mı, diye üzerimizi arıyor, ve bu sırada elinde sakladığı bir yumak tütünü kuşağımıza sıkıştırıyor. Sonra da vay kaçak tütün ha! diye hem müthiş dövüyorlar, hem de ceza diye varımızı yoğumuzu alıyorlar. Bizim köydeki Türklerden birinin de samanlığına bir silâh bırakmışlar, sonra gelip aradılar. Silâhı bulunca, zavallı köylünün üzerine çullandılar.”¹⁹³

Aynı yılın ekim ayının sonunda Bulgaristan’dan Trakya’ya gelen 50 bin Türk muhacirin durumunu konuşmak üzere, Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali, Edirne Valisi Özdemir Selim, Kırklareli Valisi Faik ve Tekirdağ Valisi Ali Kemal Bey, Çorlu’da bir toplantıda bir araya gelmiştir. Çorlu’da iskân edilen 10 bin muhacir hakkında Çorlu Kaymakamı Tevfik Bey’den bilgi alınırken, o vakte kadar Bulgaristan’dan gelen Türklerin sayısı 100 bin iken, yıl sonuna kadar 30 bin Türk’ün daha geleceği belirtilmiştir. Ayrıca hükümetin 1935 yılının bütçesine Bulgaristan’dan gelen Türk muhacirlerin iskânı için dönemin parasıyla 5 milyon lira ödenek konulacağı da kaydedilmiştir.¹⁹⁴

Göç zorlu kış şartlarında da devam etmiş, 1935 yılının ocak ayının ortasında Bulgaristan’ın Eski Cuma ilinden Edirne’ye gelen on iki araba dolusu muhacir gelmiştir.¹⁹⁵ *Cumhuriyet* gazetesi “*Trakya Şenleniyor!*” başlığıyla verdiği haberde

¹⁹³ “Bulgaristanda Zulüm Devam Etmektedir”, *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1934, s. 1-6.

¹⁹⁴ *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1934.

¹⁹⁵ “Muhacir Geliyor”, *Akşam*, 10 Ocak 1935, s. 6.

Türkiye'ye gelen 19 bin göçmenin Edirne, Kırklareli ve İstanbul'a iskân edilmesi için büyük bir çaba gösterildiğini aktarmıştır. Haberde kış mevsiminin şiddetinin artmasına rağmen Bulgaristan'da gördükleri baskılardan dolayı Türklerin göç etmeye devam ettiği belirtilirken, umumî müfettişlik teşkilatı ve halkın, göçmenlerle ilgilendiği ve yardım yaptıkları vurgulanmıştır. O dönemki adıyla Hilâlihmer Cemiyeti olan Türk Kızılay'ın yaptığı yardımlardan "Hilâlihmer tarafından şimdiye kadar Tekirdağ vilayetine 662,450 kilo tohumluk, 14,000 kilo yemelik; Çanakkale'ye 50,000 kilo tohumluk 50,000 kilo da yemelik; Edirneye de 60,000 kilo buğday dağıtılmıştır. Buğday tevziatına bundan sonra da devam edilecektir" şeklinde bahsedilmiştir.¹⁹⁶ Cemiyetin yaptığı yardımlar, muhacirlerin zorluklar içinde göç ettikleri Türkiye'de yaşamlarını sürdürmeleri açısından oldukça önemlidir. Bulgaristan'dan Tekirdağ'a göç eden fakir ve yardıma muhtaç göçmenlere Hilâlihmer Cemiyeti tarafından giysi yardımları da yapılmıştır. Örneğin 1935 yılının ocak ayının sonunda 300 iç çamaşırı, 300 gömlek, 300 meşin yelek, 450 kara şerit ve 450 çift çorap dağıtılmış, ayrıca 500 lira ile göçmenlere ayakkabı sipariş edilmiştir.¹⁹⁷ Bir kısmı arabalarla bir kısmı trenlerle gelen muhacirler, iskân memurları tarafından karşılanmışlardır.¹⁹⁸ Gelen göçmenlere toprak yardımı yapılması, evler inşa edilmesi hatta bazı çiftliklerin kamulaştırılarak tahsis edilmesi burada değinilmesi gereken önemli noktalar. Örneğin Trakya Umumî Müfettişliği bölgesini oluşturan Edirne, Çanakkale, Kırklareli ve Tekirdağ vilayetlerinde, beş senelik iskân programına uygun olarak yerleştirilecek muhacirlerin çoğunluğu çiftçilerden oluştuğu için bölgede bakımsız bırakılmış ancak özel mülk olan ve 350 bin muhacirin sığdırılabileceği 178 çiftlik kamulaştırılmıştır.¹⁹⁹ Söz konusu bölgeye 1934 senesinde gelen göçmenlerin iskânı ve yeni gelecek göçmenlerin evsiz kalmamaları amacıyla hemen inşa edilmesi gereken evler emaneten yaptırılmasına, bu evler için gerekli olan malzeme ve nakliyat işlerinin yerine getirilmesine 1935 senesinin nisan ayının sonunda karar verilmiştir. Ayrıca göçmenlere verilmesi için çift alat, hayvan ve arazi satın alınması da devlet tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁶ "Trakya Şenleniyor!", **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1935.

¹⁹⁷ "Göçmenlere Yardım", **Son Posta**, 24 Ocak 1935, s. 4.

¹⁹⁸ "Göçmen Akını", **Akşam**, 3 Haziran 1935, s. 6.

¹⁹⁹ **BCA 30.18.1.2/54.31.1** 25.04.1935.

²⁰⁰ **BCA 30.18.1.2/54.32.5** 28.04.1935.

Göçmenler iskân edilirken Trakya'ya özel bir önem verilmiştir. Bu durum “Kendi Kendimizi Tenkid: Trakya'nın bayındırlığı” başlığıyla *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan kısa makaleden de anlaşılmaktadır:

“Hayati meseleler için bütçe darlığının mazeretine sığınmakta hiçbir doğruluk yoktur. Trakya'yı bayındır kılacağız dedik. Bittabi İstanbul'u da çevresi içine almak lâzım gelen bu kararımızı en mükemmel şekilde gerçekleştirmek için alınması gerek tedbirleri alacağız ve bunu kamuya açık söyleyeceğiz. Yarım tedbirler, dört başı mahmur olmayan işler Cumhuriyet Türkiye'sine yaraşamaz.

İstanbul ve çevresini, Trakya bayındırlığı içinde özel incelemeler isteyen önemli bir parça sayarsak Trakya'ya oturtulacak göçmenlerin ayrı bir özenle yürütülmesi gerektiği karşısında kalırız. Göçmenler öyle oturtulmalıdırlar ki hemen önümüzdeki yıldan başlayarak derhal üretici bir duruma geçmelidirler. Bunun için yapılacak fedakârlık ne ise hep yapılmak lâzımdır. Millet kamuoyunun isteği budur.

Göçmen oturtması adına şimdiye kadar bizde hiçbir vakit tikel bir bütünlük gösterememiş olan hastalığın bu kezki Trakya işinde tekrarlanmamasını isteriz.

Memlekete gelecek ırktaşlardan tekinin dahi avara kalmasına razı değiliz.”²⁰¹

Türklerin Türkiye'ye göç etmesine pasaport vermeyerek engel olan Bulgar hükümeti, 1935 yılının eylül ayına gelindiğinde göçmen çıkışına izin vererek Türklere pasaport vermeye başlamıştır. Bulgaristan ve Romanya'dan Türkiye'ye göçmen akını devam ederken, aynı yılın temmuz ve ağustos aylarında sadece Romanya'dan 10 bin göçmen geldiği öğrenilmiş, haziran ayından önce gelenlerle birlikte göçmen sayısı 32 bini geçmiştir. Köstence'ye gönderilen vapurlarla alınarak ülkeye getirilen göçmenler, önce İstanbul'daki göçmen evinde misafir edilmiş, iskân edilecekleri vakte kadar bütün masrafları hükümet tarafından karşılanmıştır. Göçmen evinde misafir edilen göçmenler, iskân edilecekleri mahallelere gönderilmek üzere kayıt işlemlerinin yapılmasının ardından göçmen kağıtlarını almışlardır. İstanbul'un Galata semtinde bulunan göçmen evi, günde yaklaşık kırk elli aileyi iskân mahallelerine sevk etmiştir.²⁰²

Trakya Genel Enspektörü General Kazım Dirik, göç meselesiyle ilgili *Cumhuriyet* gazetesine yaptığı açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır:

²⁰¹ “Trakyanın Bayındırlığı”, *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1935.

²⁰² “32 Bin Göçmen Geldi”, *Son Posta*, 6 Eylül 1935, s.1-11.

“Göçmen işleri iyi bir düzende ve hızla devam ediyor. Kış ve yağmur mevsiminden önce bu yıla ait tertibatın bitirileceğini kuvvetle umuyorum. Her yerde büyük küçük bütün arkadaşlar ve halkımız elbirliğiyle çalışıyor. Şimdi çok önemli bir mesele üzerinde durmaktayız. Bu da Sarayburnu’na göçmenler için yaptıracağımız büyük göçmen evidir. Romanya’dan ve diğer bölgelerden gelecek olan göçmenler evvelâ bu müesseseye getirilecek, burada aşılanacak, ilk temizliği yapılacak, istirahat ettirilecek ve ondan sonra yarısı deniz, yarısı da karayoluyla Trakya’ya yollanacaktır. Bu müessesenin kurulması için konuşmalara başlanmıştır. Yeni gelecek olan göçmenlerin hazırlıkları Köstence’de görülmeye başlanmıştır. Gelmiş olanların tohumluk ve yemeklikleri Ziraat Bankasından temin edilmiş ve yerlerine gelmiş sayılabilir. Evlerin yapılmasına da büyük düzein ve faaliyet başlamıştır. Göçmenlerden muhtaç olanların öküzleri, pullukları ve bir kısmının arabaları hazırlanmaktadır. Mevsimin darlığından ötürü kereste ve kiremit işlerine daha çok hız verilmektedir. Şimdi aldığım emir üzerine Tarih Kurulunun Egedeki tarihsel gezisine iştirak ediyorum. Bir hafta sonra avdette Çanakkale’den doğruca Trakya’ya geçerek teftişlerime devam edeceğim.”²⁰³

Ulus gazetesinin 3 Şubat 1936 tarihli sayısında başyazar Falih Rıfkı Atay da göç meselesiyle alakalı “Göçmen” isimli bir makale kaleme almıştır. Atay bu makalesinde, göçmenlerin cumhuriyet için *büyük nüfus politikasının bir parçası* olduğunu söylemiştir. Toprak ve konut verebilecek kadar göçmen kabul edildiğini belirten Atay, bu yüzden göç akınlarına karşı sıkı tedbirler alındığını ifade etmiştir. Göçmenler için 10 bin konut yapılacağını da açıklayan Atay, devletin göçmenlere verilecek topraklarda hiçbir sorunla karşılaşılması için yeni bir kanun hazırlığında olduğuna da işaret etmiştir. Atay “Trakya bayındır, dolu ve zengin olacaktır. Ekspres Trakya’yı geçerek İstanbul’a geliyor: Avrupa’dan Türkiye’ye girenler, cumhuriyet rejiminin büyük medeniyet ve insanlık davası ile daha ilk adımla karşılaşacaklardır” ifadelerini kullanmıştır.²⁰⁴

Göçmenlerin iskânı yalnızca Trakya bölgesi ile sınırlı kalmamıştır. Örneğin 1936 yılının başında Trakya’ya yeni muhacirlerin yerleştirilmesinin *halkın sıkıntısını arttıracığı anlaşıldığından* gelmesi beklenen yaklaşık 25 bin muhacirin Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana’nın çeşitli ilçelerindeki belirlenen boş

²⁰³ “Trakya’da Göçmen Yerleştirme İşleri”, *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1935, s. 2.

²⁰⁴ “Göçmen”, Falih Rıfkı Atay, *Ulus*, 3 Şubat 1936.

topraklara iskân edilmesine karar verilmiştir.²⁰⁵ Öte yandan söz konusu muhacirlerden yalnızca 11 bin kişinin Konya, Yozgat, Niğde ve Kayseri’de iskân edilmesine imkân olduğu, diğer 14 bin muhacirden yalnızca 3 bin 500 kişi için Çorum, Tokat, Bolu ve Bilecik’te toprak bulunabileceği tespit edilmiştir. Bu 14 bin muhacirin Tokat, Çorum, Bilecik, İçel, Aydın, Muğla, Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elaziz, Van, Muş, Diyarbakir, Ağrı, Kars ve Sivas’ta sağlık ve ekonomi açısından iyi duruma gelecekleri ve evlerinin inşa edileceği vakte kadar çift hayvanı verilerek, ekim yapmaları ve barınmaları için devlet hazinesine ait arazilerin tahsis edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca bölgeyi terk eden Rum ve Ermenilere ait gayrimenkul binaların hariç tutularak sadece toprakların tahsisi kararlaştırılmıştır.²⁰⁶ Muhacirlerin iskân işleri için 1 milyon 750 bin lira harcama uygun görülürken,²⁰⁷ göç 1936 yılında da yoğun bir şekilde devam etmiştir. Yıl içerisinde Bulgaristan ve Romanya’dan gelmesi planlanan 25 bin muhacirin gelen ilk kısmı Bilecik, Çorum, Kayseri, Konya, Niğde, Tokat ve Yozgat’a gönderilmiştir. Bilecik’e 51 hanede 203 Romanya muhaciri, Çorum’a 308 hanede 1181 Romanya muhaciri, Kayseri’ye 883 hanede 3703 Bulgaristan muhaciri, Konya’ya 440 hanede 1831 Romanya ve 149 hanede 621 Bulgaristan muhaciri, Niğde’ye 143 hanede 616 Romanya ve 9 hanede 43 Bulgaristan muhaciri, Tokat’a 350 hanede 1434 Romanya ve Bulgaristan muhaciri ve Yozgat’a 501 hanede 1946 Romanya ve 66 hanede 282 Bulgaristan muhaciri sevk edilmiştir.²⁰⁸ Aynı yılın kasım ayında Bulgaristan ve Romanya’dan gelen 5 bin muhacir İzmir’in belli bölgelerine yerleştirilmiştir. *Akşam* gazetesinin aktardığına göre, dönemin İzmir valisi Fazlı Güleç, muhacirlere verilecek arazileri sürdürüp nadas ettirmiş ve muhacirlerin yerleştirileceği evleri de önceden hazırlattırmıştır. Yemeklik buğday dağıtılan muhacirler için, İzmir’e Ziraat Bankası’nın Konya ve çevresindeki depolarından 300 bin kilo buğday getirilerek, iskân bölgelerine gönderilmiştir. 250 göçmen aile de Manisa’ya yerleştirilmiştir. Rusçuk’tan gelen yaşlı bir kadın göçmen *Akşam* gazetesinin İzmir muhabirine şunları söylemiştir: “Atatürk Türkiye’sine gelmekle hepimiz mesut ve bahtıyız. Türkiye’de karaya ilk çıktığımız yerde

²⁰⁵ BCA 30.18.1.2/61.8.9 29.01.1936.

²⁰⁶ BCA 30.18.1.2/65.50.14 12.06.1936.

²⁰⁷ BCA 30.18.1.2/66.53.15 22.06.1936.

²⁰⁸ “Romanya ve Bulgaristandan Gelen Birinci Göçmen Partisi Nerelere Yerleştirildi?”, *Ulus*, 15 Temmuz 1936, s. 2.

toprakları öptük, sevinç göz yaşları döktük”. Beraberlerinde araba ve hayvanlarını da getiren ve çoğunlukla çiftçi olan göçmenler, kendilerine gösterilen ilgiden dolayı memnun olmuşlardır.²⁰⁹

Bulgaristan ve Romanya’dan gelen göçmenlerin artmasıyla birlikte dönemin Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı), bütün illere genelge göndererek göçmenlerin iskânı için uygun yer olup olmadığını soruşturmuştur. İllerdeki ilgili dairelerin yaptıkları incelemeleri rapor haline getirerek vekâlete göndermelerine karar verilirken, vekâlet bu raporlara göre yeni bir göçmen iskân projesi hazırlamayı planlamıştır. *Kurun* gazetesinin aktardığına göre, Romanya ve Bulgaristan’dan gelen mektuplardan 1937 yılında önceki yıla göre daha fazla göçmen geleceği tahmin edilmiş, 30-40 bin göçmen gelmesi öngörülmüştür.²¹⁰ Romanya ve Bulgaristan’dan Türkiye’ye 1937 yılında gelecek göçmenlerin ilk kafilesinin 10 nisanda limanda olacağı belirtilirken, sene boyunca gelecek göçmenlerin sayısının yaklaşık 50 bin olacağı tahmin edilmiş, göçmenlerin kısmen Trakya’ya kısmen de Anadolu’nun uygun yerlerine iskân edileceği ifade edilmiştir.²¹¹ Öte yandan 1937 yılının nisan ayının sonunda, yıl boyunca Bulgaristan’dan gelecek yaklaşık bin göçmen ailesinin İzmir’de iskân edilmesine karar verilmiştir. Torbalı’nın Kayas çiftliği arazisinin uygun yerlerinde göçmen köyleri oluşturularak arazinin göçmenlere verilmesi uygun görülmüştür.²¹² Görüldüğü gibi boş arazilerde göçmenler için köyler inşa edilmiştir. 1936 yılında İzmir’de iskân edilen Bulgaristan ve Romanya göçmenleri için de 1937 yılının haziran ayında ev inşa edilmeye başlanmıştır. Göçmen köylerinin Torbalı’nın Kayas çiftliği arazisi üzerine kurulması kararlaştırılırken, köylerin inşası için gerekli olan keresteler Denizli’den getirilmiştir.²¹³ Aynı ayın sonunda gezi pasaportlarıyla Bulgaristan’ın Şumnu, Razgrad, Popköy ve Eski Cuma illerinden Edirne’ye gelen yaklaşık 500 göçmen de iskân talebinde bulunmuş, Sarayburnu’ndaki iskân müdürlüğünün misafirhanesinde ağırlanan göçmenlerin temel ihtiyaçları ise Kızılay tarafından karşılanmıştır.²¹⁴ 1937 yılı temmuz ayından yılın sonuna kadar

²⁰⁹ “İzmirde Muhacirler”, *Akşam*, 20 Kasım 1936, s. 6.

²¹⁰ “Göçmenler İçin Yeni Bir İskân Projesi Hazırlanıyor”, *Kurun*, 19 Mart 1937, s. 4.

²¹¹ “İlk Göçmen Kafilesi”, *Akşam*, 21 Mart 1937, s. 3.

²¹² “Bin Muhacir Ailesi”, *Akşam*, 25 Nisan 1937, s. 5.

²¹³ “İzmir Vilâyetinde Göçmen Köyleri”, *Ulus*, 5 Haziran 1937, s. 5.

²¹⁴ “Bulgaristandan 500 Göçmen Daha Geldi”, *Kurun*, 27 Haziran 1937, s. 2.

Bulgaristan'dan gelecek olan 5 bin 200 göçmenin İzmir'de iskân edilmesi kararlaştırılırken, İzmir Valiliği'nin iskân kadrosu genişletilmiş ve yeni memuriyetler oluşturulmuştur. Göçmenler için yapılacak evlerin inşasında çalışmak üzere de yeni memurlar alınmıştır.²¹⁵ Görüldüğü üzere devlet kurumları, göçmenlerle ilgili meselelerin hızlıca çözülmesi için adeta seferber olmuştur.

Muhacirler için inşa edilen evlerin sayısı da göç devam ettikçe artmıştır. Trakya'nın çeşitli bölgelerine 1937 yılının ortasına kadar yaklaşık 90 bin Bulgaristan muhaciri yerleştirilmiş, muhacirler için 10 bin ev inşa edilmiş, göçmen evlerinin inşasıyla birlikte Trakya'nın görünümü büyük ölçüde değişmiştir. Bu bölgelerden olan Muradlı özel bir öneme sahip olmuştur. Muradlı'da 673 göçmen evi yeniden inşa edilmiş, Muradlı'nın merkezine 2444 göçmen, Sarılar köyüne inşa edilen 304 eve 766 göçmen, Aşağısevindikli'ye inşa edilen 56 eve 194 göçmen, Yukarısevindikli'ye inşa edilen 36 eve 118 göçmen, Kırkkepenekli'ye inşa edilen 76 eve 366 göçmen, Ballıhoca'ya inşa edilen 114 eve 525 göçmen, Çevrimkaya'ya inşa edilen 7 eve 35 göçmen, Aşağısırt'ta inşa edilen 53 eve 200 nüfus, Balabanlı'da inşa edilen 114 eve 543 göçmen, Hocaaydın çiftliğindeki 33 eve 164 göçmen yerleştirilmiştir. Toplamda Muradlı'da inşa edilen 1466 evde 5354 göçmen iskân edilmiştir. İskân edilen göçmen sayısı ve bu göçmenler için inşa edilen ev sayısının çokluğundan dolayı önemli bir yere sahip olan Muradlı'ya giden *Akşam* gazetesi köşe yazarı Şevket Hıfzı Rado, Muradlı'daki gözlemlerini gazetede köşesinde şöyle aktarmıştır:

“Yakından gördüm: Trakya'da göçmen, Devletin şefkatli eliyle okşamış bahtiyar insandır. Bugün Trakya topraklarında endişesiz tarlasını sürmekle meşgul olan göçmenlerin hemen ekserisi, dün hudutlarımızdan içeriye on parasız, don gömlekle girmişler, fakat yalnız ana vatanda yaşamak ve orada ölmek azmille malını mülkünü velhasıl her şeyini feda eden bu vatandaşlar, derhal içecek sıcak bir çorba, başlarını sokacak küçük bir ev bulmuşlardır. Devletin müşfik eli onları tepeden tırnağa kadar giydirmiş, ev vermiş, toprak vermiş, hatta tarlasına ekecek buğday, topraklarını sürecektir ziraat makinelerini, hayvanlarını, ticaretini yapacağı dükkânı temin etmiştir. Hepsi de çalışkan adamlar olan göçmenler kısa bir zaman içinde kendilerini toplayıp müstahsil vaziyete girmekte, vatan dışında çektikleri acıları unutmaktadırlar.”

²¹⁵ “İzmirde İskân”, *Akşam*, 4 Temmuz 1937, s. 4.

Göçmenler için Trakya’da evler tek katlı, bahçeli ve iki odalı olarak inşa edilirken, evlerin arka taraflarında göçmenlerin hayvanları için ahır da yapılmıştır. 17 Temmuz 1937 tarihine kadar Muradlı’daki göçmenlere 73 bin 553 kilo tohumluk buğday dağıtılırken, göçmenler bu tohumları 36 bin 267 dekar araziye ekmişlerdir.²¹⁶ Söz konusu sayılar oldukça büyüktür ve göçmenlere yapılan yardımların ne derece fazla olduğunu anlamak açısından da önemlidir.

Rado, Muradlı’daki izlenimlerini aktarmaya ertesi günü de devam etmiştir. Göçmenlerin yoğunlukta olduğu Muradlı’daki izlenimlerini *Akşam* gazetesindeki köşesinde şöyle anlatmaya devam etmiştir:

“Muradlı nahiyesini ufacık bir şehir modeline benzetmiştim. Hakikaten öyledir. Tren durağı olan bu küçük nahiye hat boyunda muntazam mesafelerle dizilen şirin evleri, içerilere doğru uzanan geniş yolları ve bilhassa nahiye her tarafına hâkim olan temizlikte, çalışkan bir halk adamı olan nahiye müdürü B. Nuri Özgör’ün büyük tesirleri vardır. Elinden her iş gelen bu zat, evvelâ nahiye müstakbel inkişafını gösteren bir plân çizmiştir. Nahiye ve halkın ihtiyaçlarını, daima aralarında dolaştığı ve her zaman onlarla düşüp kalktığı için, anlamış, plânına bunları işaret etmiştir. Muradlı’da su azdır. B. Nuri getirttiği birkaç kuyu açma makinesi ile bizzat her evin önünde su arama tecrübesi yapmış ve nihayet bulmuştur. Bugün Muradlı’da göçmen evleri arasında 50 tanesi betonlu ve diğerleri etrafı taş çevrili 150 kuyu vardır. Muradlı’da yapılmakta olan yedi sınıflı ve yatılı mektebin plânı bizzat nahiye müdürü tarafından çizilmiştir. Burada köylerden gelen çocuklar okuyacaklardır. Fakat tahsisatın azlığından inşaat yavaş yavaş ilerlemektedir. Nahiye müdürünün en büyük arzusu Muradlı’yı elektrikle şenlendirmektir. Bunun için düşünmüş, taşınmış, elindeki para ile küçük bir tesisat vücuda getirmiş, fakat bu ancak mahdut bir sahayı elektrikle kâfi gelmiştir. nihayet bütün Muradlı’yı elektrikleştirmenin yolunu da bulmuştur. Yakında mazotla işleyen bir değirmenden istifade edilerek tesisat genişletilecek, Muradlı harmanı müteakip elektriğe kavuşacaktır. Muradlı’yı bu ideal nahiye müdürü ile beraber dolaştık. Göçmen evlerini gezdik. İlk uğradığımız ev, Muradlı’nın diğer göçmen evleri arasında mümtaz bir mevki olan ve hatta kudsî bir mahiyet alan ev idi. Bu eve 936 haziranında Atatürk girmiş, içinde 13,5 dakika oturmuş ve pek memnun çıkmıştır. Bunun için, Romanya’dan gelen bir göçmene ait

²¹⁶ “Güzel Trakya Bir Dolaşma”, *Akşam*, 17 Temmuz 1937, s. 7.

olan bu evin önünde o şerefli hatırayı tespit eden küçük bir abide dikilmiştir. Abidenin üzerinde kafiyesi uygun düşürülmüş şu dört satır okunmaktadır:

*Ey bahtlı göçmen unutma 3 haziranı,
Yurdun en büyük insanı
Konuk oldu evinize
Sevgi sundu hepinize..*²¹⁷

Söz konusu evde yaşayan göçmenlerden biri Rado'ya dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün evlerini ziyaret ettiği anları anlatmıştır:

“Atatürk trenden indi. Biraz yürüdükten sonra çevik bir hareketle kenar demirinden atlayarak doğru evimize geldi, biz sevinçten ne yapacağımızı şaşırdık. Kapıyı açarak içeri girdi. İşte şu minderde oturdu. Masanın üzerinde duran kitaplardan üç tanesini çekti, karıştırdı. Bunlardan biri arıcılığa, diğeri ağaç yetiştirmeye, üçüncüsü de tavukçuluğa aitti. Çok memnun oldu. Tam 13,5 dakika bizimle meşgul olduktan sonra dışarı çıktı. Saadetten gözlerimiz yaşla dolu olarak onu uğurladık. Bunu hayatımızın en güzel hatırası olarak saklıyoruz.”²¹⁸

Rado, ev hakkında “Unutulmaz bir hatıra ile bezenmiş bu evin içerisine girdik. Atatürk'ün girdiği odada ve oturduğu minderin duvarında Atatürk'ün bir de resmi göze çarpyordu. Muradlılılar bu evi gözleri gibi korumaktadırlar.” Diyerek göçmenlerin arzularını şu şekilde ifade etmiştir:

“İçindeki göçmenlere başka bir ev vererek bu evin duvarlarını sağlamlaştırmak ve gittikçe büyüyen genişleyen Muradlı'nın bir ziyaretgâhı haline koymak, bir odasını müze, diğeri okuma odası yapmak. Mademki Atatürk bu eve girip kitap okumuştur, çocuklarımız da bu odada okuyarak büyümelidirler, diyorlar. Kendilerine, pek haklı olan bu arzularını gazeteye yazacağımı söylediğim zaman sevinçlerini saklayamadılar. Buradan sonra Muradlı'daki diğer göçmen evlerine uğrayarak göçmenlerle görüştük. Hepsi hallerinden memnundular.”²¹⁹

Bölgede sadece Bulgaristan göçmenleri değil, Romanya'dan gelen Türkler de iskân edilmişlerdir. Örneğin Muradlı ziyaretinde Romanya'nın Koçmar köyünden gelen Raşid Koçana adlı bir göçmen ile görüşen Şevket Rado, göçmene halinden memnun olup olmadığını sormuş ve şu yanıtı almıştır:

²¹⁷ “Güzel Trakyada Bir Dolaşma”, **Akşam**, 18 Temmuz 1937, s. 7.

²¹⁸ **A.e.**, s. 7.

²¹⁹ **A.e.**, s. 7.

“Ne demek, dedi, bin kere şükrediyoruz. Bizim oradaki halimizi bilen bilir. Burada çok şükür mal, mülk sahibi olduk. Gül gibi geçinip gidiyoruz. Bir evim, yirmi dekar toprağım var. Allah devlete zeval vermesin...”²²⁰

Rado’ya konuşan Bulgaristan’ın Zıştova köyünden gelen Halil Aykaç isimli göçmen şunları söylemiştir:

“Çok şükür nihayet rahata kavuştuk. Ben Bulgarlardan çok tazyik gördüm. Evimi bombaladılar ve kaç kere ağzımdan kan gelinceye kadar dövdüler. Aklım fikrim buraya kaçmaktı. Nihayet gelebildik. Ailemi de getirdim. Hükümet bize tarla verdi. Ekiyorum, kendim de ayrıca Çanakkale’de öğretmenim. Memleketimizin toprağı da mümbittir. Çalışkan adamın Türkiye’de aç kalmasına imkân yoktur. Biz bu rahata kavuşacağımızı aklımıza bile getirmezdik.”²²¹

Yine Bulgaristan göçmeni Ahmed oğlu Mustafa şu şekilde konuşmuştur:

“Daha mı memnun olmayalım. Neye ihtiyacımız kaldı ki... Devlet bize her şeyi verdi. Halimiz kötü dersek gözümüz kör olur. Çeşmeden su almaktan dönen ihtiyar bir nineye “Burada nasılsın?” diye sorduğum zaman, gözleri yaşla doldu. Neden ağlıyorsun, dedim:

-Aslan gibi iki oğlumu Bulgarya’da kaybettim. Onları bu şanlı devlete asker veremediğim için ağlıyorum, dedi.”²²²

Yukarıda aktarılan ifadelerden Türkiye’ye gelen göçmenlerin gördükleri muamelelerden oldukça memnun kaldıkları anlaşılmaktadır. Göçmenler özellikle kendilerine ev ve toprak verilmesinden dolayı duydukları memnuniyeti paylaşmışlardır. Raşid Koçana adlı göçmenin ifadelerinden de anlaşılabacağı üzere daha önce yaşadıkları ülkede göçmenlerin genelde toprağı yoktu. Bunun sebebi Türklerin sahip oldukları toprakların Bulgar devletinin millileştirme politikaları sonucunda ellerinden alınması ya da Türkleri topraklarını aceleyle ucuza satmak zorunda kalmasıdır. Türkiye’ye geldiklerinde devlet tarafından göçmenlere ev ve toprak verilmesi bu noktada çok önemlidir.

1937 yılında Dobruca Türklerinin de Türkiye’ye gelmesi için Türkiye ve Romanya arasında imzalanan anlaşmaya göre Romanya’dan 15 bin, Bulgaristan’dan ise 10 bin göçmenin getirilmesine karar verilmiştir. Köstence’ye gönderilen vapurlar ile

²²⁰ A.e., s. 7.

²²¹ A.e., s. 7.

²²² A.e., s. 7.

Romanya'dan gelecek göçmenlerin Trakya'ya, Bulgaristan'dan gelecek göçmenlerin İzmir, Manisa, Aydın, Diyarbakır, Niğde ve Sivas'a yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Sağlık işlemleri ve aşıları Anadolu Kavağı'nda yapılan göçmenler, Marmara Ereğlisi'ne sevk edilmiştir. Burada resmi işlemleri yapılan göçmenler, iskân teşkilatı tarafından Çorlu'ya gönderilerek Çorlu'dan yerleştirilecekleri il ve ilçelere sevk edilmişlerdir. Bulgaristan göçmenlerinin kara yoluyla gelenleri Edirne sınırından Türkiye'ye giriş yapmakta, buradaki göçmen misafirhanesinde işlemlerinin yapılmalarının ardından trenle önce Sirkeci'ye, Sirkeci'den Tuzla'ya, oradan da iskân edilecekleri yerlere sevk edilmişlerdir. Varna'ya gönderilen vapurlarla getirilen Bulgaristan göçmenleri ise, iskân edilecekleri yerlere göre Urla ve Tuzla'ya sevk edilmişlerdir. 16 Ağustos 1937 tarihine kadar üç vapur ile Romanya'dan 3867, kara yoluyla Bulgaristan'dan 4675 ve deniz yoluyla Varna'dan 3815 göçmen gelmiştir. Göçmenler beraberlerinde 14 at, 14 eşek, 520 öküz, 650 inek, 314 manda, 2975 keçi ve koyun, 13 ekim makinesi ve 47 pulluk ve 1 motorlu yapağı makinesi ve 356,783 kilo eşya getirmişlerdir. Göçmenlerin Edirne, Marmara Ereğlisi, Tuzla ve Urla'da kaldığı kamplarda ihtiyaçları Kızılay tarafından giderilmiştir. Söz konusu tarihe kadar göçmenler için 3004 evin inşasına başlanmıştır.²²³

Adana ve Konya da göçmen evlerinin inşa edildiği şehirler arasında yer almıştır. Kızılay tarafından Konya'ya bağlı Tuzlukçu nahiyesi ve Kanlıca ve Orta köylerinde göçmenler için 398 ev yaptırılmıştır. Ayrıca göçmenler için nüfus başına bir buçuk dekar arazi verilerek bu arazi köylülerin yardımıyla sürülmüştür. Adana'nın Kırmıt nahiyesi ve Soysalı köyünde de 1936 yılında Romanya ve Bulgaristan'dan göç edenler iskân edilmiş, göçmenlere verilen tohumlar köylüler tarafından ekilmiştir. Topraklarını sürmek için göçmenlere çift alâtı ve pulluk da verilmiştir. Kırmıt nahiyesinde göçmenler için 50, Soysalı köyünde ise 66 kerpiçten ev yaptırılmıştır.²²⁴ Bahsi geçen faaliyetlerden köylülerin göçmenlere karşı misafirperver davrandıkları, iyi muamele ile karşıladıkları ve yardım ettikleri anlaşılmaktadır.

Göçmenler için evler inşa edilirken gerekli olan kerestelerin ücretleri devlet tarafından karşılanmıştır. Örneğin 1937 yılının sonbaharında Trakya ve Anadolu'da inşa

²²³ “İskân ve Göçmen İşleri”, **Ulus**, 16 Ağustos 1937, s. 2.

²²⁴ “Ceyhan ve Akşehirde Göçmen Evleri”, **Son Posta**, 21 Eylül 1937, s. 5.

edilmekte olan göçmen evleri için satın alınacak kerestelerin ücretinin % 50'si bulunan 200 bin liranın serbest dövizle ödenmesine karar verilmiştir.²²⁵ Manisa'da tekrardan inşa edilecek göçmen evleri için de Taşgerek Ormanı'ndan 448 m3 kereste verilmesi uygun görülmüştür.²²⁶ Öte yandan göçmenler Türkiye'nin söz konusu dönemdeki göç politikası nedeniyle, daha önce yaşadıkları ülkeden farklı iklim ve kültüre sahip olan Doğu Anadolu bölgesine de gönderilmiştir. Örneğin Nazım isimli vapur ile Bulgaristan'ın Pravada köyünden gelen yaklaşık 1300 göçmen, önce Trabzon'da 3 gün misafir edilmiş, daha sonra iskân edilmek üzere Iğdır'a sevk edilmiştir.²²⁷ 1937 yılı ve öncesinde Türkiye'ye gelerek çeşitli şehirlerde iskân edilecek olan göçmenler için gerekli olan 47 bin 316 metre mikâp kerestenin imal edilmesi için de devlet tarafından 72 bin 793 metre mikâp gayri mamul ağacın parasız olarak verilmesi kararlaştırılmıştır.²²⁸

1937 yılı boyunca Bulgaristan'dan Aydın'a gelen ve Söke'ye yerleştirilen 400 evlik muhacir için 146 göçmen evi inşa edilirken,²²⁹ 1936 yılından 1938 yılına kadar 8 bin Bulgaristan ve Romanya göçmeni, İzmir'in Foça, Çeşme, Menemen, Kemalpaşa, Kuşadası, Seferihisar ve Torbalı ilçelerinde iskân edilmiş ve göçmenlere 600'den fazla ev verilmiş, hayvan, buğday, tohumluk ve arazi dağıtımı yapılmıştır.²³⁰ 1938 yılının baharında göçmenler için inşa edilecek evlerin inşaatı ve evlere ait malzemelerin vaktinde sağlanması için yaklaşık 1 milyon 500 bin liranın bir sonraki yıla *geçici taahhüt yapılması* hükümetin yeterli bütçeyi ayıramadığını göstermektedir.²³¹ Öte yandan aynı yılın ortasında iskân işleri için 2 milyon 270 bin liranın ayrıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.²³²

İstatistiklere ve resmi rakamlara göre, 1934 senesinden Kasım 1937 tarihine kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam 58,776 göçmen kendi istekleriyle gelmiştir. Bu göçmenlerin çoğunluğu Trakya'ya, geri kalan kısmı ise İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerine gönderilmişler, geldikleri yerlerin iklim ve yaşam koşulları göz önünde

²²⁵ BCA 30.18.1.2/79.83.9 02.10.1937.

²²⁶ BCA 30.18.1.2/79.83.13 05.10.1937.

²²⁷ "Iğdır'a 1300 Göçmen İskân ediliyor", *Son Posta*, 28 Ekim 1937, s. 5.

²²⁸ BCA 30.18.1.2/83.57.17 23.06.1938.

²²⁹ "Aydında Göçmenler", *Ulus*, 22 Kasım 1937, s. 4.

²³⁰ "Torbalı'da Bir Göçmen Köyü Kuruldu", *Akşam*, 22 Haziran 1938, s. 5.

²³¹ BCA 30.18.1.2/82.29.4 07.04.1938.

²³² BCA 30.18.1.2/84.62.15 07.07.1938.

bulundurularak hükümet tarafından önceden belirlenen yerlere gönderilerek iskân edilmişlerdir. Bu yüzden göçmenler hükümetin belirlediği yerde yerleşmek ve yaşamak zorunda kalmışlardır. Bulgaristan'dan gelen göçmenler Varna'ya gönderilen vapurlar ile Tuzla, Urla ve Marmara Ereğlisi'ndeki iskelelere getirilmişlerdir. Ayrıca Filibe ve Sofya'da bulunan Türkler, Edirne ve Kırklareli'nden karayoluyla hududu geçerek gelmekte ve kabul işlemleri yapılarak iskân edilecekleri bölgelere sevk edilmişlerdir. Söz konusu iskelelere getirilen göçmenler, iskelelerdeki kamplarda geçici olarak ağırlanmışlardır. Sağlık kontrolü yapılan, eşyaları temizlenen ve baytarî, gümrük ve tabiiyet işlemleri yetkili makamlar tarafından yapılan göçmenlerin iâşeleri Kızılay tarafından temin edilmiştir. İşlemlerinin tamamlanmasının ardından sevk belgelerini alan göçmenler, eşyaları ve hayvanları ile birlikte özel vagonlarla yerleştirilecekleri bölgelere gönderilmişler, buralara ulaşan göçmenler ya ev yaptırılarak ya da yeni köyler inşa edilerek iskân edilmişlerdir. İki nüfuslu göçmen ailelerine yaklaşık 30-90 dekar, iki nüfustan daha fazla olan göçmen ailelerine ise nüfus başına söz konusu miktarın üçte biri kadar fazla toprak verilmiştir. İskân edilen göçmenlere bir seneliğine dekar başına toplam 15 kilo tohumluk buğday ve yemek için küçüklere 120 kilo, büyüklere 240 kilo buğday dağıtılmıştır. Bununla birlikte çiftçi ailelere pulluk, çiftçi olmayanlara çift hayvanı, hatta araba verilmiştir. Bir sene boyunca iâşe yardımı alan göçmenlerden zanaatkar olanlara dükkân, ihtiyaç sahiplerine döner sermaye, çok ihtiyacı olanlara da giyim gibi diğer yardımlar yapılmıştır. Göçmenlere toplamda 16,852 ev yaptırılmış, 1,059 araba, 9,542 öküz ve 16,440 pulluk dağıtılmıştır. İskân ve sosyal yardım işleri için 1934 yılında 749 bin lira harcanmış, bu rakam 1935 yılında 2 milyon 500 bin lirayı aşmış, 1936 yılında ise yaklaşık 2 milyon 800 bin lirayı bulmuştur. 1937 yılının kasım ayına kadar olan sürede söz konusu rakam 2 milyon 400 bin lirayı geçmiştir.²³³

Cumhuriyet gazetesinde yukarıdaki bilgilerin paylaşılmasının ardından şu ifadelere yer verilmiştir:

“Henüz temin edilemeyen ihtiyaçlardan bir kısmının, bu meyanda bilhassa çift hayvanatı, ziraat aletleri, yapılamayan evlerin inşası hususunun temini ve önümüzdeki seneler zarfında gelecek olan göçmen kardeşlerimizin aynı esaslar dahilinde

²³³ “Muhacir Mes’esi”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1937, s. 7.

yerleştirilerek Türk kültürünün yayılması ve teksifi matlûb olan yerlerde iskânları ve bir an evvel memlekete nafi bir uzuv haline getirilmeleri, memleket içinde bulunan ve henüz imkân edilemeyen göçebe aşiretlerin kat'i iskânları Cumhuriyet hükûmetinin iskân siyaseti programının ana hatlarını teşkil etmektedir.”²³⁴

Yukarıdaki paragraf Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye göçlerinin neden olumlu bir şekilde karşılandığını ortaya koymaktadır. Türk göçmenlerin gelmesiyle birlikte Anadolu’da Türklerin yoğunluğu artacaktır ve bu da “Türk kültürünün yayılması” için önemlidir. Ayrıca göçmenlerin iskân edildikten Türkiye ile uyum içinde olmalarının ve ülkeye hizmet etmelerinin beklendiği “bir an evvel memlekete nafi bir uzuv haline getirilmeleri” ifadesinden anlaşılmaktadır.

Özta’a göre Kızılay tarafından sunulan hizmetlere bakıldığında Trakya ve Batı Anadolu’ya daha yoğun bir şekilde yardım yapıldığı görölmektedir. İstanbul ve yakınlarında, bilhassa Sirkeci, Marmara Ereğlisi, Tuzla, İzmit ve İzmir’in Urla ilçesinde göçmenler için aşevi hizmeti Kızılay tarafından verilmiştir. Göçmenlerin Trakya kadar olmasa da yoğun bir şekilde iskân edilmesine rağmen Doğu Anadolu’da göçmenler için sadece Elazığ’da aşevi açılmıştır. Sağlık konusu da aynı şekildedir. Sadece Trakya’da bulunan Çorlu, Gelibolu ve Keşan’da göçmenler için hastaneler kurulmuştur.²³⁵ Bahsi geçen hizmetler, söz konusu yıllarda gelen göçmenlerin sayısına bakıldığında oldukça yetersizdir. Göçmenler sadece Trakya’da değil, Doğu Anadolu’da da yoğun bir şekilde iskân edilmişlerdir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Doğu Anadolu’da tek bir aşevi açılması, devletin göçmenlere söz konusu bölgede yeterli yardımı yapmadığının bir göstergesidir. Aynı zamanda Doğu Anadolu’da göçmenler için bir hastane kurulmamış olması devletin bölgedeki göçmenlere sağlık alanında da Trakya ve Batı Anadolu’daki göçmenlere gösterdiğinden daha farklı bir muamele sergilediğini ortaya koymaktadır.

²³⁴ “Muhacir Mes’elesi”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1937, s. 7.

²³⁵ Özta, a.g.e., s. 99.

SONUÇ

Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçü 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlamıştır. Azınlık durumuna düşen Türkler, dönem dönem Bulgar hükümetlerinin baskılarına maruz kalmış ve bu baskılar nedeniyle anavatan Türkiye'ye göç etmişlerdir. En büyük göç dalgaları ise Osmanlı-Rus Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları'nın ardından yaşanmıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç Cumhuriyet'in kurulmasının ardından da devam etmiştir. Öte yandan Türk azınlığın baskıya maruz kalmadan gönüllü bir şekilde göç ettiği de olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki göçler bu duruma örnektir.

Çalışmanın konusu olan 1930'larda yaşanan göçlerdeki itici güç, Bulgaristan'da milliyetçiliğin yükselerek faşizme varması ve Türk azınlığa yönelik baskı ve şiddet faaliyetlerinin artması olmuştur. Türkler Alman faşizminden özellikle de İtalyan faşizminden etkilenen Bulgar milliyetçilerinin şiddet eylemlerine maruz kalmış, Bulgar polisi tarafından suçsuz yere hapse atılmış, hatta bazı Türk aydınlar suikasta uğramıştır. Bütün bu zulümler Bulgar milliyetçilerinin şiar edindiği "Bulgaristan Bulgarlarıdır" düşüncesinin sonuçlarıdır. Bu eylemlerle Türklerin Bulgaristan'ı terk etmesi ve böylece yalnızca Bulgarlara ait bir ülkenin oluşturulması amaçlanmış ve göç Bulgar hükümetleri açısından siyasî bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak her ne kadar Türk azınlık 1930'lu yıllarda yoğun bir şekilde Türkiye'ye göç etse de Bulgaristan'daki Türk nüfus, doğum oranlarındaki yükseklik nedeniyle azalmamış ve bu anlamda Bulgar milliyetçileri başarısız olmuştur. Ayrıca Bulgar devleti bu dönemde revizyonist bir dış politika izlemiş ve bu yüzden sadece Türkiye'yle değil diğer komşu ülkelerle de sorunlar yaşamıştır. Bulgar hükümetleri bu dönemde sadece Türk azınlığı hedef almakla kalmamış Doğu Trakya'nın Bulgarlara ait olduğu iddiasıyla bölge üzerinde hak iddia etmiştir.

1930'lar boyunca eğitimden basına birçok alanda Bulgaristan'daki Türk azınlığa uygulanan baskılar artış göstermiş ve bu baskılar hem hükümet hem de milliyetçi Bulgarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Hem bu baskılar hem de Bulgar milliyetçiliğinin yükselişi Türk azınlığın durumu hakkında belirleyici bir unsur olan Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkileri de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bununla birlikte söz konusu dönemde Türk azınlığın anavatan Türkiye ile bağlantıları

azınlığı asimile etmeyi amaçlayan Bulgar yöneticilerin hedefi haline gelmiştir. Yine de Türk azınlık ile Türkiye arasındaki bağlantılar hiçbir zaman kopmamıştır.

Türkiye'nin göçlere olumlu yaklaşmasının ardındaki temel motivasyon ise 1930'lu yıllarda gerçekleşen ulus devlet inşasıdır. Anadolu, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle büyük nüfus kaybına uğramıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yöneticiler, yaşanan bu kayıp nedeniyle nüfusu hem nicelik hem de nitelik olarak iyileştirmeyi amaçlamışlardır ve bu nedenle Balkanlar'dan gelen Türk göçmenlere özel önem vermişlerdir. Bulgar milliyetçiliğinin yükselişi nedeniyle Bulgaristan'daki Türklerin yaşamının zorlaşması da Türkiye'nin göç politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bulgaristan toprakları daha önce Osmanlı İmparatorluğu'na ait olduğundan hatta yönetici elitlerin bir kısmı da Balkan topraklarında doğup büyümüş ve eğitim görmüş olduklarından bu topraklarda yaşayan Müslümanlar yöneticiler tarafından asli unsur olarak görülmüşlerdir. Bu durum da Türkiye'nin göç politikasında etkili olmuştur.

14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen ve halen geçerli olan İskân Kanunu Türkiye'nin göç politikasında bir dönüm noktasıdır. Bu kanuna göre *muhacir* “Türk soyundan gelen ve Türk kültürüne bağlı kişilere” denir. Bulgaristan Türkleri bu tanıma uydukları için devlet tarafından muhacir olarak benimsenmişlerdir. Türkiye'ye gelen göçmenlere yapılan yardımlar ve iskân işlemleri bu kanuna göre gerçekleştirilmiştir. İskân Kanunu'na uyularak göçmenler iskân edilirken çoğunlukla iklim ve yaşam şartları göz önünde bulundurulmuş daha önce gelen göçmenlerin olduğu bölgelere yerleştirilmeleri kısmen sağlanmıştır. Göçmenler öncelikle Trakya'da iskân edilmişler ancak bölgede oluşan yoğunluk ve halkın sıkıntıları arttığı vakit göçmenler İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerine gönderilmeye başlanmıştır. Bu sayede Anadolu'daki Türk nüfusu artırarak Türk kültürünün yayılması amaçlanmıştır.

İskân edilmelerinin ardından göçmenlerin Türkiye'ye hızla uyum sağlamaları, ülkeye hizmet etmeleri ve böylece devlet için faydalı vatandaşlara dönüşmeleri beklenmiştir. Göçmenlere yapılan yardımlar konusunda devlet adeta seferber olmasına rağmen bazı hizmetler, göçmenlerin sayısının çokluğu karşısında yetersiz kalmıştır. Trakya ile Doğu Anadolu'ya yerleştirilen göçmenlerin yoğunluğu birbirine çok yakındır. Öte yandan Trakya'da göçmenlerin iskân edildiği birçok yerde Kızılay tarafından aşevi açılırken, Doğu Anadolu bölgesinde bir tane aşevi açılması göçmenlere yapılan

yardımlarda eşitsizlik olduğunu göstermektedir. Yine Doğu Anadolu’da göçmenler için sadece hastane kurulmamış olması da bu eşitsizliğe bir örnektir. Eksikliklere rağmen göç öncesinde yaşanan acı olaylar aynı şeyleri yeniden yaşama korkusuna yol açmış olabileceğinden göçmenlerin çoğunluğu Türkiye’ye geldikten sonra Bulgaristan’a geri dönmeyi tercih etmemişlerdir.

Ne 1930’lu yıllarda Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçler konusunu ne de bu göç meselesini milliyetçilik odaklı ele alan özel bir çalışma literatürde yer almamaktadır. Söz konusu dönemde Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen göçler bu çalışmada milliyetçilik odaklı bir teorik çerçeveye, Bulgaristan ve Türkiye’nin göç olgusuna yönelik politikalarının analiz edilmesiyle ele alınarak literatürdeki bu eksikliğe katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Göçmenlere iş sağlanıp sağlanmadığı, sağlandıysa nasıl bir yol izlendiği, sosyal uyum süreçlerinde neler yaşadıkları bu tezin içeriğinin dışında kalan ve cevaplanması önemli sorulardır. Ayrıca göçmenlerin Türkiye’ye gelmelerinde devletin sağladığı ev ve toprak yardımlarının da etkili olup olmadığı bu tezden yola çıkarak cevabı aranabilecek bir başka sorudur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

SÜRELİ YAYINLAR

- “Muhacir Geliyor”, **Akşam**, 10 Ocak 1935, s. 6.
- “Edirneye Yeniden Muhacir Gelmeğe Başladı”, **Akşam**, 13 Mart 1935, s. 5.
- “Göçmen Geliyor”, **Akşam**, 10 Mayıs 1935, s. 5.
- “Göçmen Akını”, **Akşam**, 3 Haziran 1935, s. 6.
- “Bulgaristandan Hergün Göçmen Geliyor”, **Akşam**, 17 Temmuz 1935.
- “Göçmen Akını”, **Akşam**, 30 Ağustos 1935, s. 6.
- “10 Günde Gelen Göçmenler”, **Akşam**, 20 Eylül 1935, s. 6.
- “Göçmenler”, **Akşam**, 31 Ağustos 1936, s. 2.
- “İzmirde Muhacirler”, **Akşam**, 20 Kasım 1936, s. 6.
- “İlk Göçmen Kafilesi”, **Akşam**, 21 Mart 1937, s. 3.
- “Bin Muhacir Ailesi”, **Akşam**, 25 Nisan 1937, s. 5.
- “İzmirde İskân”, **Akşam**, 4 Temmuz 1937, s. 4.
- “Güzel Trakya'da Bir Dolaşma”, **Akşam**, 17 Temmuz 1937, s. 7.
- “Torbalı'da Bir Göçmen Köyü Kuruldu”, **Akşam**, 22 Haziran 1938, s. 5.
- “Bir Türk Mezarlığı Feci Şekilde Tahrip Edildi”, **Cumhuriyet**, (18 Nisan 1933).
- “Razgrat Faciası Derin Bir Teessür Uyandırdı”, **Cumhuriyet**, (19 Nisan 1933).
- “Bulgaristan'da Bir Cinayet Daha Oldu”, **Cumhuriyet**, (20 Nisan 1933).
- “Bulgar Hükûmeti Ciddî Tahkikata Başladı”, **Cumhuriyet**, (21 Nisan 1933).
- “İşte Bulgar Dostluğu!”, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1933.
- “Musevilerin Hicreti”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1934.
- “Bulgaristan'a Türkleri Ana Vatana İltica Ediyorlar!”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1934.
- “Bulgaristanda Balkan Harbi İçin Dikilen Abide”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1934.
- “İrktaşlarımız Şimdi de Romanyaya Sığınıyorlar”, **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1934, s. 1-5.
- “Bulgaristandan Romanyaya Kaçan Türkler Türkiye'ye Gelmek İstiyorlar”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1934, s. 2.

“Bulgaristan Türkleri Feci Vaziyette”, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1934, s. 3.

“Bulgaristanda Zulüm Devam Etmektedir”, **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1934, s. 1-6.

“Bulgaristandan 495 Muhacir Daha Geldi”, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1934, s. 3.

Cumhuriyet, 1 Kasım 1934.

“Trakya'da Muhacir Yerleşimi Yolunda”, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1934, s. 7.

“Bulgaryadaki Zavallı Soydaşlarımız”, **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1935, s. 1-3.

“Trakya Şenleniyor!”, **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1935.

“Kimon Gorgiyef Kabinesi Dün Sabah İstifa Etti”, **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1935.

“Türk, Bu Bulgar Narasını İyi Dinle!”, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1935.

“İki Türk ve Bulgar Köyü Mübadele Edildi”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1935, s. 3.

“Trakyanın Bayındırlığı”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1935.

“Bulgaristan Türkleri Haklarını İstiyorlar”, **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1935.

“Bulgaristan Türklerine Mürteci Yobazları Musallat Etiler”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1935, s. 1-6.

“Trakya'da Göçmen Yerleştirme İşİ”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1935, s. 2.

Cumhuriyet, 6 Kasım 1938.

“Muhacir Mes'elesi”, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1937, s. 7.

“Göçmenler İçin Yeni Bir İskân Projesi Hazırlanıyor”, **Kurun**, 19 Mart 1937, s. 4.

“Bulgaristandan 500 Göçmen Daha Geldi”, **Kurun**, 27 Haziran 1937, s. 2.

“Bulgaristan Türklerine Yapılan Tazyikler”, **Milliyet**, 15 Eylül 1934, s. 2.

“Bulgaristanda Yeni Bir Tecavüz”, **Milliyet**, 19 Eylül 1934, s.2.

Resmî Gazete, **21.06.1934**, sayı 2733, s.4003-4008.

“Göçmenlere Yardım”, **Son Posta**, 24 Ocak 1935, s. 4.

“Bulgaristan Türkleri”, **Son Posta**, 23 Ağustos 1935.

“32 Bin Göçmen Geldi”, **Son Posta**, 6 Eylül 1935, s. 1-11.

“Türkçe İsimler Kalkıyor”, **Son Posta**, 17 Kasım 1935, s. 3.

“Ceyhan ve Akşehirde Göçmen Evleri”, **Son Posta**, 21 Eylül 1937, s. 5.

“İğdıra 1300 Göçmen İskân ediliyor”, **Son Posta**, 28 Ekim 1937, s. 5.

“Göçmen”, Falih Rıfkı Atay, **Ulus**, 3 Şubat 1936.

“Romanya ve Bulgaristandan Gelen Birinci Göçmen Partisi Nerelelere Yerleştirildi?”, **Ulus**, 15 Temmuz 1936, s. 2.

“İzmir Vilâyetinde Göçmen Köyleri”, **Ulus**, 5 Haziran 1937, s. 5.

- “İskân ve Göçmen İşleri”, **Ulus**, 16 Ağustos 1937, s. 2.
- “Aydında Göçmenler”, **Ulus**, 22 Kasım 1937, s. 4.
- “Bulgaristandan Gelen Muhacirler”, **Vakit**, 24 Eylül 1934, s. 4.
- “Bulgaristandaki Türkler Çok Elîm ve İstıraplı Günler Geçiriyorlar”, **Yeni Asır**, 8 Ağustos 1934, s. 3.
- “Bu Sene Bulgaristandan Elli Bin Muhacir Geliyor”, **Yeni Asır**, 12 Ağustos 1934.
- “Bulgaristan Türklerinin Vaziyeti Çok Fecidir”, **Yeni Asır**, 21 Ağustos 1934, s. 3.

KİTAPLAR VE MAKALELER

- Ahmet Halaçoğlu: **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1994.
- Ahmet İçduygu ve Damla B. Aksel: “Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective,” **PERCEPTIONS: Journal of International Affairs**, C. XVIII, No:3, 2013.
- Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya: **Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Ötesi Dönüşümlere**, İstanbul, MireKoç, 2014.
- Ahmet Yıldız: **Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İstanbul, İletişim, 2019.
- Ali Dayıoğlu: **Toplama Kampından Meclis’e Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Ali Eminov: **Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria**, New York, Routledge, 1997.
- Anthony D. Smith: **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim.
- Barbara Jelavich: **Balkan Tarihi 1**, Çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Tunalı, İstanbul, Küre Yayınları, 2015.
- Benedict Anderson: **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis.
- Bilal N. Şimşir: **Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2017.

- Bilal N. Şimşir: **Bulgaristan Türkleri**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2009.
- Bülent Yıldırım: **Bulgaristan’da Türk Varlığı ve Nüfusu**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.
- Bülent Yıldırım: **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri (1878-1938)**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2020.
- Ebru Boyar & Kate Fleet: “A Dangerous Axis: The ‘Bulgarian Müftü’, the Turkish Opposition and the Ankara Government 1928–36,” **Middle Eastern Studies**, C:XLIV, No:5, 2008.
- Ernest Gellner: **Nations and Nationalism**, New York, Cornell University Press, 1983.
- Fatma Rodoplu Yıldırım: “Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri,” **Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi**, C.II, No: 1, 2020.
- Fikret Babuş: **Osmanlı’dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları**, İstanbul, Ozan, 2006.
- Hamza Eroğlu: “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Sorunu”, **Bulgaristan’da Türk Varlığı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Hüseyin Avni Bıçaklı: **Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)**, Ankara, İmge Kitabevi.
- İbrahim Kamil: **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1949-1989)**, Cilt I, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2018.
- İlber Ortaylı: **Yakın Tarihin Gerçekleri**, İstanbul, Kronik Kitap, 2021.
- İlhan Tekeli: **Göç ve Ötesi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Justin McCarthy: **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2022.
- Kader Özlem: “1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması’nın Bulgaristan Türklerinin Azınlık Hakları Bağlamında Analizi”, **Prof. Dr. Mehmet Genç’e Armağan**, Ed.

- Kamuran Reçber, Barış Özdal, Zeynep Özgenç, Bursa, Dora, 2016.
- Kemal Karpaz: **Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2019.
- Kemal Karpaz: **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.
- Kemal Kirişçi: Turkey: A Country of Transition from Emigration to Immigration, **Mediterranean Politics**, C:XII. No:1, 2007.
- Mehmet Çanlı: “Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C: XI/2, 2011.
- Mehmet Hacısalihoğlu: “Blurring Borders Between Religion and Ethnicity: Turkey’s Migration Policies towards the Balkans in the Interwar Period (with Special Reference to Bulgaria),” **Migration and Population Politics During War(Time) and Peace(Time)**, Ed. by. Andrei Cuşco, Flavius Solomon, Konrad Clewing, Romania, Editura Mega, 2021.
- Nedim İpek: **Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1994.
- Nikolay Todorov: **Bulgaristan Tarihi**, Çev. Veysel Atayman, İstanbul, Öncü Kitabevi, 1979.
- Ramazan Hakkı Öztan: “Settlement Law of 1934: Turkish Nationalism in the Age of Revisionisms,” **Journal of Migration History**, Vol:6, 2020.
- Richard J. Crampton: **Bulgaria**, New York, Oxford University Press, 2007.
- Sema Erder: **Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye: Türkiye’de Değişen İskan Politikaları**, İstanbul, İletişim, 2018.
- Soner Çağaptay: “Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s”, **Nationalism and Ethnic Politics**, C. VIII, No: 2, 2007.
- Ufuk Erdem: **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Umut Özkırımlı: **Milliyetçilik Kuramları**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017.

Yıldırım Ağanoğlu:

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs

Talihi: Göç, İstanbul, İz Yayıncılık, 2017.

Yonca Köksal:

“Transnational networks and kin states: the Turkish minority in Bulgaria, 1878-1940” **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity**, C:38:2, (2010).

Bir Bulgar köyünde Türk halka hücum edildi!

Köy camii ve mektep yıkıldı, kırk kız çocuğu berbat edilerek öldürüldü!

Atideki vak'ayı Bulgaristan hususi muhabirimiz yazıyor:

Mayıs ayının ilk günlerinde Bulgaristan'ın (Gornaorehovitsa) kazasının (Kesarevo) köyünün Türk halkı aynı köyün Bulgar'ları tarafından pek fena muamelelere maruz kalmışlardır.

Köy camisi ile mektep yıkılmış, beş yaşından on iki yaşına kadar kırk kız çocuğu masum iffetlerine tecavüz edilmelerinden ölmüşlerdir. Erkekler döğülmüş, kadınların namuslarına tecavüz edilmiştir.

Dağda hayvanlarını otlatırken haksız yere dağ bekçisinin müdahale ve taarruzuna uğrıyan köy hatibinin oğlunun, kendini müdafaa hususunda vaki olan münazeası, yukarda zikredilen elim ve feci vak'anın sebebi olarak ileri sürülmektedir.

Hatibin oğlu o kadar döğül - müştür ki bir kaç gün sonra hastanede terki hayat etmiştir. Bu hal karşısında mahalli hükümet şimdiye kadar hiç bir hareket göstermemiş ve mütecasirler hakkında hiç bir icraatta da bulunmamıştır. — M. V.

EK 1: 1932 Kessarevo Faciası'na dair Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 8 Haziran 1932 tarihli haber.

Bulgaristan'da inanılmıyacak bir hâside

Bir Türk mezarlığı feci şekilde tahrip edildi

200 Bulgar Razgrat Türk mezarlığının taşlarını kırdılar, mezarlardan kemikleri çıkarıp attılar

Sofya 17 (A. A.)— Anadolu Ajansı'nın hususî muhabiri bildiriyor: Bu gece Deliorman'ın göbeği olan Razgrat kasabasındaki Türk mezarlığı organize edilmiş iki yüz kişilik bir Bulgar kalabalığı tarafından tahrip edilmiştir. Mezarlık kasabanın kenarındadır. Mütearrızlar evvelâ mezarlık bekçisinin ba-

[Yukarıdaki resmi Balkan Harbî sıralarında Bulgarlar tarafından yapılan mezalımı gösterir bir kitaptan aldık. Bir Türk mezarlığının Bulgarlar tarafından tahrip edildiğini gösteren bu eski resmin, Bulgar milletini dost ve kardeş millet bildiğimiz bugünlerde hiç beklemediğimiz hâdiselere bu derece uymasını, hayret veteessürle karşılayarak dercediyoruz.]

rınmakta olduğu kulübeyi yakmışlar ve Türk halkı heyecan ve korku içinde beklerken telörgüleri keserek mezarlığa girmişler, bütün taşları yıkmışlar, taze mezarları açmışlar, ve yüz elli kadar cenazenin kemiklerini dışarı çıkarmışlardır. Bu pek feci hâdisse Deliorman Türk'leri arasında derin bir heyecan uyandırmıştır.

Türk ahali bugün bütün gece kirlenen ve tanınmaz bir hale gelen mezarlığın kenarına toplana-

rak ana, baba, kardeş ve evlatlarının harap edilmiş kabirleri önünde ağlamışlardır. Razgrat müftisi, cemaat reisi ve Türk halkın imzalarile Bulgar nazırlarına, parlâmentodaki grupların şeflerine, Bulgar gazetelerine telgraflar çekilmiştir.

ANADOLU AJANSI: Bu hâdiseyi ve sebeplerini aydınlatıcı tafsîlât ve izahatın geleceği tabiidir.

EK 2: 1933 Razgrad Hadisesi'ne dair Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 18 Nisan 1933 tarihli haber.

Bulgar Sefiri izahat veriyor

"Razgrat hâdisesi vakidir, fakat Türk- lere karşı bir hareket yoktur,, diyor

Ankara 19 (Telefonla) — Bulgar sefiri M. Antonof bugün beni kabul ederek Razgrat hâdisesi hakkında beyanatta bulundu. Sefir kendisi de gazeteci olmak itibarıyla Türk gazetecilerle tanışmaktan mütevellit memnuniyetini kaydettikten sonra hâdisesi hakkındaki ilk haberi dün «Hakimiyeti Millîye» de okuduğunu ve derhal hükümetinden malumat istediğini, bu sabah cevap aldığını söyledi ve dedi ki:

Dün Ankara muhabirimize beyanatta bulunan Bulgar sefiri M. Antonof

« — Hâdisesi maalesef vakidir. Bana verilen resmi malumat bunu teyit ediyor. Daha on gündülden beri bulunduğum ve resmi ve hususi mehafilinden büyük bir hüsnî kabul gördüğüm memleketimizde ilk işlerden biri olarak böyle bir hâdisesi hakkında izahat vermek mecburiyetinde kalmışım müteessirim. Filhakika hâdisesi müessif, çok müessif ve manasızdır.

Türk efkârı umumiyesinin teheyüce düşmesi bu itibarla pek tabiidir. Ben, böyle, olmaması lazım gelen hâdiselerin saklanması, örtbas edilmesiyle ziyade açık ve samimi bir surette ortaya konulmasında fayda görenlerdenim. Bu itibarladır ki onu teyit etmekle hakikate ve haklı olarak husule gelen te-

(Mabadi 2 inci sahifede)

Gençlikte galeyan!

Milli takım oyuncularını Sofya'ya gitmek istemiyorlar - Talebe Birliği büyük bir miting hazırladı

Bulgaristan'ın Razgrat kasabasında Türk mezarlığının tahrip ve yeni defnedilmiş Türk ölülerinin topraktan çıkarılarak tahkir ve tezyif edilmesi sporcu gençliği de fevkalâde müteessir etmiştir. Sporcularımız, on on beş gün sonra Sofya'da Türk - Bulgar milli takımları arasında

da yapılacak milli maçın bu çirkin vak'adan sonra yapılamayacağını, Türk'ün mezarını yıkan, ölülerini tahkir ve tezyif eden bir memleket gençliğine dostça el uzatamayacaklarını söylemektedirler. Gençlerimizin, bu menfur hâdiseyi protesto etmiş

(Mabadi 2 inci sahifede)

Ya buna ne diyelim?

Bulgaristan'da bir cinayet daha!

Kırcaali kasabasında bir Türk gizli teşkilât tarafından asılmış ve boynuna yafta takılmıştır

Hâdiseyi haber veren Sofya'da münteşir Utro gazetesinin başlığı

Dün elimize, Sofya'da çıkan Utro gazetesinin 15 nisan tarihli nüshası geçti. Bunda Bulgaristan'ın Kırcaali kasabasından gönderilmiş bir ha-

vadis var. O tarihten bir hafta evvel Kırcaali'de boynuna (fenalığın dan dolayı asılmıştır) yazısını ve

(Mabadi 2 inci sahifede)

EK 3: 1933 Razgrad Hadisesi'ne dair Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 20 Nisan 1933 tarihli haber.

Bulgarya Türkleri ana vatana iltica ediyorlar!

Ekalliyetimiz tazyik altındadır ve bu yüzden Türkler panik halinde Türkiyeye kaçıyorlar

Türklerin elim şerait altında hicrete mecbur bırakıldıkları Filibeden bir manzara

Edirne (Hususi) — Bulgaristan'da Bulgarların Türkler üzerindeki tazyiki gün geçtikçe şiddetini artırmaktadır. Bunu Bulgaristandan gelen yolcularla her gün hudutlarımız dahiline perişan ve on parasız bir vaziyette iltica etmekte olan Türk gençlerinin ifadelerinden anlıyoruz.

Bir taraftan hükümet, diğer taraftan gayrimes'ul bazı teşekküller ve bilhassa Trakya ve Dobrice komitaları, Bulgaristan Türklerini tehdit etmek için ellerinden gelen her türlü fenalıkları ve zulümleri yapmaktan geri durmuyorlar. Bilhassa Bulgaristan Türklerinin kültür cemiyeti olan «Turan» cemiyeti aza -

ları silâh aramak bahanesiyle polis müdüriyetlerine celbedilerek fena halde dövülmektedirler.

İki üç gün evvel Filibeden, gençlerden mürekkep 30 kişilik bir kabile daha Edirneye iltica etti. Bu gençler Bulgar hükümet kuvvetleri tarafından tazyik ve tehdit edilmişlerdir.

Onu kadın, on sekizi erkek olmak üzere 28 kişilik bir kabile daha Kırklareline iltica etmiştir. Bu son kabile köylüdür. Köylerinde bulunan Trakyalılar tarafından dövülerek köylerinden kovulmuş, perişan ve on parasız bir vaziyette memleketimize sığınmışlardır.

(Mabadi dördüncü sahifede)

EK 4: Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik baskıların artması hakkında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 1 Ağustos 1934 tarihli haber.

Bulgaristandan Romanyaya kaçan Türkler Türkiyeye gelmek istiyorlar

Romanyaya kaçan Bulgaristan Türklerinden bir grup

Bulgaristandan Romanyaya kaçan Türklerden müteaddit imzalarla aldığımız bir mektupta deniliyor ki:

«Bizler, Bulgaristanın Rusçuk sancağına bağlı Kaşarua, Karvan ve Ödenlik karyeleri ahalisindeniz. Bulgar hükümeti memurlarının tazyik ve hakaretle-

ri yüzünden Romanya topraklarına sığınmış bulunuyoruz. Tutrakan kasabası Türkleri ve Rumen memurlarının himayesi altında bulunuyoruz. Ana vatanına hicret etmek için Bükreş elçiliğine müracaat ettik. Şimdi gelecek cevabı bekliyoruz.»

EK 5: Bulgaristan Türklerinin hedefinin ana vatan olarak gördükleri Türkiye'ye gelmek olduğuna dair Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 22 Ağustos 1934 tarihli haber.

Bulgaristanda zulüm devam etmektedir

Bulgaristandan gelen 40 ailelik muhacir kafilesi orada Türklere yapılan fenalıkları anlatıyorlar,

Yeni gelen muhacir kafilesi grup halinde

Son günlerde Bulgaristanda zulüm gören ırktaşlarımızın mühim bir kısmı ana vatana hicret etmeğe başlamışlardır. Gün geçmiyor ki İstanbula grup grup felâketzede gelsesin. İki gün evvel de (40) aileden mürekkep kalabalık bir muhacir kafilesi şehrimize gelmiş ve iskân edilinceye kadar Tophanedeki medreselere yerleştirilmiştir. Bir iki güne kadar Tekirdağı ve havalisine sevk edilerek orada kendilerine arazi verilecek olan bu Bulgaristanlı ırktaşlarımızla bir muharririmiz görüşmüştür. Mazlum vatandaşlarımız, arkadaşımızıza sunları söylemişlerdir:

«— Biz Razgradın Kemalli kazasile Şumnudan, Pravadiden ve Deliorman-dan geliyoruz. Hepimiz rencperiz. Bulgaristana ziyanımız değil faydamız dokunduğu halde bize yapmadıklarını bırakmadılar. İsmi Ahmet veya Meh - (Mabadi altıncı sahifede)

Muharririmiz bir Bulgarya Türkile görüşürken

Bizim Budin

Yazan: İSMAIL HABİP
Yarınki sayımızda

EK 6: Bulgaristan'da gördükleri baskılardan dolayı Türkiye'ye gelen göçmenlerin anlattıklarına dair Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 29 Eylül 1934 tarihli haber.

Tazyik cephe değiştiriyor

Bulgaristandaki Türkler, mekteplerinde yeni Türk harflerini kullanmaktan menediliyorlar

Sofya 7 (Hususî) — Türkiyede yeni harfler kabul edildikten sonra pel tabîi olarak Bulgaristan Türkleri de Türk camiasının bir parçası olmak sıfatı ile bu büyük inkılâba yabancı kalmazdılar.

Bulgaristan'da da yeni harflerin halk ve mektepliler arasında tamim edilmesi için büyük bir gayretle çalışılmağa başlandı.

Bulgaristan Türklerinin kendisinden mftlkleri üzerlerine musallat etmemesini istedikleri Bařvekil M. Kimon Georgiyev

Halk için muhtelif kurslar açıldı. Gazetelerin bir kısmı büsbütün yeni harflerle bir kısmı da yarı yeni ve yarı arap harflerile çıkmağa başladılar. Bu suretle halk ta yavaş yavaş yeni harflere alıştı. Mekteplerde tedrisat din derslerinden mada tamamilen yeni harflerle yapılmıştı. Geçen Bulgar hükümetlerinin bunda Bulgaristan Türklerine büyük yardımları dokundu. Hatta Bulgar Maarif Nezareti vilâyetlerdeki maarif mfetişliklerine gönderdiği muhtelif tamimlerle yeni harflerin Türk mektepleri ve Türk halkı tarafından kabul edilmesini teşvik etmelerini bildiriyorlardı. Fakat 19 mayıs taklibi hükümetinden sonra Bulgaristanda vaziyet tama-

(Mabadi altıncı sahifede)

EK 7: Bulgaristan'daki Türklerin yeni Türk harfleriyle eğitim görmelerinin yasaklanmasına dair Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 9 Ekim 1934 tarihli haber.

Trakya şenleniyor!

Yurda gelen 19,000 göçmeni sür'atle müstahsil haline getirmek için azamî gayretle çalışılıyor

Edirne'de göçmenlerden bir grup

Edirne «Hususî muhabirimizden» — Kış bastığı halde Bulgaristandan yur - dumuza göçmen akını devam etmek - tedir. Oturdıkları memleketlerde gör - dükləri tazyik neticesinden yerini, yur - dunu bırakarak perişan bir halde mem - leketimize sığınan kardeşlerimizin bu halleri nekad ar acıklı ise, ana yurdda kendilerini, başta umumî müfettişlik teşkilâtı olmak üzere halk tarafından gösterilen alâka ve yardımlarla pek kı - sa bir zaman içinde birleşmiş görmek te o derece gönül alıcıdır.

Haziran başından bugüne kadar E - dirne, İstanbul ve Kırklareli yollarile gelerek Trakyanın muhtelif yerlerine yerleştirilenlerin sayısı 19,000 i bul - muştur. Gelenleri müstahsil vaziyet - te geçecekleri zamana kadar barındır - mak ve pek fakir olanlarını giydirmek ve doyurmak için tedbirler alan Trak -

ya umumî müfettişlik teşkilâtının hü - kümet nezdinde yaptığı bütün teşeb - büsler müspet netice vermiş ve bu ara - da Hilâlihmer Cemiyeti umumî mer - kezinin de yardımları temin edilmiş - tir.

Hilâlihmer tarafından şimdiye ka - dar Tekirdağ vilâyetine 662,450 kilo tohumluk, 14,000 kilo yemelik; Çanakkaleye 50,000 kilo tohumluk 50,000 kilo da yemelik; Edirneye de 60,000 kilo buğday dağıtılmıştır. Buğday tevziyatına bundan sonra da devam edile - cektir. Tevziyatın esası şudur:

Yemeliklerden büyüklere 120 şer, küçüklere 60 şar kilo; tohumluklardan nüfus başına 50 ve ayrıca her ev için de 50 kilo buğday verilecektir.

Bunlardan başka göçmenlerin pek fakir olanlarına gene Hilâlihmer u -

(Arkası üçüncü sahifede)

EK 8: Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen 19 bin göçmene yapılan yardımlar hakkında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 19 Ocak 1935 tarihli haber.

Güzel Trakya'da bir dolaşma Trakya'da göçmen devletin şefkatli elile okşanmış bahtiyar insandır

Devlet hepsini tepeden tırnağa kadar giydirmiş, ev ve toprak sahibi etmiş, tarlasına ekmek için tohum, toprağını sürmek için makine, hayvan vermiştir

Trakyanın yeni sakinleri: Göçmenler

Trakyanın en büyük faaliyetlerinden biri de haricet memlekete muhaciret suretiyle gelen Türk kardeşlerimizi yurtlandırmak kısa bir zamanda müstahsil vaziyete geçirmek içindir.

Trakyanın muhtelif muntazamlarına şimdiye kadar 90 bin muhacir yerleştirilmiş, bunlar için on bin ev inşa edilmiş, bu inşaatla Trakya'da öbek, öbek güzel köyler, şirin nahiyeler vücut bulmuştur. İlave edilen köçmen evlerle bir çok Trakya kasabalarının manzarası tamamen değişmiş bir vaziyettedir.

Lüleburgaz'dan sonra uğradığımız iki büyük çiftlikten ayrılınca göçmenlerin en mükemmel bir şekilde toplandıkları Muradlı nahiyesine hareket ettik.

İstanbul - Edirne asfalt yolu buralara kadar gelmiş, fakat henüz seyrüsefere açılmamış olduğu için otomobillerin Muradlı arasındaki küçük yollarından ilerliyordu.

Üzüm müfettişliğinin bütün Trakya'yı adım adım bilen, sanatında cidden mahir ve vazifesinas şoförü B. Namlı takibi ettiğimiz yolların bozulduğuna rağmen kısa bir zamanda bizi Muradlıya ulaştırdı.

Muradlı'da göçmenler

Muradlı yeniden inşa edilen 673 göçmen evle bütünü büyütmüş, nüfusu artmış ve güzelleşmiş, Trakyanın en şirin nahiyelerinden biri olmuştur. Yalnız Muradlı nahiye merkezine yerleşmiş göçmenlerin adedi 2444'dür. Bundan başka Muradlıya tabi Sarılar köyüne 304 ev, 766 nüfus, Aşağısevindiköy 56 ev, 194 nüfus, Yukarısevindiköy 36 ev, 118 nüfus, Kırkepeneköy 76 ev, 366 nüfus, Balıhoca 114 ev, 525 nüfus, Çevrimkaya 7 ev, 35 nüfus, Aşağısirta 53 ev, 200 nüfus, Balabanlı köyüne 114 ev, 543 nüfus yerleştirilmiş, 1936 senesinde Romanya ve Bulgaristandan gelen bu göçmenler bu sene tamamen müstahsil vaziyete geçmişlerdir. Hocaydın çiftliğinde de 33 ev ve 164 nüfus göçmen vardır.

Bu suretle yalnız Muradlı nahiyesinde yeniden 1466 ev inşa edilmiş, nüfusu da 5354 kişi artmış oluyor. Muradlı nahiyesinde gördüğümüz hareket ve canlılık yerli halka katılan bu beş bin kişüs insanın yarattığı yeni hayattır.

Trakya'da göçmen

Yakından gördüm: Trakya'da göç-

İki göçmen kadın evlerinin önünde

men, Devletin şefkatli elile okşanmış bahtiyar insandır. Bugün Trakya topraklarında endişesiz tarlasını sürmekle meşgul olan göçmenlerin hemen ekserisi, dün hududlarımızdan içeriye on parasız, don gömlekle girmişler, fakat yalnız ana vatandaş yaşamak ve orada ölmek azmle malını mülkünü velhasıl herşeyini feda eden bu vatandaşlar, derhal içecek sıcak bir çorba, başlarını sokacak küçük bir ev bulmuşlardır.

Devletin müşfik eli onları tepeden tırnağa kadar giydirmiş, ev vermiş, toprak vermiş, hatta tarlasına ekecek buğday, topraklarını sürecektir ziraat makinelerini, hayvanlarını, ticaretini yapacağı dükkânı temin etmiştir. İpeki de çalışan adamlar olan göçmenler kısa bir zaman içinde kendilerini toplayıp müstahsil vaziyete girmekte, vatan dışında çektikleri acıları unutmaktadırlar.

Göçmen evleri

Trakya'da göçmenler için yapılan evlerin hemen hepsi birbirine benzer, muntazam bir plân dahilinde Devlet tarafından inşa edilmektedir. Hepsi birer kapidir, kırmızı kiremitli çatıları, beyaz duvarları ve bahçelerle sıra sıra dizilen bu evler çok sevimlidir.

Bunların bazıları tek, bazıları çift kapılıdır. Çift kapılılar iki hane içindir. Her göçmen evi iki odalıdır. Biri oturma, biri yatma için. Ayrıca evin arkasında göçmenin hayvanları-

nın mahsus bir ahır ve genede dışardan yapışık muntazam yolu bir apothane; her ev de bir bahçe içindedir.

Bundan başka şimdiye kadar yalnız Muradlı'da yerleşen göçmenlere 73 bin 553 kilo tohumluk buğday dağıtılmış, göçmenler bunlarla 36.267 dekar arazi ekmişler ve mahsul almışlardır.

Bazı çalışan göçmenler içinde bir senelik mesalden sonra sıvırlılar da vardır. Muradlıya evvelki sene yerleşen Romanya göçmenlerinden B. Emin Öztürk süratle vaziyetini düzeltmiş ve bu topraklarda kazandığı para ile kendi evinden başka iki katlı güzel bir ev inşa etmiştir. Bu ev Muradlı'da çalışan adamın «gayret eseri» olarak gösteriliyor.

Trakya'da göçmen iskân işi süratle devam etmektedir. Yeni gelecek göçmenler için bu sene Edirne merkez kazası ile Uzunköprü, Meriç ve İpsala kazaları dahilinde 390 tek, 112 çift ev yapılacaktır. Keşan kazasında da 130 göçmen evinin inşası kararlaştırılmıştır.

Kırklareli vilâyetinin Vize, Burgaz ve merkez kazalarından başka Demirköy kazasında ve tesbit edilen yerlerde 85, Lüleburgaz kazasında 106 evin yapılması için hazırlıklara başlanmıştır.

Muntazam göçmen evleri, çarşı, otel ve asfalt caddelerle utacak bir şehri andıran Muradlı'da gördüklerimi ve göçmenlerden dinlediklerimi yarına bırakıyorum.

Şevket Hıfzı Rado

EK 9: Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin yoğunlukta olduğu Muradlı'daki durumla ilgili Şevket Hıfzı Rado'nun Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 17 Temmuz 1937 tarihli köşe yazısı.

Muhacir mes'elesi

1934 tenberi memleketimize 134,503 muhacir gelmiş ve hazırlanan yerlere yerleştirilmiştir

Büyük Sefin resmi etrafında toplanan göçmen kadın ve kızları

Ankara 11 tehrisani — Üç gün evvelki nüshamızda, arkadaşımız A - ladin Daver Bükrete çıkan Üniver - sul gazetesinin başta bir yazısı te - mas etti. Romanyadaki ırkdaşlarımızı «Türkiyeye muhaceret» fikrinden soğut - mak gayesini güden bu yazı bizi fazla hayrete düşürmemelidir. Üniversal ga - zetesin iktidar mevkindi bulunan şimdiki Romen hükümetine muhalif çiftçi par - tisinin nazırı effkârı olduğuna göre başka türlü hareket edemezdi.

Biz bu vesileden istifade ederek son seneler zarfında devlet tarafından büyük bir ehemmiyetle takib edilen muhaceret işleri hakkında salâhiyetli makamlardan aldığımız - istatistiklere ve resmi ra - kamalara dayanan - malûmatı yazarak ha - kıki vaziyetin görünüşünden kaybolmama - ma temine çalışacağız.

Ötedenberi dış memleketlerden Türki - ye yapılıpmakta olan muhaceret, muhteli - lî tasahlerde muhtelif mevzuata göre ida - re ediliyordu. 934 senesi bazırında in - şa edilen 2510 numaralı kanun ve buna tabii eden diğer kanunlarla muhaceret ve iskân işleri çerçevesinde idi ve devlet si - yasetinde yer alırdı.

Dış memleketlerden muhaceret en zi - yade Romanya ile Bulgaristan, ikinci de - vrede de Yugoslavya ve diğer memle - ketlerden olmaktadır.

934 senesinden bugüne kadar mem - leketimize muhacir olarak 134,503 kişi - gelmiş ve yerleştirilmiştir. Bunların 67 bin 900'u Romanyadan, 58,776'sı Bulgaris - tandan, 7,294'ü Yugoslavyadan ve 1,124'ü de diğer memleketlerden. Bu muha - cirlere Türkiyeye tamamen kendi arzula - rıyla gelmişlerdir. Yalnız geçen sene 4 ey - lülde Romanya hükümeti akdettiğimiz bir mukavele mucibince bu tarihten son - ra Romanyadan gelen göçmenler bu mu - kavelenin hükmü dairesinde sevk ve ka - bul edilmektedirler. Köylülerini istihdaf e - den mukaveleye göre Romanyada bu - nan Türk soy, dil ve kültüründen olan muhacirler beş sene zarfında Türkiyeye kabul edilmektedir.

Öncüye kadar memleketimize girmiş muhacir 136,503 nüfustan 73,177 kişi - si 19,425 aile Trakya'da, 54,541 kişilik 14,188 aile orta ve garbi Anadolu'da ve 6,789 kişilik 1,794 aile de şarki Ana - doluda yerleştirilmişlerdir. Bunlardan başka görülen lüzum üzerine 5,293 nü - fustan diğer bir yere nakledilmek sureti - le muhtelif vilâyetlere iskân edilmişlerdir.

Göçmenler, kendi memleketlerindeki iktisad ve yasayış vaziyetleri görününe a - larak, hükümetçe önceden hazırlanan yerlere iskân edilmek üzere gönderilmek - tedirler. Bu suretle iskâna tâbi tutulan göçmenler hükümetin gösterdiği yerde yerleşmeğe ve oturmağa kanunen mec - burdurlar.

Trakya'daki göçmen köylerinde kızlarımız

Romanyadan gelen göçmenler, oraca muameleleri ikmal edildikten sonra hü - kûmet tarafından gönderilen vapurlarla Kıstenceden alınmakta ve yerleşecekleri iskân muntakalarına göre Tuzla, Urla ve Marmara Ereglisindeki kabul ve sevk merkezlerine getirilerek tahliye edilmek - tedirler. Bulgaristandan gelenler de Var - naya gönderilen vapurlarla aynı işkalele - re getirilmektedirler. Yalnız Bulgaristan - dan Sofya, Filibe konsolosluklarımız hav - zan dahilinde bulunmaları karadan Edir - ne veya Kırklareli kapısından girmekte ve buralarda kabul muameleleri yapıla - rak sevk tâbi tutulmaktadır. Bu işke - lere gelen göçmenler burada tesis edil - en kamplarda, yerlerine gönderilinceye kadar - azami bir hafta - kalmaktadırlar. Kendileri ihhli muayeneye tâbi tutulu - yorlar, eyalan da dezenfekte ediliyor ve tabiiyet, gümrük, baytarî gibi bütün mu - ameleleri alâkadar makamlarca yapılıyor. İşlemleri Kızılay tarafından temin edili - yor.

Bu suretle muameleleri biten göçmen - ler sevk jurnallarını alarak bütün hayvan ve eşyaları (yol işlemleri de temin edi - lerek) husul vapurlarla müretteb ma - hallerine sevk edilmektedirler.

Müretteb mahallerine giden göçmen - ler ya mevcut köylere ilâve suretile ev yaptırılarak ve yahud yeniden müstakil köyler kurulmak suretile, yerleştirilmek - tedirler. İskân edilen bu göçmenlerden iki nüfusa her aileye arazisinin rejim ka - buliyetine göre 30 - 90 dekar toprak verilmektedir. İki nüfustan fazla olan aile - ler için nüfus başına yukarıki nisbetin üçte biri kadar bir zam yapılır. Göçmen - lere bir seneye mahsus olmak üzere dekar başına 15 kilo tahmülük buğday ve ayrı - ca yemek için büyüklere 240, küçüklere - 120 kilo itibarile buğday dağılmaktadır.

Aynı zamanda çiftçi olan her aileye bir pulluk, hayvanı olmayanlara çift hay - vanı ve imkân dahilinde araba verilmek - tedir. Bundan maadda göçmenler müstah - sil vaziyete gelinceye kadar, geldiklerin - den itibaren bir sene içinde nakden işe yardım gücüyorlar. San'atkarlara düğ - kân, muhtâc olanlara diñer sermaye, çok muhtâc olanlara giyim, mahrukat gibi diğer yardımlar da yapılıyor. Bu suretle şimdye kadar 9,542 öküz, 1,059 araba, 16,440 pulluk dağıtılmış ve 16,852 ev yaptırılmıştır.

Cumhuriyet hükümetinin iskân ve so - syal yardım işleri uğrındaki başarısı gay - reti seneden seneye artmaktadır.

934 senesinde bu hususta 749,000 lira sarfedilmişti. Bu rakam 935 te 2,500,000 liraya geçmiş ve 936 mali yılında 2 mi - lyon 800,000 liraya yaklaşmıştı. 937 mali yılı bağından bugüne kadar sarfedilen ve mühlakata tediye edilen para miktarı da şimdiden 2,400,000 liraya geçmiştir.

Göçmen meselesi muntazam ve siste - matik bir program dahilinde, bütçemizin imkân ve vüs'atı nisbetinde sosyal ve ek - onomik politikamıza uygun olarak başa - rılmaktadır.

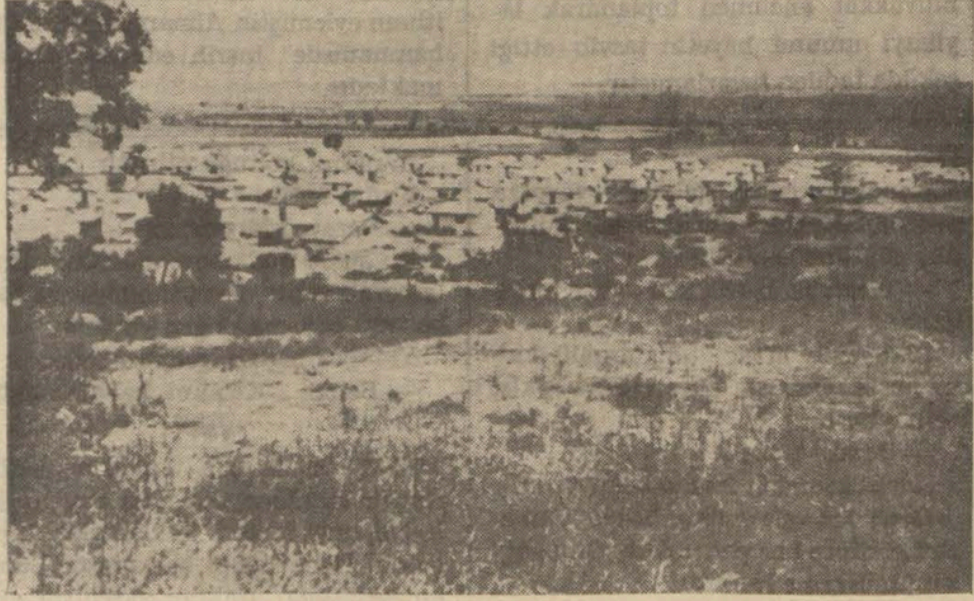
Henüz temin edilemeyen ihtiyaçlardan bir kısmın, bu meyanda bilhassa çift hayvanatı, ziraat aletleri, yapılamayan evlerin inşası hususunun temini ve öñü - müzdeki seneler zarfında gelecek olan göçmen kardeşlerimizin aynı esaslara da - lîlünde yerleştirilerek Türk kültürünün yayılması ve teksifi mastûb olan yerlerde iskânları ve biran evvel memleketle nafi bir uzuv haline getirilmeleri, memleket içinde bulunan ve henüz imkân edilemi - yen göçmece aşıretlerin kat'î iskânları Cumhuriyet hükümetinin iskân siyaseti programının ana hatlarını teşkil etmek - tedir.

Trakya'da yeni kurulan köylerde çiftçilik

EK 10: İstatistiklere ve resmi rakamlara dayandırılan, 1934 senesinden Kasım 1937 tarihine kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam 58,776 göçmenin geldiğine dair Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 13 Kasım 1937 tarihli haber.

Torbalı'da bir göçmen köyü kuruldu

Torbalı'da yeni inşa edilen göçmen köyü: Yeniköy

Torbalı (Akşam) — İki senedenberi İzmir vilâyetinde yerleştirilen Bulgaristan ve Romanyalı göçmenlerden (8000) kişi tamamen müstahsil vaziyete getirilmiştir. Torbalı, Foça, Çeşme, Seferihisar, Menemen, Kemalpaşa ve Kuşadası kazalarında iskân edilen göçmenlere şimdiye kadar yemeklik buğday, tohumluk, çift hayvanı, pulluk ve arazi tevziatı yapılmış, bütün bu işler tam bir intizam içinde bitirildiği gibi muhtelif yerlerde şimdiye kadar inşa ettirilen ve kabul muameleleri bitirilen 600 den fazla ev de göçmen ailelerine verilmiştir. Şimdiye kadar hükûmet tarafından kira ile tutulan köy evlerinde yerleştirilen göçmenlerden mühim bir kısmı bu evlerde iskân edilmiş, böylece en bü-

yük yardımı görmüşlerdir.

Hükûmet göçmenlere azamî yardımı göstermekte, onların memlekette yerleşmesine, kökleşmesine büyük ehemmiyet vermektedir. Daha 900 kadar ev inşa ettirilecek, diğer göçmenler de bu evlerde iskân edileceklerdir. Vilâyet iskân müdürü B. Ziya Fuad, sık sık kazamıza gelerek göçmenlerin vaziyeti ve ihtiyacı ile yakından alakadar olmaktadır.

Haber aldığımıza göre iskân müdürü, yalnız Torbalı kazasındaki göçmenlere değil, diğer kazalarda iskân edilen göçmenlere karşı da aynı şefkat ve hassasiyeti göstermektedir. Göçmenlerin sıhhi vaziyetleri, umumiyet itibarile çok iyidir. Hepsisi de memnundurlar. ve Hükûmete nasıl

EK 10: Torbalı'da göçmen köyü kurulması hakkında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış olan 22 Haziran 1938 tarihli haber.